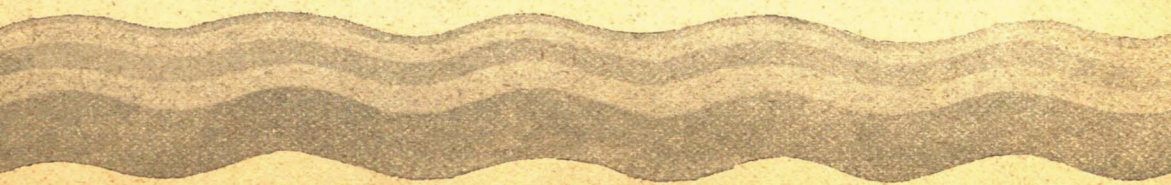

CELS

KATALOGS

Pirmā sējuma saturs

1945. gads

D z e j a

		Lpp.
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Latvijas maize	10
	Divas lūgšanas	33
	Pie eglītes trimdā	65
	Latviešu cimdi	68
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Korālis	15
	Dzejniekam	15
	Sadegšana	57
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Taisnība	33
	Vizija	33
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzimtenē, Gājējs, Saules vārdi, Burvība, No saknes zieds, Ap- sedziet rozes, Mežā, Es labprāt ēnā sēdu, Tas nekur nede- rīgs, Pieminēšana, Klusuma meldijas, Mūžība	1
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Sapnis	71
	Dēlam	12
	Sakšu gārša	12
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Ziemassvētki	65
	Vaicājums	69
<i>Toma, Velta</i>	Nakts un diena	96
<i>Veselis, Jānis</i>		

P r o z a

<i>Blaumanis, Rūdolfs</i>	Nāves ēnā, novele	96
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Novelējums, stāsts	13
<i>Johansons, Andrejs</i>	Krucifiks, novele	70
<i>Salnais, Ģirts</i>	Nolādētais līcis, stāsts	16 un 73
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Milzis, pasaka	5
	Jūras vārava, pasaka	7
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Mūžīgā Majestāte, meditācija	66

A p c e r ē j u m i

<i>Kadilis, Jānis</i>	Klusuma ceļš, impresijas par K. Skalbi	52
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	R. Blaumaņa pasaules uzskats	108
<i>Siliņš, Jānis</i>	Mākslas pasaule	40
<i>Zicāns, Eduārd</i>	Numinozie elementi senlatviešu Dieva tēlā	34

C h r o n i k a

Sākumam (J. Kadilis) 58, Ar Skalbi (Ang. Gailīte) 58, Miris prof. Dr. theol. E. Rumba (V. Mežezers) 59, Divi aizgājušie (P. Ērmanis) 60, B. Ozoliņas piemiņai (P. Sakss) 61, Francis Verfels (P. Ērmanis) 62, Latviešu teātris (Ģ. Salnais) 63, Angļu mūzikas dzīve (Vilsons) 63, Pardomu brīdī (V. Mežezers) 112, Daugava (J. Kadilis) 113, Latviešu mākslas skate Virsburgā (E. Andersons) 115, J. Misiņa mūžs un darbs (P. Ērmanis) 117, Plašajā pasaulē, par G. Mistrāli, T. Dreizeri, A. Malrō (J. Kadilis) 118.
Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1—2. burtn. K. Skalbes ģimietne un K. Zāles Važu rāvēji, 3. burtn. K. Zāles Mirstošais jātnieks.

1946. gads

D z e j a

		Lpp.	
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais plāvums, balāde	110	
	Vēlais viesis, balāde	155	
	Divi dabas, balāde	157	
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pravietis	55	
	Auļotājs	56	
<i>Brigadere, Anna</i>	Latvijas sirds, Tautas dziesma	43	
	Mājup	122	
<i>Dāle, Karola</i>	Pēcgalā	122	
	Cik ilgi?	176	
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Bēgļu mācītājs	177	
	Šodien	81	
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Saules riets	101	
	Kas cilvēks ir bez dzimtenes	101	
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sapnis par laimi	22	
	Smagais laiks	152	
<i>Kadilis, Jānis</i>	Sub pondere	160	
	Sakušana	5	
<i>Mežezers, Valdis</i>	Vakars noietnē	28	
	Akmens	81	
<i>Niedra, Aīda</i>	Pretstati	177	
	Jānim Misiņam	122	
<i>Poruks, Jānis</i>	Dievs, Ticība, No baznīcas braucot, Biķeris miroņu salā, Draugam, Pie tava augstā baltā logā, Sāpju spītes, Dēla bilde, Es zinu, Rakstnieks	97	
	<i>Rainis, Jānis</i>	Augstumā, Mazie darbi, Runas un darbs, Pats vadītājs, Pats palīgs, Pats zinātājs, Pats žēlotājs, Pats vērotājs, Mani draugi, Gara vilņos, Nenīcība, Bēglis, Cerība, Sāpju jūra, Sāpes un cerības, Jaunajam draugam, Zemnieks, Divkāršs pienākums, Kad nakts, Es grūtā brīdī . . . , Tu esi siltums manā dvēselē, Es šurpu turpu dzīts . . . , Uz tavām krūtīm atdusēt, Uguns puķe, Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat, Viss dzīves daiļums nāk no sievietes	145
<i>Strēlerte, Veronika</i>		Dieva kalpa vakars, Varavīksna, Viesis, Zemgales klajumā, Glāsts, Atvēršanās, Miera avots	1
		Dziesma	5
<i>Toma, Velta</i>		Sapnis	177
	Nakts Daugavas krastā	65	
<i>Zāle, Klāra</i>	Aizliedz sev	84	
	Ziedu gaismā	126	

P r o z a

<i>Brigadere, Anna</i>	Aizmuža ļaudis, tēlojums	24
<i>Eglītis, Anšlāvs</i>	Uguns pilsēta, stāsts	102
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Vēstules, atmiņas un pārdomas	113
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Nabadziņa Janks, tēlojums	3
	Saimnieks un saimiece, tēlojums	158

	Lpp.
<i>Kadilis, Jānis</i>	Vīrs kalna galā, tēlojums 153
<i>Lesiņš, Kņuts</i>	Brauciens snieggputeni, novele 49
<i>Mauriņa, Zenta</i>	Dzimtenes kalns, leģenda 161
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Jaunā māja, stāsts 6
<i>Poruks, Jānis</i>	Kukažiņa, stāsts 100

D r ā m a

<i>Rainis, Jānis</i>	Jāzepts un viņa brāļi (fragments) 149
----------------------	---

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Tautas dzeja — tautas gudrība 57
<i>Blese, Ernests</i>	Dzimtās valodas nozīme 178
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	J. Rainis un viņa dzeja 162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Atmiņas par Annu Brigaderi 29
	Jānis Poruks 127
<i>Grīnbergs, Teodors</i>	A. Šveicera domas par Eiropas kultūru 123
<i>Kadilis, Jānis</i>	Kalnā kāpējs, improviz. par Raiņa temu 169
<i>Sala, Irvalds</i>	Viena diena kopā ar Blaumani 82
<i>Siliņš, Jānis</i>	Vilhelms Purvītis 67

C h r o n i k a

Tālie apvāršņi (E. Aistars) 44, Pirmā dzejas grāmata trimdā, V. Strēlertes Mēness upe (J. Kadilis) 46, Skola svešumā (J. Čermaks) 47, Latviešu un franču gara saskare (J. Bičolis) 85, Dažas tagadnes tehnikas problēmas (Br. Jirgensons) 88, Pōls Valerī (J. Kadilis) 89, Tomass Manns (P. Ērmanis) 91, Škats Ž. Diamela pasaulē (G. Kaire) 92, Amerikāņu jaunākā literātūra (H. Linde) 135, Romēns Rolāns (J. Kadilis) 138, M. Luters pēc 400 gadiem (V. Mežezers) 140, Viļa Vasariņa piemiņai (J. Siliņš) 141, Ilustrēts evaņģēlija izdevums (V. Mežezers) 142, Latviešu teātris Eslingenā (I. Liepsala) 143, Dzejas baudīšana un dzejas baudītāji (E. Raisters) 187, Par balādes uzbūvi (K. Ābele) 190, Latviešu teātris angļu zonā (V. Štāls) 195.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1. burtn. A. Brigaderes ģimetne, 2. burtn. V. Purviša *Rīga*, 3. burtn. T. Zaļkalna J. Poruka kapa piemineklis, 4. burtn. J. Raiņa ģimetne.

OTRĀ SĒJUMA SATURS

1946. gads

Dzeja

	Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Korālis 333
<i>Aigars, Pēteris</i>	• Aklās acis, balāde 389
<i>Bārda, Fricis</i>	Rīgas degšana 257
<i>Bērziņš, Ludis</i>	Dzīvības kokam, Es, Skaidu spilvens, Krēslā, Bērzi, Gais- ma, Rudens 1915. g., Sauciens tālē 197
	Trimdā, korālis 219
	126. psalms 282
	Svētku dziesma, korālis 333
	Aspažiju pieminot 376
	Tēvu zemei 475
	Latvijas universitātei 475
	Ziemassvētkos 531
<i>Dāle, Karola</i>	Nemirstība 330
	Vēja šalkās 351
	Mākoņa dziesma 426
	Gaidītāja 426
<i>Dziesma, Fricis</i>	Zvejnieku svētais vakarēdiens (fragments) 331
	Trimdinieks 442
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Man gribas 386
	Ko gaidīt vēl? 386
<i>Eglītis, Andrējs</i>	Jaunajiem 375
	Latgalē 376
	Uz vairoga, dzejoli 476
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Želums 209
	Otrais es 229
	Divas māšas 420
	Mātes minējumi 442
	Bezdelīgas un vijole 493
	Kādai mātei 541
	Dāvana 585
<i>Kaugars, Arturs</i>	Miglā 548
	Elējija 548
<i>Ķezbere, Elza</i>	Izmisumā 258
	Bez Tevis 450
	Draugam 493
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Dīvainais 223
	Vējš un asmens 330
	Cilvēks 339
	Pūtēja 386

		Lpp.
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzejnieks	229
	Kulta dziesma	333
	Ziemassvētku naktī, sonets	531
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Ingolštates katedrāle	426
	<i>Toma, Velta</i>	
	Zeme	233
	Angelus	258
	Kurzemes sieva	531
<i>Virza, Edvarts</i>	Doma baznīcas balāde, Lai savā izturībā lieli esam, Sējēja diesma	293
<i>Zāle, Klāra</i>	Cauri trūdiem	233
	Neatsaucas	419
	No dziļumiem	477
	Nenostāj	570
	Tur atsmaida	585
<i>Zicāns, Eduards</i>	Spieķis	223
	Psalmi 90, Mūžības priekšā (tulk.)	201

Pr ū z a

<i>Aigars, Pēteris</i>	Pažobeļe, stāsts	210
	Zelmeņa vairogis, stāsts	421
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Dārgā sēkla, romāna fragments	369
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Pokāls un pīpe, novele	542
<i>Gulbis, Osvalds</i>	Māte Latvija, leģenda	387
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sudmalu jaukāajā salā, tēlojums	295
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Noslēgums, stāsts	532
<i>Kalējs, Oskars</i>	Bada krogus, stāsts	427
<i>Klāns, Pāvils</i>	Dūda, novele	478
<i>Klidzējs, Jānis</i>	Galvenie raksti, stāsts	259 un 297
<i>Liepsala, Irma</i>	Tik-tak, novele	202
	Svētlaimīgo sala, stāsts	302
	Laimīgākais cilvēks pasaulē, novele	487
<i>Malcs (Maltz), Alberts</i>		
<i>Miesnieks, Jōnass</i>	Neuzklausītā lūgšana, novele	377
<i>Niedra, Aida</i>	Puna Vipulis, stāsts	245
<i>Vītols, Jāzeps</i>	Tas bij tik sen, atmiņas	267

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Daugava dzīvē un dzejā	230
	Skolas dzīve vecās atmiņās un jaunā pieredzē	443
	Stils dzejas mākslā	494 un 549
<i>Bičolis, Jānis</i>	Dzejnieks un zinātnieks L. Bērziņš	270
<i>Biezais, Haralds</i>	Ētiskās vērtības un to nesēji	278
<i>Blese, Ernests</i>	Valoda kā tautas gara un rakstura paudēja	451
<i>Celms, Teodors</i>	Cilvēka dzīve un tās apkārtne	226
<i>Dravnieks, Arvids</i>	Edvarts Virza	334

	Lpp.
<i>Jurevičs, Pauls</i>	509 un 571
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	220
<i>Ķikauka, Pēteris</i>	392
<i>Treus, Feliks</i>	224
<i>Zicāns, Eduards</i>	340
Platons	509 un 571
Manas atmiņas par Frici Bārdi	220
Grieķu drāma (1. Traģēdija)	392
Prof. Dr. theol. Eduards Zicāns	224
Piezīmes literatūras-teorijas metodoloģijā	340

Chronika

Par dzīves vērtību (K. Kārkliņš) 234, Anna Brigadere un 10. janvāris (P. Jēger-Freimane) 236, Mārtiņa Ziverta jaunā drāma (J. Rudzītis) 237, Jauns vērtīgs mēnešraksts (I. Skroderē) 239, J. Ezeriņa — Izmeklētas noveles (P. Ērmanis) 239, Gaišā gaita, Valdis Mežezers, kulta dziesmas (P. Ērmanis) 240, Divas vārdnīcas (H. Briņģis) 241, Vidbergs (J. Siliņš) 242, Noskaņas (E. Aistars) 283, Daži momenti jaunākajā angļu grāmatu pasaulē (J. Zanders) 284, Gerhards Hauptmanis (P. Ērmanis) 286, Zelta lāpa, K. Skalbes pēdējo darbu izlase J. Rudziša sakārtojumā (J. Kadilis) 288, Dzimtene liesmās, Latvju dzejos antoloģija K. Džillejas sakārtojumā (V. Mežezers) 290, Režisors V. Pūce un viņa teātris Blombergā (E. Ķezbere) 290, V. Jansona Koklētājs (A. Treibergs) 291, Gars (Osv. Gulbis) 352, Zvejnieku svētais vakarēdiens un tā autors (A. Johansons) 353, Par baltu tautām un valodām (L. Bērziņš) 354, Grāmata no vajadzīgo virknes (J. Bičolis) 355, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 359, Divas jaunas grāmatas (V. Mežezers) 360, Divas angļu valodas mācības grāmatas (J. Kalnbērzs) 361, Piezīmes par Džeku Londonu (E. Andersons) 364, Franku novada latviešu dziesmu diena (K. Lesiņš) 365, Izstāde Mercfeldas noietnē dziesmu dienu laikā (F. Viksne) 367, K. Zemdega — Brīvības piemineklis Rūjienā (V. Jansons) 368, Dārzs bez žoga (L. Bērziņš) 405, Andrejs Eglītis (A. Dravnieks) 406, Aspazijas mūža izskaņa (P. Jēger-Freimane) 408, Divu latviešu teologu mūža darbs salīdzinājumā (doc. F. Treus) 410, Piezīmes par Ivanu Buņinu (I. Sala) 411, Kazanovas mētelis, Anšl. Egliša novele (V. Baltiņa-Bērziņa) 412, Trīs Raiņa grāmatas (V. Mežezers un I. Skroderē) 413, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 415, J. Rozentāla altārglezna — Kristus svētī bērnus (prof. A. Annuss) 416, Ceļa viens gads (V. Mežezers) 417, Lielgabali rozēs (Jēk. Poruks) 468, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 470, Angļu valodas mācības grāmata (J. Kalnbērzs) 471, Šervūds Andersons (E. Andersons) 472, 18. novembris (archibīsk. prof. T. Grinbergs) 521, Pretstati (E. Aistars) 521, Uz vairoga, Andreja Egliša dzejas (P. Ērmanis) 524, Dažas piezīmes (Andr. Sils) 525, H. G. Uelss (V. Ozolnieks) 527, K. Zāle — Brāļu kapu vārti (V. Jansons) 527, P. Ērmaņa jubilejas grāmata (V. Mežezers) 582, Jauns romāns, Z. Mauriņas Trīs brāļi (P. Ērmanis) 582, Hermanis Hese (P. Ērmanis) 584, S. Vidbergs — Pie eglītes (V. Jansons) 585.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 5. burtn. S. Vidberga Ceļš, 6. burtn. V. Jansona Koklētājs, 7./8. burtn. K. Zemdega Brīvības piemineklis Rūjienā un A. Annusa Kristus pie strādniekiem, 9. burtn. J. Rozentāla Kristus svētī bērnus, 10. burtn. S. Vidberga No dzimtenes projām braucot, 11. burtn. K. Zāles Brāļu kapu vārti, 12. burtn. S. Vidberga Pie eglītes.

CĒLS

GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

Nr. 12 (15)

DECEMBRIS

1946

Ludis Bērziņš

ZIEMASSVĒTKOS

Nostājas vēji, putenis rimst,
Tumšajām egļu galotnēm pāri
Gaisma no debesu spīdekļiem dzimst,
Kaisoties klusi uz dzimtenes āri.

Spīdekļu stari, vai sveicināt jūs
Pasaulēs tālās klīstošo tautu?
Svētkus vai vēstat, kas aicina mūs,
Lai uz dzimteni kājas mēs autu?

Klusē zvaigznes; bet pašāvīgs prāts
Tumsai cauri zvanus dzird zvanām:
Ciešanas sirdi uz brīdi mums māc,
Nākam lai lielo iepriecu manām.

Nezinām zilēt, vai dzimtenē
Vecajam zvanam nav saistīta mēle;
Zinām tik, tautai kā tur, tā šē
Sirdi nedzīsīs dievišķā kvēle.

Valdis Mežezers

ZIEMASSVĒTKU NAKTĪ

Šķiet, tumsa pašķīras, kā naktī nāktu rīts,
Un tie, kas laukā, nedreb spalgā salā,
Un zvēri plēsīgie iet rāmi alā.
Viss miera svēnīga un svēta piepildīts.

Šai stundā īstenība kļūst, kas bija mīts,
Ir lie' o ilgu piepildījums galā,
Neviena nav, kas pamests būtu malā,
Kas Gaismu meklēja, nav tumsā projām dzīts.

Ir debess sevi zemei atvērusi.
No mūžības šai naktī likstme teikta:
— Vīrs zemes mērs, un tumsa izklidusi,

Ir dzimis Kristus, grēka vara veikta.
Un Viņa zvaigzne staro nedzisdama
Pār pasauli, tai ceļu rādīdama.

NOSLĒGUMS

Stāsts

Liela sērga dažreiz pārstaigājušas pasauli. Tās nokritušas kā liesmas sausā zālē. Tā tas bija četrpadsmitā gadsimta vidū, kad pār Eiropu gāja mēris. Ļaudis to sauca par melno vai arī lielo nāvi. Piecu gadu laikā tā aizrāva mūžībā gandrīz trīsdesmit miljonus. Cilvēce bija kā sausa zāle. Dievs no meta liesmu — un tā sadega. Uguns sāka plosīties tur, kur zāle visbiezāka: Ķīnas neskaitāmos miljonus mēris rīja vispirms — un tad nāca uz Eiropu. Miljons pēc miljona pazuda un izplēnēja. Ļaudis pārņēma izmīsums. Neviens nevarēja zināt, vai stundu vēlāk viņš vairs dzīvos. Uz miesas parādījās melni augoņi vai svītras, pa muti un degunu izšāvās asinis — un katrs pakrita tur, kur to nogrieza nāves melnā izkaptis. Tas — Dieva sods par ļaužu grēkiem! — sauca dievbijīgie. No dievnama uz dievnamu vilkās gaŗas rindas dievlūdžēju, krita ceļos un lūdza. Citi staigāja viņu vidū un kapāja kailās muguras pātagām, kuŗās bija iepīti asi dzelzsgabali. Cilvēce gribēja nožēlot savus grēkus un mīkstināt Dieva bardzību. Bet nekas nelīdžēja — un mēris plosījās joprojām kā rijīga uguns sausā klajuma zālē. Arī ūdens nevarēja to aizturēt: tas pārsviedās pāri jūrai uz Angliju. Tikai Skandināvijas zemēs — Norvēģijā un Zviedrijā briesmīgās sērgas vēl nebija. Ļaudis cerēja, ka tiks no tās pasargāti. Bet tikai trīs gadus: ceturrtā gada vasarā sērga bija klāt. Kas to varēja domāt, ka staltajā angļu kuģī, kas 1349. gada vasarā iepeldēja Bergenā ostā, sēdēja mēris, mīksti atlaidies vilnas audumu baķos. Tikko tos sāka izkraut, viņš izlēca malā. Kuģi atstādams, pāris stundās nopļāva visu komandu un tad sāka viņināt izkapti ļaužu pilnajās ielās. Kā aizkavējies viņš ziemeļu zemēs pļāva vēl briesmīgāk nekā citās. Norvēģijā un dažos

Zviedrijas apgabalos tikai viena trešdaļa ļaužu palika dzīva. Vermlandē kalnos kādi trīs cilvēki klīda apkārt, kad briesmīgā sērga bija pāri. Tīrumi apauga ar nezāli, tad ar mežu. Viņā pazuda tukšās sētas, ciemati un baznīcas. Vēlāk neviens nezināja, kur tās reiz stāvējušas...

Bet dzīvība centās aizpildīt nāves izrauto robu. Nekad ļaudis nebija tik ātri vairojušies kā pēc sērgas. Bieži dzīva diviņi un trīnīši. Gaŗsmatāinu bērnu bāri sāka skraidīt zaļajās ielejās starp tumšiem, mežoniģiem kalniem. Tur glūnēja troļļi — tumsības gari. Tiem nepatika, ka bērnu tēvi plēsa atkal līdumus, atsvabināja tīrumus no meža, uzcēla sagruvušās sētas un baznīcas. Kad mēris izdedzināja ļaudis kā sausu zāli, vecie pagānu milži un troļļi priecājās: nu viņi drikstēja atkal atgriezties atpakaļ savās vecajās alās, no kuŗām tos bija aizdzinušas baznīcas zvanu skaņas! Tamdēļ tie visiem spēkiem centās aizkavēt baznīcu celšanu. Kad kristīgā ticība iespiedās vientuļās kalnu ielejās, dažas labas baznīcas celšanu aizkavēja noslēpumaini spēki, — ko pa dienu uzcēla, tas pa nakti tika noplēsts; dažreiz, no stāvās kalnu sienas noripoja milzīgs klintsbluķis un sagrāva tikko uzcelto baznīcu. Neviens nešaubījās, ka tas milžu un troļļu darbs. Tie vēl bija veco pagānu dievu kalpi un cīnījās visiem spēkiem pret kristīgās ticības izplatīšanos. Tā bija mūžīga cīņa starp gaŗsmu un tumsību.

Lai aizdzītu pagānu dievus un viņu nešķīstos kalpus, mūki un kristīgās ticības izplatītāji cēla baznīcas tik bieži, ka zvanu skaņas aizviļņoja no vienas līdz otrai. Tad visi tumsības gari bija spiesti atkāpties tālu prom no ļaužu apdzīvotām vietām, pazust neapdzīvotos kalnos un mežos, kur baznīcas zvanu skaņas tos nevarēja aizsniegt un trau-

cēt. Tagad, kad mēris bija izbeidzies un laudis atkal sāka vairoties, vajadzēja atkarot nevien aizaugušos tīrumus no meža, bet arī no milžiem un troļļiem vecos ciematus un baznīcas. Daudzas no tām gulēja meža dziļumos, ieaugušas starp kokiem, apklātas ar sūnu un sausiem zariem. Viens otrs mednieks tās nejausi uzgāja. Bet kad viņš gribēja steigties atpakaļ un ziņot par to laudim, tad nomaldījās un nevarēja vairs izkļūt no meža. Troļļi viņu vadāja tik ilgi, kamēr viņš sajuka prātā vai arī nobeidzās badā un slāpēs.

Kāds jauns mācītājs medīja mežā putnus. Šāva teterim, bet netrāpīja un gāja paņemt nokritušo bultu. Tā bija iedūrusies kāda liela klinšu bluķa sūnā. Bet kad mācītājs izstiepa roku un gribēja izraut bultu no sūnas, viņš juta, ka bulta turas cieti, it kā tā būtu iedūrusies arī akmenī. Izbrīnējies viņš aplūkoja uzmanīgāk savādo klintsbluķi un ieraudzīja, ka tā ir veca, aizmiršta baznīca. Viņš sāka nokārpīt sūnu — tā nokrita veselām lēveriem, un sienā atvērās logs. Tagad viņš varēja ieskatīties baznīcas iekšpusē. Tā bija pilna satrunējušiem balķiem, starp kurjiem auga koki; jumts jau sen bija iegāzies un apracis arī altāri. Mūža meža tumsība bija aprakusi veco dievnamu, un apkārt spīdēja tikai ļauni glūnošo tumsības garu acis.

Priecīgi uztraukts, jaunais mācītājs steigdzās atpakaļ mājās. Jau sen viņš bija vēlējis uziet veco baznīcu, bet mežs visapkārt bija tik liels, ka nebija vis viegli to atrast. Ja viņa bulta nebūtu iedūrusies baznīcas jumtā, arī viņš būtu pagājis tai garām, noturēdams par lielu klintsbluķi. Troļļi tik mākslīgi bija pārklājuši veco dievnamu ar sūnu un sausiem zariem, ka neviens mednieks līdz šim to nebija atklājis. Vārbūt tikai viņš — kā jau Dieva kalps — bija izredzēts to atrast un celt atkal godā. Un jaunais mācītājs deva sev klusu solījumu pūlēties, lai vecā baznīca tiktu atjaunota. Kaut arī viņš čukstēja to tik klusi, ka tikko pats sadzirdēja

savus vārdus, — tie iešalcās arī mežā no viena troļļa mutes uz otru. Jau sāka viņu maldināt un vadāt. Pēc brīža jaunais mācītājs ieraudzīja atkal savādu klintsbluķi: viņš bija atnācis atpakaļ pie vecās baznīcas. Saprata, ka viņu vadā tumsības gari un negrib vairs laist laukā no meža, — bet neizbijās. Kā jau Dieva kalps, viņš mācēja ar tiem cīnīties. Iegājis meža baznīcā, viņš nokrita ceļos tai vietā, kur agrāk bija stāvējis altāris, un pielūdza Dievu. Tad noplūca zaļu lapu, izvilka ar dūci uz tās krusta zīmi un izdūra pašā vidū caurumu. Lapu uz vienas acs turēdams, viņš blenza pa to un saredzēja ļauno vadātāju. Viņš negāja vairs tam pakal, bet pavisam uz otru pusi. Un drīz vien atrada teku, kas veda mājās.

Pēc pārciestā mēra laudis bija dievbijīgi. Ar gavilēm tie devās pakal jaunajam mācītājam, lai atjaunotu veco baznīcu. Un drīz vien mežs bija izcirsts, pacēlās zvanu tornis, ieskanējās zvans. Izbijušies un sanīknoti troļļi aizspieda ausis un zvērēja jaunajam mācītājam mūžīgu atriebību. Tas bija izpostījies viņu vecās mājas vietu. Nu vajadzēja atkal atstāt mīļās alas un doties prom neapdzīvotos kalnos. Bet nē, tā nevarēja cīnīties pret gaišo Dievu: vajadzēja palikt, paciest zvanu skaņas un sēt slepeni ļauno sēklu, kur vien iespējams! . . .

No šā laika jaunais mācītājs sāka nojaut, ka viņu vajā un pret viņu cīnās ļauni tumsības gari. Tas tikai pavairoja viņa dzīvu. Mūžīgi cīnīties pret tumsību vajadzēja arī visām nākošām paaudzēm. Pēc reformācijas ģintī radās tradīcija, ka vienam no dēliem jābūt mācītājam un jāstaigā tēva pēdās. Tā pagāja gadu desmiti. Dēls sekoja tēvam un turpināja cīņu. Vermlande bija atkal ļaužu pilna. Bet tikai ielejās. Plašie kalnāji tur augšā bija tukši un neapdzīvoti. Pirms mēra laikiem arī tur bija dzīvojuši laudis. Tagad neviens negribēja atstāt auglīgās ielejas un plēst klinšainajās kalnu augstienēs tīrumus. Tie deva mazu ražu un neatmaksāja svieterus. Bet ielejas nevarēja paēdināt visus ļau-

dis. Vermlandē sāka trūkt maizes. Hercogam Kārlim radās padoms: vajadzēja iesaukt un noņemt zemē somus. Tur, pie Saimas ezera, Somijā, dzīvoja cilts, kas prata izplēst auglīgus tīrumus pat klinšainās kalnu augstienēs. Kalnu mežā šī cilts jutās kā mājās: kur varēja līst mežu un sadedzināt to pelnos — tur varēja arī sēt rudzus un audzināt maizi pat starp neauglīgiem akmeņiem.

Hercogs Kārlis izsludināja visā valstī, ka tiem, kas noņemtīs Vermlandē kalnu mežos, lidīs tos un iēplēsīs tīrumus, lielā mērā atcels nodokļu nastas. Drīz vien no Somijas sāka plūst uz Vermlandi savolākši — dūšīga, spēcīga līdumnieku un zvejnieku cilts. Pats princis viņus aicināja un solīja zemi bez nodokļiem! Turklāt jaunā dzimtene esot pilnīgi līdzīga tagadējai: plaši kalnu meži un ezeri lieli un mazi. Ko vēl vajrāk vēlēties! Un Vermlandē somiem likās kā apsolītā zeme. Veseliem bariem viņi devās pāri jūrai prom Zviedrijas vakaros. Viens otrs bars aizķērās ceļā, jo visur Zviedrijā bija tukši klinšu meži, pilni lieliem un maziem ezeriem. Tā daudzi somi noņētās pa ceļam Helsinglandē un Dalarnē, bet liels vairums nonāca arī Vermlandē. Dažs, savu govī pavadā vedams, bija ceļojis apkārt Botnijas jūras ziemeļiem — govij piedzimst teļš; kamēr iziet cauri Zviedrijas ziemeļiem, teļš jau liels paaudzies. Šī cilts, kas noņētās Vermlandē mežos, bija saaugusi ar dabu, nebaidījās ne veco milžu, ne troļļu. Likās, ka viņa pat dzīvo labā sadraudzībā ar tiem. Tamdēļ nebija nekāds brīnums, ka troļļi iemācīja somiem visas savas burvības un atklāja dabas noslēpumus. Zviedri brīnījās vien: viņiem labība auga tikai lepnajās ielejās; kalnu nogāzēs iēplētie tīrumi bija neauglīgi. Bet somi noņētās un iēplēsa tīrumus vēl augstāk — pašā kalna galā.

Meža zvēri, putni, kā likās, paši līda somu cilpās. Tāpat bija ar zīvīm: somi un zviedrs makšķerē turpat blakus vienā ezera līcī, bet katram savāda laime. Kamēr zviedrs tikai

cilā un mētā tukšo makšķeri, somi velk vienu treknu asari pēc otra no ūdens laukā. Kā lai citādi to izskaidro, ja ne ar burvību? Skaidrs, ka visi somi — burvji: dzīvo ar troļļiem uz vienu roku! Zviedri sāka raudzīties uz somiem ar neuzticību un bailēm. Nevienam nenāca prātā, ka somi pilnīgi sakušuši ar dabu, iedzilnājušies visos noslēpumos un tamdēļ prāt labāki ķert zivis un meža putnus, zvērus. Viņi zināja arī, ka kalnu galos zeme labāka nekā zemajās nogāzēs. Kamdēļ tā, to viņi izskaidrot nemācēja, bet bija ievērojuši no piedzīvojumiem. Tikai daudz vēlāk pētnieki izpētīja, ka zemākajās nogāzēs reiz jūra aizskalojusi visu trekno zemi, kamēr kalnu galos tā palikusi neaizkarta.

Vēl satiecība starp zviedriem un somiem bija laba. Kas par to, ka somi noņētās viņu kalnos un nocirta, sadedzināja mežu — tas bija tik milzīgs un plašs, ka pietika visiem! Tikai, kad vēlāk zvēru, putnu un zivju atlika mazāk, zviedri sāka kurnēt, ka svešie burvekšļi visu izķerot. Bet labi bija atrast mežā siltu somu mājiņu, kad nōmaldījās, kad uznāca negaiss, agrs vakars! Nebija vairs kā agrāk jāpavada nakts uz mitras zemes vai auksta klintsbluķa pavēnī. Tikai sarunāties ar svešajiem ļaudīm bija grūti: tie runāja paši savu valodu un neprata zviedriski.

Dzelzs ieskandina naidu un slāpst pēc asinīm. Tā notika arī Vermlandē, kad tur atrada un sāka apstrādāt dzelzs rūdu. Dzelzs raktuvēm vajadzēja ogļu — un mežs pēkšņi tapa dārgs. Grēks bija tagad kokus sadedzināt pelnos un ar tiem mēslojot līdumu, tagad kokus vajadzēja izdēdzināt oglēs, lai raktuvēs varētu izkausēt izrakto rūdu. Bet somi negribēja dēdzināt ogle, viņiem nevajadzēja ogļu, bet pelnu, ar ko mēslojot akmeņainos līdumus. Viņi nevarēja saprast, ka laiki varēja t' grozīties: agrāk hercogs Kārlis bija viņus sodījis, ja viņi nenolida mežu un nesadedzināja to, tagad aizliedza nolīstos kokus sadedzināt! Bet kā var pārvērst

akmeņaino lidumi druvā, ja kokus nesadedzina?

Tagad ļaudis ielejās valdija un vadīja varēnie raktuvju īpašnieki. Zviedru zemnieks dedzināja savos mežos ogleš, pārdeva tās raktuvēm un saņēma labu naudu. Somi tur augšā postīja mežu, bet ogļu nedeava. Dzeniet prom svešos velnus!

Somus sāka vajāt un dzīt prom no viņu sētām un ieplēstiem tīrumiem tur augšā kalnu mežos. Sētas nodedzināja un tīrumus izpostīja. Prom ar svešajiem velniem un burvešļiem! Tie izķer mūsu medījumu, noposta mūsu mežu. Tiem nav nekādu likumīgu tiesību dzīvot mūsu mežos un plēst tur tīrumus!

Nabaga somi nebija iedomājušies izņemt no valdības papīrus, kas pierādītu, ka viņiem pieder tā sēta un tīrumi, ko viņi kalnu mežos iekopuši. Tamdēļ viņus aizdzina kā pilnīgi beztiesīgus. Valdība bija bagāto un vareno rūdas raktuvju īpašnieku pusē. Ko Kārlis IX bija pavēlējis, tas tagad tika aizmirsts. Tagad Kārlis XI aizliedza zemniekiem atļaut somiem nomesties savos mežos. Kas savā mežā atļāva somam nomesties, to sodīja pirmo reizi ar četrdesmit sudraba dālderiem, bet otru reizi ar karātāvām. Visi somi, kas klīda mežos un tur uzturējās, iznīcināmi tāpat kā kaitīgi zvēri.

Bet kur citur kā mežā varēja vajātais somš paglābties? Mīlais, plašais kalnu mežš bija viņa dzīve un dvēsele. Viņš negribēja no tā šķirties. Tikko viņš to atstāja, viņu noķēra un nedeava kaŗa dienestā. Naīda un atriebības pilns vajātais somš klīda mežos, uzglūnēja saviem ienaidniekiem, kas bija izpostījuši viņa sūri, grūti iekopto sētu, un nošāva tos. Viņš bija labs mednieks, un viņa lode arvieno ķēra mērķi.

Tā gāja kādu laiku. Trolli priecājās: cilvēks, cilvēka vajāts, mita mežos pie viņiem. Veselu cilti viņi bija dabūjuši savā varā. To varēja izlietot kā ieroci cīņā pret citiem cilvēkiem. Šo dzimumu, kas skandnāja zvanus ielejās, varēja vislabāk samaitāt un raut

lejum tumsībā ar viņu pašu asinīm. Tikai vajadzēja piejaukt tām tādas, kas pilnas vēl pagānu laiku tumšām dziņām. Zemes dzīvnieciskā spēka avotā ar labpatiku skalojās cilvēces miesa. Gaismotais gars tai stājās ceļā. Bet ja asinis bija stipras un vilka atpakaļ, gars cīņu pazaudēja.

Trollu lielākais prieks bija piejaukt savas asinis cilvēkam. Viņi zaga bērņus un apmainīja jaunpiedzimušos: izņēma cilvēku bērnu no šūpuļa un ielika viņa vietā savu. Tas izauga pilnīgi līdzīgs citiem bērņiem. Tikai retais atklāja, ka tas trollis. Daudzi trollu bērņi izauga starp cilvēkiem.

Nu bija trolliem liela izdevība, kaŗ mežos mita vesela vajāta cilts. To saprata paši zviedri un sāka uzstāties pret somu vajāšanu. Sevišķi mācītāju bija daudz, kas pūlējās vilkt nabaga vajāto cilti laukā no meža tumsības pie kopīgas tautas gaismas. Vajāšanas norīma. Somi nometās atkal mežos uz mierīgu dzīvi un ieplēsa jaunus tīrumus. Zviedru mācītāji gāja pie viņiem, mācīja un sprediķoja, cēla baznīcas. Bet trolli nikni cīnījās pretī un negribēja izlaist somu cilti no saviem nagiem. Mācītājs, kas bija atradīš veco baznīcu mežā, jau sen bija miris. Bet viņa pēcnācēji sajuta trollu niknumu, kas vērsās pret tiem, jo viņi bija priekšgalā tam baram, kas spīdās iekšā tumšajos mežos pie atstātās cilts. Nepagāja ilgs laiks, kad arī priesteru bars bija trollu varā. Dzīve tumšajos, vientuļajos mežos nebija viegla. Visapkārt tauta, kas nesaprata viņu valodu, visapkārt tumsība, mānīcība un burvība. Ar laiku gandrīz visus baznīcas kalpus šī dzīve salauza: viņi pagrīma dzeršanā un apatījā. Tikai viens no mācītājiem palika stiprs un izturēja. Viņš bija īsts to laiku mācītājs, kas ņēma palīgā arī darbus, kad vārdi nelīdzēja. Ar nūju rokā viņš pārmācīja dzērājus un iedzina slinkajiem bērņiem mācības ar žaģaru pa otru galu. Viņš ilgojās pēc draudzes, kas saarastu viņa valodu un sprediķi. No mežu dziļumiem ieradās pie viņa ļaudīs, kas vēl nekad nebija baznīcā bijuši un sprediķi

dzirdējuši. To bērni jau bija lieli un skrēja sniega kurpēm, bet neviens nebija kristīts. Dažreiz baznīca smirdēja kā krogus — baznīcēni bija piedzēruši. Daudzi aizmiga un sāka krākt, nelabi rīstīties sprediķa vidū. Bet baznīcas kalps bija tikpat kā viņa kungs: bez žēlastības viņš grūda ar sevišķu nūju gulētājiem sānos un tos modināja. Lai citi manītu, kam šis negods lēcies, nūjai piesēja zvaniņu. Tā pamazām mācītājs disciplinēja savu draudzi, un liels bija viņa prieks, kad viens otrs jau sāka saprast viņa sprediķi. Priecīgi bija arī paši somi, kas iemācījās zviedru valodu un sāka saprast sprediķi. Tie, no baznīcas mājup iedami, iegriezta veco priežu mizā pateicības vārdus. Kādreiz mācītājs uzgāja šādu priedi un izlasīja iegrieztos vārdus: „Dievs, liec man ilgi atminēt jauko sprediķi, ko šodien dzirdēju baznīcā!“ Tā dēna, kad mācītājs šos vārdus izlasīja, bija viena no jaukākām viņa mūžā. No jauna viņš apņēmās nepagurt, bet cīnīties pret troļļu varu. Darba biedri viņu biedināja: gan tu salūzīsi tāpat kā visi! Velti cīnīties pret dabas pirmatnējo spēku! Ar lielāku vai mazāku likumu mums jāatgriežas atpakaļ tanī avotā, no kuŗa mūs izsviedusi radīšanas strūkla. Iekrituši atpakaļ viņā, mēs jūtam, ka mūs skalo zemes pirmatnējā spēka un prieka mutuļi.

Šāds Vermlandes somu mežu tumsībā noklīduša mācītāja tips bija arī vēlāk slavenais Gesta Berlings. Varbūt viņā bija ielijis pilnens troļļu asins, kas sadumpojās un rāva visu cilvēku laukā no kultūras žņaugiem.

Mācītājs neklaušījās darba biedru biedinājumos. Tie bija vāji, tie nebija izturējuši — tie tagad bija pilni skaudības. Kritušais arvienu apskauž un neieredz to, kas vēl stingri turas uz pareizā ceļa. Pareizais ceļš bija cīnīties pret tumsību, mānītību, vest laudis gaismā, kultūras klēpī ieguldīt cilvēci. Tur par viņu vairs nevalda troļļi...

Mānītības un tumsas pilns vēl bija Vermlandes somu mežs. Kad mācītājs dažreiz atstāja to un nobrauca pilsētā, viņam prasī-

ja, vai viņš vēl neesot noburts. Un stāstīja brīnumainas lietas par somu burvēm. Vienreiz kāda somu vecene neesot bijusi ielūgta ka'miņu kāzās. Sadusmojusies, atnākusi nelūgta un nobūrusi visus kāzu viesus: tie pārvērtušies vilkačos un skrējuši mežā, cauri tuvējo māju sētai. Pāri visiem žogiem — un mežā iekšā. Kāda sieva trāpījusies sētsvidū un ieraudzījusi, ka viens no vilkiem nevar pārlēkt pāri žogam. Viņa steigusies klāt un iesaukusies: Jēzus vārdā, kas tev noticis? Tūdaļ vilks pārvērties cilvēkā — un lūk, tā bijusi pati līgava — ar kāzu vainagu galvā! Nu saskrējuši cilvēki un dzinušies pakaļ arī citiem vilkiem, diktā balsī piesaukdami Jēzus vārdu. Viens pēc otra tie pārvērtušies cilvēkos. Tikai viens liels un trekns vilks, kas skrējis pašā priekšgalā, nevarējis un nevarējis pārvērsties cilvēkā. Tikai tad pārvērties, kad pieskrējuši tam labi klāt un ieklieguši pašās ausīs svētos vārdus. Un lūk, tas bijis pats mācītājs, kas pāri salaulājis. Arī kā vilkam viņam ap kaklu karājies baltais autiņš. Šo svēto amata zīmi burve nav varējusi pārvērst.

Mācītājs pasmejās par šīm pasakām un atbildēja, ka viņu neviena burve nenoburs. Troļļiem nebija varas pār viņu. Bet viņš maldījās. Troļļi nevarēja salauzt viņu pašu, bet tie salauza viņa mūža biedreni. Viņa meitu aizveda melnacains somu zemnieks, kopā saaugušām uzacīm. Mīlestība bija padarījusi meiteni aklu, un pirmais kaislību skurbums ierāva viņu tumšajā somu mežā. Nu viņa bija troļļu varā un sajuca savas gaišās asinis ar viņu tumšajām. Tas bija tik smags sitiens, ka mācītāja sieva tapa grūtirdīga. Pats mācītājs nosirmoja un salikā nelaikā. Bet viņš nebija salauzts. Tomēr mūža vakarā viņš lūdza savu dēlu: atstāj šos tumšos mežus un pārceļies citā apvidū...

Bet dēlā bija iedzimis tēva cīņas gars, viņš gribēja turpināt grūto cīņu pret troļļiem. Tamdēļ pārcēlās Helsinglandē, kur arī bija somu meži. Te somi nebija vajāti un dzīti prom no savām sētām. Te viņi bija

vairāk iedzīvojušies un iemācījušies arī zviedru valodu. Bet tumsība un mežonība arī te bija liela. Arī te valdīja troļļi, un pret tiem cīnīties bija prieks jaunajam mācītājam. Drīz vien viņš bija vienīgais, kas varēja savaldīt dzērājus un kaušļus. Kad piedzērušie zemnieki svētdienās sanāca krogū un sāka kauties, lensmanis sūtīja pēc mācītāja, jo pats baidījās iet krogū dzērājus pievaldīt. Jaunais mācītājs ieradās pilns dusmu un spēka, sagrāba vienu pēc otra nepaklausīgos dzērājus un izsvieda no krogus. Kas vēl pretojās un negribēja klausīt iet mājās, tas dabūja arī pērienu. Jaunais mācītājs bija tik stiprs kā reti kāds. Tamdēļ isā laikā dzērāji pierada viņu būties un paklausīt. Bet sirdī tie glabāja pret viņu tumšu naidu. Un dažu labu reizi jaunajam mācītājam nosvilpa lodes gar galvu, kad viņš brauca caur mežu. Bet vai lode, vai muša — viņam tas bija vienalga. Paši šāvēji bija mānīcīgi, un, redzēdami, ar kādu pārdrošību mācītājs nicināja visas briesmas, tie noticēja, ka burvība viņu sargā. No paslēptuves nošaut nebija iespējams, atlika cīnīties pret viņu citādā veidā. Nodedzināja visas skolas, ko mācītājs spieda zemniekus celt un uzturēt. Bet mācītājs spieda celt jaunas, un dēdinātāji saprata, ka paši sev uzkrāvuši liekus izdevumus un darbu. Nu skolas vairs neviens nededzināja. Trīs paši stiprākie un mežonīgākie pagastā sarunājās nodabūt mācītāju no ceļa. Viņi nogāja tieši pie viņa mācītāja muižā un pateica:

„Mēs atnācām tevi nosist.“

Mācītājs palūkojās asi visos trijos un novilka gluži mierīgi:

„Tā? Bet varbūt jūs atkāpsities no sava nodoma?“

„Nē. Mēs atnācām tevi nosist.“

„Nu labi! Bet kamdēļ to darīt te — istabā — labāk sētā.“

„Labi, nāc sētā!“

Mācītājs piecēlās un izgāja sētā. Tur stāvēja liela ozola sile pilna ūdens. Tanī pazirdināja zirgus, kad pārveda no ganībām.

Mācītājs pagriezās pret trim vīriem, kas viņam sekoja uz pēdām un jau žņaudzēja dūres:

„Varbūt jūs atļausit man vēl pēdējo reizi nodzerties?“

„Jā, to vari darīt.“

Mācītājs noliecās, pašāva rokas zem milzīgās siles un piecēla to pie mutēs. Uzbrucēji acis vien ieplēta. Tad, ne vārda neteikuši, metās no sētas laukā. No tā laika mācītājam no visiem uzbrucējiem bija miers. Par viņa miesas spēkiem ļaudis gāja pasakainas baumas.

Aizskrēja gadu desmiti. Somi Vermlandē un Helsinglandē mežos jau sāka jaukties ar zviedriem. Tagad visur valdīja viena valoda, viena kultūra. Tumsība iznīka, troļļi pazuda. Vecie mācītāji un cīnītāji varēja mierīgi dusēt savos kapos. Stiprais mācītājs Helsinglandē jau bija miris. Viņa dēls bija mācītājs Gotlandē. Viņš pazina savas dzimts vēsturi. Tēvs viņam bija stāstījis, ka troļļi pastāvīgi seko viņiem un rauga atriebties, tamdēļ lai esot dzīvē uzmanīgs un stiprs. Sevišķi jāargoties sajaukt savas ģints skaidrās asinis ar troļļu asinīm. Kā zināms, troļļi mēdza izzagt jaunpiedzimušos bērnus no šūpuļa un apmainīt tos ar saviem. Šāds troļļa bērns izskatījās pilnīgi līdzīgs cilvēka bērnam. Bet dažreiz vecākiem sāka likties, ka bērns pēkšņi savādi pārvērties: vai tik troļļi nebūs apmainījuši? Šādu bērnu vajadzēja pērt un mocīt kādu laiku, lai troļļu māte dzirdētu viņa brēkšanu. Redzēdama, ka viņas bērnam pie cilvēkiem slikti klājas, tā bērnus atkal apmainīja: atnesa atpakaļ cilvēka bērnu un paņēma savu. Tikko bērna vecāki atkal manīja, ka bērns pārvērties — tapis klusāks, mierīgāks, labāks un nekoda vairs krūtīs, viņi bija droši, ka apmaiņa jau notikusi un ka viņu īstais bērns jau atnests atpakaļ. Bet daudzi troļļu bērni palika nepamīti un izauga cilvēku vidū; sajauca vēlāk savas asinis ar tiem. Šādi cilvēki, kuŗu dzīslās ritēja troļļu asinis, bija bīstami. Jaunas meitenes, troļļu pēcnācējas, valdzināja

vīriešus ar savu dedzīgo skaistumu un kaislēm. Viņas solīja un deva spēcīgas zemes baudas, bet arvienu novilka vīriešus no gaišā gara ceļa. Un tāpat tas bija otrādi: vīrieši, troļļu pēcnācēji, bija bīstami gaišām, skaidrām sievietēm. Nē, troļļi nebūt nebija atstājuši cilvēkus un pazuduši: viņi dzīvoja tagad viņos pašos un centās samaitāt gaišās, skaidrās asinis ar savām tumšajām. Tās bija stipras. Pietika dažreiz tikai ar vienu pilieni, lai spēcīgas un cildenas ģintis garīgais uzvaras gājiens pēkšņi aprūktu un sāktu slidēt atpakaļ.

Gaiša, cildena sieviete ir labākais mūža un ciņas biedrs tādām pašām sievietēm. Viņi abi raujas uz vienu mērķi, un viens otram piedod spēkus. Kamēr gaiša, cildena sieviete sarga vīrieti un viņa ģinti, pavardu — viņam miers no troļļiem. To zina arī mācītājs Gotlandē. Tamdēļ viņš bija paklausījis tēva padomu un ar lielu uzmanību izvēlējās savu dzīves biedrību. Viņam bija laimējies: viņš dzīvoja mierīgu, jauku ģimenes dzīvi un priecājās par saviem bērniem. Tēva biedinājums — būt uzmanīgam pret troļļiem — nelikās vairs tik drausmīgs. Gotlande bija līdzena un jauka sala, te nebija ne tumšo klinšu mežu, ne troļļu...

Bet arī šim mācītājam, tāpat kā viņa senčiem, nācās piedzīvot pēkšņu troļļu uzbrukumu. No tā laika, kad tika atrasta aizmirstā baznīca mežā, viņi bija uzglūnējuši viņa ģintij un centušies to samaitāt.

Aukstās ziemās Gotlandes salu mēdz dažreiz ietīt briesmīgi sniegpuetņi. Nākdami no Krievijas klajumiem, pāri Latvijai, šie sniegpuetņi ieskrienas jūras plašumā starp Kurzemes krastiem un Gotlandi — un tad drāžas ar jaunām sniega masām virsū neaizsargātai salai.

Šāds sniegpuetnis sacēlās kādreiz pašā Ziemassvētku vakarā. Mācītājs zināja, ka tas mēdz traktot visu nakti. Bet agri no rīta viņam vajadzēja noturēt dievkalpojumu Hamras baznīcā. Šī baznīca bija tikai septiņus kilometrus tālu, bet mācītājs sajūda

zirgu jau tagad. Viņš zināja, ka labāk nobraukt, iekām visi ceļi nav galīgi aizputināti. Atvadījies no sievas un bērniem, viņš devās ceļā, jo agrais Ziemassvētku rīta dievkalpojums sākās, kad vēl nebija iesvīdusi pirmā rīta gaismīņa. Labāk ierasties ātrāk nekā vēlāk!...

Mācītājs brauca visu svēto nakti, bet uz baznīcu aizbraukt nevarēja. Visapkārt viņam virpuļoja sniegs un tumsa. Neviena zvaigzne nerādīja viņam ceļu. Likās, ka visa pasaules tumsa un launie gari virpuļotu viņam apkārt kaukdami un aurēdami. Beigās nevienas ceļa zīmes, neviena koka, neviena krasta līnija nebija vairs jauzama. Un mācītājs saprata, ka viņš iemaldījies aizsalušajā jūrā. Sniegpuetņa naktīs bieži notika, ka salas iedzīvotāji nemanot iemaldījās jūras ledus tuksnesī, jo sniegs apklāja un nolīdzināja visas krastmalas, apraka visus krūmus, ietina visus kokus. Un sala pārvērtās tādā pašā baltā tuksnesī kā jūra un saplūda kopā ar to.

Mācītājs saprata, ka troļļi izlietojuši to brīdi, kad viņš nomaldījās no ceļa, lai ievestu viņu jūrā un dabūtu savā varā. Viņš piesauca Dievu un lāva zirgam vaļu: varbūt tas pats atradīs krastmalu. Bet zirgs negribēja griezties pretim putenim — un skrēja čakli pa vējam tālāk iekšā jūrā. Vētra dzina sniegu prom pa ledus virsu, un nekur tas nesakrājās biežā kārtā. Mācītājs pastāvīgi mudināja zirgu, jo domāja, ka tas saodīs krastmalu un steidzas mājas siltā stallī. Bet pagāja stunda pēc stundas — un visapkārt griezās tas pats sniega pilnais tumsas atvars. Nē, visādā ziņā līdz pirmajam rīta svīdumam viņam jāsasniedz Hamras baznīca! Tur, varbūt, jau pulcējas dievbijīgie draudzes locekļi. Tie brīnās, purina galvas un sačukstas: mācītājs izbijies sniegpuetņa un nav ieradies. Kauns!

Beidzot zirgs atkal sāka brist pa dziļu sniegu. Paldies Dievam — krastmala atrasta! Un lūk, tur caur sniegpuetņa tumsu mirdz arī spoži apgaismotā baznīca! Lai slavēts

Visuvarenais, kas izrāvis viņu jūras ledus tuksnesim un troļļiem no ķetnām un atvedis taisni pie baznīcas, kur draudze jau gaida.

Mācītājs izkāpa no kamanām un steidzīgi devās baznīcā iekšā. Bet brīnums, cik tā sveša! Kā apstulbis viņš lūkojās spoži apgaismotajā baznīcā. Jā, tā bija pavisam sveša baznīca!

Mācītājs nebija atbraucis atpakaļ Gotlandē, bet pārbraucis pāri aizsalušajam jūras šaurumam starp Gotlandi un Ūlandi. Zirgs bija apstājies pie spoži apgaismotās Bodas baznīcas, salas ziemeļu galā. Arī te laudis bija salasījušies noturēt Ziemassvētku rīta dievkalpojumu. Mācītājs nosēdās starp viņiem, klausījās sveša amata brāļa sprediķi un nospiests domāja, ka šai pašā brīdī viņam vajadzēja stāvēt altāri Hamras baznīcā, kur laudis viņu nepacietīgi gaidīja. Bet Hamras baznīca tagad bija astoņas jūdzes tālu aiz aizsalušā jūras šauruma citā salā. Tur bija arī viņa sieva un bērni. Tie drīz dabūs zināt, ka viņš pazudis — nomaldījies jūrā un apraudās kā mirušu. Atgriezties mājup viņš tagad nevarēja, jo vētra, droši vien, jau salauzīja ledu jūrā. Viņš bija atgriezts...

Mācītājam bija jāpaliek Ūlandes salā līdz pavasarim. Vētra bija salauzījusi ledu, un jūras šaurums vairs neaizsala. Ne kuģi, ne laivā neviens nevarēja tikt tam pāri un nonest ziņas Gotlandē. Likās, ka paši ne-labie gari ierīkoja tā, ka mācītājam bija jāpaliek svešajā salā un jāgaida pavasaris.

Viņš pastāvīgi domāja par savu māju un draudzi. Viņu māca ilgas un drūmas domas. Droši vien, tagad viņš jau apraudāts, kā pazudis un jūrā bojā aizgājis. Varbūt draudze jau ievēlējusi jaunu mācītāju. Varbūt sieva viņu jau aizmirsusi un apprecējusies ar citu. Aizmirsīs viņu arī bērni un iemīļos jauno tēvu. Visu to bija ierīkojuši troļļi, lai viņu samaitātu!...

Bet bija brīži, kad mierīgākas domas apgaismoja mācītāja dvēseli. Varbūt viņa sieva palikusi viņam uzticīga, un arī bērni neaiz-

mirsīs viņu. Viņa bija gaiša un stipra. Troļļi velti pūlēsies viņu pavest. Un mācītājs pats noņēmās būt uzticīgs. Viņš bija jauns un skaists, salas sievietes kāri viņā nolūkojās. Bet viņš nelikās saprotam šo karsto acu uzmetienu valodu.

Tikko pavasarī ledus izgāja, mācītājs atgriezās atpakaļ. Laudis un sieva bija viņu apraudājuši kā mirušu un tagad bija bezgala pārsteigti, kad ieraudzīja viņu atkal dzīvu un veselu. Viss bija labi: sieva bija palikusi viņam uzticīga, un draudze nebija viņu aizmirsusi. Troļļi nebija uzvarējuši. Mācītājs svinēja gaviļu pilnus prieka un uzvaras svētkus. Kopā ar sievu viņš dāvināja baznīcai divus krāšņus altāra lukturus, kas vēl šo baltu dienu redzami Ūjas baznīcā Gotlandes salas dienvidus galā. Šo skaidro cildeno ģinti samaitāt vēl šoreiz troļļiem nebija izdevies. Bet tie nelikās mierā nākošos gadu simtos un paaudzēs. Ar katru gadu simtu gara gaisma un kultūra pieņēmas, un laudis vairs troļļiem neticēja. Tie tikai vecu laiku māņi un pasakas, par kuriem jāpasmējas! Un tā notikās, ka arī mācītāja ģinti nākošie augumi arvienu mazāk ievēroja tēvu biedinājumu, ka troļļi pastāvīgi uzglūn cilvēkam un mēģina to noraut lejā, ja tas jau pakāpies kalnā. Kas šais apgaismotos laikos vairs tādām blēņām ticēs! Beigās troļļiem izdevās noraut lejā arī šo cildeno mācītāju ģinti. Viens no viņas dēliem...

Mans draugs — mācītājs — kas man šo stāstīja, apklusa... Velti gaidījis turpinājumu, es pēc brīža nepacietīgi ievaicājos:

„Nu, kas notika ar šo mācītāju?”

„Nekas sevišķs! Viņš apprecējās. Dabūja labu vietu kādā draudzē. Bet lielpilsēta bija tuvumā. Viņa sieva un bērni dzīvoja tur. Tā bija parocīgāk, jo bērniem taču vajadzēja apmeklēt skolu, un kas cits tos varēja labāk kopt un pieraudzīt kā viņu māte! Viss bija pareizi, nevienam pret to nebija nekas ko iebilst, tikai naudas bija par maz. Mācītāja algas nepietika, viņš iekrēra arvienu dziļāk draudzes kasē. Beidzot nāca katastrofa: viņu

apvainoja naudas izšķērdēšanā. Bet draudze izglāba viņu — sameta trūkstošo summu un lietu noklusēja. Katrs pazina viņu kā cēlu un godīgu cilvēku. Viņš bija līdzīgs saviem senčiem. Ģimene vilka viņu dibenā. Sieva bija troļļu bērna pēcnācēja. Un bērni bija iedzimuši viņā. Kā likās, mūža galā viņš pats to saprata. Negaidīti ātri viņš novecoja un nomira. Ļaudis runāja, ka viņu salauzis kauns par izšķērdēto naudu. Es esmu citādās domās: viņu salauza apziņa, ka sajaucies ar trolli un iznīcinājis savu cildeno ģinti. Viņš bija tās pēdējā atvase. Brīdi pirms nāves viņš man atzinās, ka viņu visvairāk graužot grēks pret kādu svētu ģinti bausli.

Kādu brīdi valdīja klusums. Tad mans draugs turpināja:

„Es tiku iecelts par mazgadīgo bērnu aizbildni. Vecākais — dēls — jau liels. Ar to bija daudz rūpju: viņš izmēģinājās visur, bet nekas no viņa neiznāca. Tagad drīz precēšoties. Taisīšot labu partiju. Kādreiz jāizbrauc, jāapskatās, kas tā par partiju. Lai nu kā, bet drauga bērni jāpieskata...

Pēc pāris nedēļām nobraucām pilsētā. Mans mācītājs gāja apmeklēt sava drauga ģimeni un aicināja mani līdz. Biju ziņkārīgs.

Mums atvēra melnīgsnēja paveca dāma garīem priekšzobiem. Bet jaunībā viņa bijusi skaista un valdzinoša, to varēja redzēt vēl tagad. Mūs nosēdināja salonā. Blakus istabā skanēja jautra mūzika. Tā pēkšņi apklusa. Ienāca jauns vīrietis ar blondu lelli pie rokās. Tiem pakal pāris pusaudžu.

„Sveiks, krusttēv! Te mana līgava Sonja.“

Tas bija vecākais dēls Bertils. Kamēr māte runājās ar manu draugu, viņš kavēja laiku man. Es aplūkoju viņa līgavu. Kas gan bija šī blondā lelle? Nu viņai kļuva garlaicīgi pie mums, viņa iegāja atpakaļ otrā istabā un uzgriezta skaļruni.

„Sonja, piever durvis!“ iesaucās vecā mācītāja kundze.

Bertils pielēca kājās un pasteidzās durvis

pievērt. Nu banālā mūzika mūs vairs ne-traucēja.

Atkal man līdzās nosēdies, Bertils teica: „Mana līgava pieradusi pie jautrības: bez mūzikas viņa nevar ne brīdi.“

„Viņa laikam ļoti labi spēlē klavieres?“ es ieteicos.

„O jā, o jā —“ iesaucās Bertils un sastomījās.

Bet tad izaicinoši paskatījās manī.

„Šais laiks tā veča mode, tamdēļ viņa klavieru mūziku vairs nemīlo. Tagad taču radiofons sniedz katru brīdi labu mūziku!“

Es kļusēju. Banālā dzijas mūzika joprojām skanēja no blakus istabas. Tur bija Āfrikas mūža mežs un nēģeri. Bet kas kāri alkst pēc Āfrikas mūža meža un nēģeru kultūras? Mūsu dienu deģenerētā kultūras jaunatne. Zviedrijas kultūra bija jau sasniegusi savu kalna galu, sāka deģenerēties un slīdēt atpakaļ. Tas katru dienu bija redzams, tās mākslā, literatūrā, garīgā dzīvē.

Bertils bija tipisks tās jaunās paaudzes kultūras ekstrakts, no kuŗas jau izgarojušas visas svaigās sulas — palikusi tikai stipra baudu esence. Viņam bija glēva sejas izteiksme, juteklīga mute, tukšas acis. Neķas neatgādināja viņā senčus, tos stipros vīrus, kas tumšos mežos cīnījušies ar troļļiem. Ak jā, viņš taču bija mātē iedzimis! Kaut kā pabeidzis vidusskolu, sācis studēt, bet nevarējis iztudēt, tikai tērējis tēva naudu un iedzinis viņu negodā. Iemācījies tikai vienu lielu gudrību: ja nauda, tad dzīve viegla. Gādā naudu un baudī dzīvi! Viņš zināja, ka pasaule nicina tos, kas šo gudrību neievēro. Un viņš negribēja būt muļķis pasaules acīs. Gluži vaļširdīgi viņš man pats visu izstāstīja. Jo gribēja manā priekšā palepoties:

„Mana līgava bagāta. Drusku izlutināta, bet darbīga un enerģiska. Dažreiz strādā augu dienu un palīdz savai mātei.“

Tas likās gandrīz neticami. Es iejautājos:

„Vai drīkstu zināt, ar ko nodarbojas viņas māte?“

„Viņa vada pati savu skaistuma kopšanas

institūtu. Visas pilsētas smalkās dāmas to apmeklē. O, tas ir lielisks veikals! Es jau teicu, mana līgava bagāta. Pēc mātes nāves viņa uzņēmumu vadīs tālāk. Jau tagad viņa to vada, jo pazīst modernās sieviešu prasības labāk nekā māte. Viņai gan arī citas augstākas garīgas prasības, viņa sapņo kādreiz kļūt par revīju zvaigzni. Mūsu garīgās pasaules pilnīgi harmonē: es sapņoju kļūt par sēriju rakstnieku.“

Es klusēju un lūkojos viņā. Viņš nepamērķškināja ne acu un turpināja vaļsirdīgi. Viņš zināja, ka esmu mācītāja draugs. Stāstīt man bija tas pats, kā stāstīt aizbildnim.

„Bet mēs esam praktiski ļaudis: drošs veikals labāks par nedrošu sapni. Mana sieva nākotnē vadīs institūtu, un es arī nestāvēšu dikā — man radusies laba ideja.“

„Kāda?“

Bertils pētrūkās kājās un iesteidzās blakus istabā. No turienes viņš atgriezās ar kādu žurnālu rokā un sāka to šķirstīt manā acu priekšā:

„Šis žurnāls veltīts sievietes skaistumam, šarmam, elegāncei. Tas netrūks nevienas dāmas budvārā. Arī vīrieši, kas par tādām

lietām interesējas, to iegādāsies. Mūsu dienu kultūra to prasa.“

Pazibēja puskailas sievietes salkanās pozās. Dažā vietā bija kaila erōtika. Jā, viņam bija taisnība: mūsu dienu kultūra to prasa!

Bertils turpināja:

„Šis žurnāls ir mana ideja. Viņa redaktors esmu es. Viņš mums noderēs arī kā reklāma. Viņā mēs ievietosim mūsu institūta anonusus: jaunus metodes, efektīvi skaistuma līdzekļi — un tā tālāk. Manai sievas mātei arī mazs veikaliņš, saprotams!“

Jā, tas bija pats par sevi saprotams!

Mans draugs bija ar veco kundzi izrunājies. Mēs atvadijāmies. Uz ielas es ieteicos:

„Šai cēlajai cīnītāju ģintij, par kuŗu tu stāstīji, patiešām bēdīgs noslēgums!“

„Bēdīgs,“ atbildēja mans draugs. „Tāds noslēgums gaida visu Eiropas kultūru. Trolis uzvar un pārvērš to traģikōmiskā farsā.“

Pēc brīža es nedroši iebildu:

„Bet, varbūt, laiks radīs jaunus, spēcīgas paaudzes, kas atkal uzskatīs un pārvērtīs dzīvi par heroisma pilnu cīņu.“

Mans draugs klusēja.

Pēteris Ērmanis

KĀDAI MĀTEI

*Kad saulīte spēj uzveikt mākoņus,
Gar alkšņiem, kas jau rudens rūsas klāti,
Es redzu vasarīgi dailu māti
Pa ceļu bīdām bērna ratiņus.
Mirdz slaidais augums, saules apspīdēts,
Mirdz matu vainags, saules glausts un zeltīts,
Mirdz mātes smaids, miļš mazam puisim veltīts
— Viss ikdienišķs — un tomēr cildensvēts.
Kaut liepas birušas, kaut alkšņi vīst,
Šī māte Vasara šķiet pilnbriedumā.
Maigs viņas skats tik dzidrā mierīgumā,
Kaut viņai, kā mums visiem, trimdā klīst.
Tumšs. Pelēks. Liņā. Kaut jel mākoņus
Drīz saule veiktu, sirds tad mazāk skumtu,
Tad māte mierīgā un skaistā stumtu
Gar manu logu bērna ratiņus.*

POKĀLS UN PĪPE

Novēle

Es biju dzejnieks — rakstnieks. Rakstiju saistītā un nesaistītā valodā. Ko uzrakstīju, gandrīz visu to iespieda avīzēs, žurnālos, grāmatās. Turēja grāmatnīcu logos tāpat kā citu precī magazīnās; manus darbus pirka un pārdeva.

Man ienāca pietiekami naudas, un es varēju labi dzīvot, pat naudu iekrāt. Nebiju maldijies, izvēlēdamies par savu arodu rakstniecību. Tā bija viegli maizi pelnīt, ja salīdzina manu darbu ar smagā, rupjā, sevišķi fiziskā, melnā darba grūtībām, sviedriem, enerģijas piepūli un drīzu fizisku pagurumu un uzmācošos nevarību. Pēc tam ar drīzu dzīves finālu.

Es varētu ilgi un labi dzīvot, kā jau mākslinieks, apveltīts kaut neliela goda un slavas, tomēr manam egoismam pietiekama. Savā eksistencē pilnīgi apmierināts un gandarīts, labāki nekā kaut kurš cits amatnieks vai rokdaris strādnieks. Biju bez tam visubrīvākais no brīviem profesionāliem: gudrajiem ārstiem, viltīgiem advokātiem, pieticīgiem zinātniekiem, jo tie bija tomēr saistīti pie zināmas teritorijas vai bieži apdzīvotas vietas. Es varēju dzīvot, kur gribu: tuksnesī vai pilsētā, še vai citur, dzīvot vienkārši vai lepmi, izlikties par dendiju vai par noplīsušu slaistu... Lieliski!

Kapēc tad gan kaut kurš veselīgs jauneklis nevarēja to pašu darīt? Kapēc katrs, kas iedomājas, nevar vai nedrīkst rakstīt saistītā vai nesaistītā valodā? Tādā valodā, kuŗa lasītājam patīk, tāpēc uzrakstīto drukā un ar šo produktu tirgojas.

Lūk, tāpēc, ka ne katram ir tā saucamais „talants“. Pamēģina, pamēģina, te atklājas, ka nav talanta. Ja pats to nenoskārš, tad actiņas izberž kritika: „Tev, draudziņ, nav talanta!“ Vai arī darbu lasītājs nosplāviēs

ieņurdas: „Pag, pag! Tev taču nav talanta!“ Un viss publikas kolektīvs drīz kliez: „Ko tu raksti, ja tev nav talanta?!“

Un tad gribot negribot rakstīšana jāmet pie malas. Lai gan ne tie kliezēji, ne es pats nezīnu, kas tad īsti ir tas „talants“? Nudien, nezīnu.

Kā es kļuva par rakstnieku, to stāstīt ir tikpat neauglīgi un nevajadzīgi, arī visiem apnicīgi, kā pastāstīt, kādā ceļā emigrants nokļuvis trimdā, kareivis zaldātos, vai slaists pie bada maizes.

Kur un kad es sāku to „talantu“, tiešām nezīnu. Laikam gan tā saucamās klasiski mītoloģiskās Mūzas kā savas kaprisās labvēlības un simpatiju pierādījumu šos talantus izbārsta bez kāda plāna un metodes pasaulī, un kam nu viņš uzkrīt un pielīp kā kāda infekcija, tad tas ar to talantu sasirgst. Mani ir inficējusi rakstniecības baktērija vai infuzorija, pārņēmusi visu manu organismu, tur attīstījusies, un nu es ar to slimoju. Neatvairāmi, neārstējami esmu ar to saindēts, un šī inde tad ir „talants“.

Un mani nu skaita par laimīgu tipu, un mani skauž, mani sāk pat neieredzēt un nīst. Kā tad gan nē, kad mans darbs ir tik viegls, tik ērts, pat patīkams un tik ienesīgs?

Jā, ja tā ir, tad nu gan es personīgi tur neesmu vainīgs. Nudien, neesmu vainojams! Tad lai katrs skaudējs vai pēlējs tur vaino netaisnās, kaprīsi untumainās Mūzas. Šo daļāvu, jāatzīstas, es arī neesmu redzējis un nepazīstu. Tātad mani nevar apvainot kaut kādās subjektīvi intimās attiecībās ar kaut kuŗu no viņām.

Tātad nu es esmu sevi pietiekami rekomendējis, un nu var pāriet pie lietas.

Es jau teicu, ka es varētu labi un ilgi, varbūt pat simts gadus dzīvot, b — e — t... .

Kas par „betu“?

Te nu ir tas temats, par kuŗu ir runāt negribas. Pat kauns un neveikli. Tas būtu par to pokālu un pipi.

*

Kad tuvojās jau desmit gadu „jubileja“ manai rakstnieka darbībai, skaitot no 29. jūnija 1902. gadā, kādā datumā progresīvi liberālais žurnāls *Perpetuum mobile* izlaida manū pirmo feļetonisko noveli *Miglas sala* savā jūlija mēneša burtnīcā, pēc vairākkārtīgiem ieteikumiem es nolēmu šo jubileju svinēt, un taisni matēmatiski un kalendāriski 29. jūnijā 1912. gadā, tas ir, piektā dienā pēc manas vārda dienas, jo tad bija ļoti izplatīta paraža tādas jubilejas rīkot, un es nevarēju atkāpties no vispārīgi pieņemtā ūzusa, lai neapbēdinātu draugus un nesarūgtinātu cienītājus.

Tikpat gaŗā periodā un smagā formā, savā vārda brāļa Breslavas skolotāja un rakstnieka Paula Kellera stilā, sarakstīju un iespiedu ielūgumus uz šo jubileju, piemetinādams, ka līdzī manējai tā būs arī manas mīļākās amerikāņu rakstnieces Helēnes Kellerses godā jubileja, jo tā arī, no bērības pusotrā gada kļuvusi akla un kurlmēma, bija taisni jūnijā 1902. gadā publicējusi savu pirmo autobiografisko noveli krājumu, ar to pārsteigdama visu literāro pasauli, tāpat kā savā laikā itāļu ideāliste Ada Negri, tur arī sīki apzīmēdams vietu un plānu, kur un kad jubileja notiks, un proti, Baltezera romantiskā salā, aiz Juglas tilta, kurp jānokļūst kopbraucienā, kāds sāksies no populārā pilsētas „laužu ķēķa“ pagraba Vēveru ielas sākumā pa kreisi, kur varēja brīvi salasīties uz pirmo jubilejas pusdienu ir dāmas, ir kungi, nekādi nekompromitējoties.

Man jāsapaka, ka šis speciālais, sevišķi garais ielūguma valodas periods visiem gauŗām patika. Piedalīšanās bija garantēta, jo jubileja solīja būt oriģināla.

Kā tad nu mēs, deviņi cilvēki, pieci kungi un četras dāmas, ieturējuši lētas un labas pusdienas, no laužu ķēķa nokļuvām līdz Juglai un tad līdz Baltezeram, nav vērts

stāstīt. Tas būtu gaŗlaicīgi. Beidzot šaurā kanālsarga laiviņā nokļuvām Baltezera salā, līdz ar visu līdzī ņemto produktu bagāžu. Tas bija jaukas saules dienas pēcpusdienā. Vientuļā, bet flōras brīnumbagātā sala bija apburoša, un mēs tur jutāmies kā pirmie cilvēki paradīzē. Visi slavēja manu izdomu un šādas svinības apzīmēja par eksotiski-preadamitiskām un, pie ugunsкура desas cepdami, smēja pilnā mutē, jo bija jau arī viņu baudījuši. Teica arī jubilejas rūnas un man uzdāvināja divas retas piemiņas lietas: pokālu un pipi!

Kungi no savas puses pirmo un dāmas — otro.

Es saņēmu šos prezentus pilnīgi pārsteigts un aplaimots. Kādi viņi bija, to mēs pakāpeniski redzēsīm. Es pateicos no sirds un šos eksotiskos rīkus rūpīgi noglabāju savā portfelī, ietinis tos laikrākstā, kuŗā bija ievietota mana biogrāfija un minēta desmitgadīgas darbības jubileja.

Ka es desmit gadus biju sēdrūpīgi darbojies, par to jau visi varēja pārliecināties no mana sēdvietā krievni salāpītā uzvalka, par ko es nekautrējos. Šim izturīgam ševiotam vai bukskinam taču arī bija jubileja. Un ar to es pat lepojos, lai gan dāmu personāls par to mazliet irōniski smīnēja.

Nopietna bija tikai daiļā, blondā dzejniece iesācēja Helēne Ado — ar līdzjūtīgu sīrsniņu, kaut arī ar libisku uzvārdu, kas bija mana galvenā cienītāja. Jo, kā mēdz teikt, kontrasti bieži harmonē un sakļaujas: viņa bija īsta romantiķe, es, turpretim, mākslots neoreālists, verists. Visus mūs tais laikos zināmā mērā bija ietekmējuši tieši priekš desmit gadiem tvanā mirušā franču romantiķa un vēlāk natūrālista Emila Zolā četri evāņģēliji, tāpat kā krievu modernā Andrejeva mistika, romantiskā un revolūcionārā vētras saucēja Maksima Goŗkija — Peškova bazūnes, arī grāfa Tolstoja *Kreicera sonāte*, vai mūsu pašu nelaiķa Poruku Jāņa *Pērļu zvejnieks* un *Brūklenāju vainags*, arī Raiņa simboliskā *Uguns un Nakts*...

Viņos gluži anarchistiski bija kopā savijusies romantiskā ilga ar reālistisko smeldzi. Un tāpēc es ne pie kādas literāras skolas nepiederēju, virzienus vēl tikai pētīju un varēju savā mākslas jēgā apvienot dažādas polaritātes. Tāpēc mana un Helēnes savstarpējā interese un garīgā radniecība bija gluži iespējamas. Tāpat kā neapšaubāms daiļums mita dažas dienas atpakaļ mirušā Frieslandes slavenā bezvirziena gleznotāja Alma Tademā darbos, arī mūsos bija savs daiļuma kritērijs mūsu pašu intuicijā.

Taisni par šī netaiņa Alma Tademā ievērojamo gleznu *Paradīze* runādami, mēs ar Helēni Ado apstaigājām salu, attālinājāmies no ugunsкура, pie kuŗa palika trokšņojot un skaļi priecājoties pārējie. Aizgājuši līdz salas viņējam galam, mēs nogrimām saules rietā krāšņumā un klusumā un labu laiku sapņodami aizkavējāmies.

Kad lēni soļojām atpakaļ, bijām pārsteigti par iestājušos klusumu, kas ietvēra kā sapņu vīzijā dziestošo, kūpošo ugunsкуру, jo pie tā vairs neviens mūsu līdzbraucēja un jubiletāja neredzēja.

Visi viņi bija nozuduši. Pēkšņi nogrimuši pazemē vai nosliukuši ezerā...

Es noskrēju krastā. Laivas arī vairs nebija. Tas nu bija acīmredzot mūsu jautro kolleģu tīšs, nezināmā nolūkā padarīts nedarbs, lai mūs abus ļauni izjokotu, provocētu!

Ne pārpeldēt, ne pārbrīst ezera kilometru platajai jomai nebija iespējams. Baltā ezera kanālsargs, saņēmis laiviņu, taču neskaitīja, cik bija atpakaļ braucēju... Kliegt, saukt sargu bija problēmatiski, jo viņš dzīvoja kanāla likumā, aiz krastu apdēsta, un mūsu tālos saucienus nēsadzirdētu vai neievērotu.

Pie ugunsкура bija tikai dažas viņa pudeles, mans portfelis un tam piesprausta zīmīte sagrozītā rokrakstā:

„Mēs jūs abus atstājam kā Ādamu un Ievu paradīzē. Līdz pusnaktij varam redzēties lielā Vērmanes parka ziemas dārza koncertā, uz kuŗu ielūdzam.“

Tur jau vairs nebija ko šaubīties, un es par šo asprātību gardi nōsmējos.

Helēne Ado, apsēdusies pie dziestošā ugunsкура, drīz sāka raudāt...

„Mani taču gaidīs mājās. Kad un kā mēs tiksīm no salas atpakaļ pilsētā? Un kā es lai attaisņojos vecāku priekšā?“

Viņas replikas bija pareizas un pamatotas. Es viņu mierināju, sakūru uguni, jo kļuva drēgns. Dzēru viņu un smēķēju, un pa laikam smēju kā kutināts...

„Nedzeriet un nesmēķējiet, arī nesmejjieties!...“ viņa lūdza, „lai man neliktos, ka jūs esat vienaldzis un varbūt bez sirds...“

„Ja es liekos jums bez sirds, tad laikam es būšu šovakar to atdāvinājis jums. Sen jau gribēju to darīt, tikai kautrējos. Bet nu tas noticis pats no sevis. Ņemiet to un esiet laimīga! Kādu laiciņu iztikšu bez sirds. Gan jau jūs to man atnesīsīt atpakaļ, ja mana sirds jums nepatiks vai nederēs.“

„Nemelsiet niekus!“ viņa piezīmēja. „Es neesmu Līvija no Poruka *Brūklenāju vainaga*. Un to es jums pierādīšu, kad vajadzēs.“

„Paldies, Helēne Ado! Tas mani iepriecina. Un es tam uzdzersu! Es taču to drīkstu darīt savā jubilejā un kļūmīgā stāvoklī. Mēs laikam esam paradīzē, vai nē?“

„Lai arī būtu. Tomēr sevi skūpstīt jums nelaušu.“

„Gan es, tevi, noskūpstīšu citu reizi.“

„Nu, to mēs vēl redzēsim!“

„Ne tikai redzēsim, bet pat piedzīvosim!“

„Nu, redzēs, kā, jūsu, zinte piepildīsies.“

„Viņai jāpiepildās, jo mila ir svēta jūta, ar kuŗu nevar jokot.“

„Tiešām tā! Viņa modina arī greizsirdību. Un, tās apmāts, šo ļauno joku ar mums ir izdarījis jūsu jubilejas skaugis un mans veltīgais pielūdzējs...“

„Zinu, zinu!“ es pārtraucu, „tas ir tas piektais, kas bija mums līdzī sōlo, bez savas sirdsdāmas.“

„Protams, ka viņš!“

„Labi, ka to zinām. Es viņam par to pateikšos.“

„Kā tad tā?“

„Viņš izpalīdzēja tikt pie sirds skaidrības — mums abi em.“

Tur Helēnei vaīrs nebija ko iebilst. Mēs apmetāmies katrs sava ugunsкура pusē un klusējām. Klusējām un snaudām, kamēr pagāja īsā nakts. Iedegās rīta sārtā ausma, kad ugunskurs bija izbālējis. Iesvilpās ievajā pirmais rīta strazds. Agrīns maksšķerņieks piebrauca salai, pārcēla un izsēdināja mūs priežu krastā, kuplos brūklenājos, par ko viņam uzdāvināju pāris pudeles vīna. Viņš bija bezgala laimīgs un priecīgs, kaut viņam no rīta nekādu slāpju nebija, un arī laikam nebija nekādas jubilejas.

Priežu silā Helēne Ādo nopina brūklenāju vainadziņu... un uzdāvināja to man. Es viņai pateicībā noskūpstīju pirkstiņus. Tas bija mans pirmais skūpstis.

*

Mājās es zem vainadziņa pie sienas pakāru dāvināto pīpi un zem tās uz mazā galdiņa novietoju pokālu. Protams, vispirms tā izmēģinājās, uzderdamas veselības vainagam un izpūzdamas kuplu dūmu, lai tanī ietītu savas nākotnes fantazijas.

Es atkal biju viens. Un sāku sapņot par Helēni.

Viņas māla bija kā pokāla kristalls. Mana māla — kā pīpes iemutes dzintars. Mēs abi harmonējām arī šajos dāvinātos simbolos.

Kad aizsaproņojos un tašījos iemigt, es telpas klusumā izdzirdu šādu sarunu:

„Vai tu, portfelī gulēdama, izlasījī avīzē šī tipa biografiju?“

„Protams, pie kam jākonstatē, ka viņa jubileja ir plāna.“

„Vai mums žēl? Vai mēs skaužam viņam?“

„Nebūt nē! Mums jāpilda savs pienākums un aicinājums, cik ātri iespējams.“

„Uz kādu nāvi mēs viņu notiesāsim? Kā tu domā?“

„Kas mani pirka, teica: nu, taču jubilārs tavos dūmos nenosmaks kā Zolā...“

„Kas mani pirka, teica: taču no tevis viņš delīriju nedabūs kā Andrejevs.“

„Kādu nāvi taļ mēs viņam piespriedsim? Proponē un tad balsosim...“

„Vislabāk — dzejisko plaušu diloni! —“ nosīca pīpe.

„Es proponēju — kakla diloni, tad ies tā lieta ātrāk,“ tā notarkšķēja — pokāls.

„Nu, tātad Nikotīnā un Alkoholā, mūsu patronu un mecenātu — apvienotu un komplīcētu spriedumu — narkozes diloni!“

„Lai iet, lai top!“

„Tātad vienbalsīgi pieņemts!“

„Mēs savu pienākumu izpildīsim!“

„Pereat!“ ...

„Pag, pag! Jūs tur lejā, — abi cilvēces naidnieki! Es visu to dzirdēju un neklusēju,“ patētiski iesaucās vainadziņš.

„Mēģini tik maisīties te starpā. Mēs tavu zaļoksniņu pārvērtīsim kapa dekorējumā,“ ... pārtrauca to pokāls. „Un vēlāk tu kļūsi balts kā liķa auts!“

„Tu novītīsi un saķervelēsies!“ piebilda pīpe.

Brūklenāju vainadziņš, pokāla un pīpes terorizēts, bija piespiests klusēt.

„Labi, ka mēs te sapazināties. Nu varēsīsim vienoties!“

„Nu varēsīsim iet savu uzvaras ceļu kopā visu savu mūžu, bet viņiem tas neizdosies.“

„Viņi abi ar Helēni ir — morituri! Hurrā!“

„Hurrā — divkārt — hurrā!“

Es no šiem uzvaras saucieniem šausmās pamodos. Mani kratīja baiļu drudzis.

*

Par laimi man kā glābēja ieradās Helēne Ādo. Es viņai pastāstīju savu nupat redzēto dīvano sapni. Un tiešām, kad aplūkojām tuvāki pokālu un pīpi, viņu figurālā izveidā iezīmējās savāda oriģinalitāte: pokāls savā tehniskā struktūrā un slīpējumā atgādināja nāves kaulaino, palagā drapēto ģin-

deni, bet pīpes galviņa — maskētu miroņa galvas kausa veidojumu no jūras putām un dzintara. Abi šie retie šedevri savā starpā labi harmonēja, un es par to jautri iesmējos:

„Nebiju to apsvēris. Tas ir pikanti un no dāvinātājiem asprātīgi un drastiski. Un tāpēc saprotams arī mans drastiskais sapnis kā asociāciju detonācija...“

„Nesmejies!“ pārmeta man Helēne. „Šim sapnim un figūru simboliskiem veidojumiem ir dziļāka nozīme. To tu piedzīvosi!“

„Nu, es to gribētu redzēt, kas te man varētu draudēt.“

„Tu esi pārgalvīgs. To es zinu. Bet nevar jau iepriekš bravūrēt, pirms nav atšifrējies maskētais brīdīnājums.“

„Nu, un?“ — es irōnizēju. „Tu patlaban sāc tēlot romantisku guvernanti, lai mani iebiedētu.“

„Šo tavu irōniju es atvairu, jo es pie jubilejas dāvanu iegādes nepiedalījos. Mana, kaut aposteriori tev sniegtā, balva ir brūklenāju vainadziņš...“

„Nu es tevi sāku saprast...“ es mēģināju tušēt iespējamo idejisko konfliktu, jo lībiskās Ado temperaments bija viegli satraucams un jūtēlīgs. Un viņu aizkart es baidījos.

„Nu, — tad jau labi.“ Viņa nomierinājās. „Tad varu pāriet arī pie tālākām sensācijām.“

„Lūdzu!“ es piebāzu savu jauno pīpi labas tabakas, aizsmēķēju, pielēju jauno jubilejas pokālu sarkanvīna, no kuŗa Helēne atteicās, dzēru un klausījos. Dzirdēju arī, kā pie sienas līdzīgi sienāzītim iesprastējās vīstošais brūklenāju vainadziņš...“

„Es esmu kompromitēta. Lūdzu, izlasi šo!“ Viņa man pasniedza šās dienas avīzi, kuŗu vēl nebiju lasījis. Tur vietējās ziņās bija iespiesta tāda reportāža:

„Pazīstamais dzejnieks N. savā 10 gadu darbības jubilejas dienā izbraucis atvēsināties uz Baltezeru kopā ar mazāk pazīstamo dzejnieci N. Nobraucot tiem laivā pie ro-

mantiskās salas un aizsapņojoties, nozudusi laiva, un viņi bijuši spiesti pavadīt vēso nakti nepatīkamā situācijā, līdz otrā dienā zvejnieki viņus atbrīvojuši no nejaušā dabas gūsta. Protams, tas ir nosodāms laivas aizbraucēju nedarbs, kas tagad tik bieži atkārtojas pilsētas nomaļu periferijā. Griēžam uz to policijas vēribu...“

„Lieliski!“ es iesaucos. „Uzdzeru šai sensācijai. Tā mums laba reklāma.“

„Tev varbūt. Ne tā man. Kā uz to reaģēs mani tuvinieki, paziņas un vispār — sabiedrība?“

„Ech, vai tad tev jābaidās no tukšām ļaužu tenkām?“

„Sievietei, un vēl jaunavai, tas nav glaimojoši, turpretī sarūgtina un pazemina, un jūs paši te metīsiet uz mani pirmo dublu piku, un ko vēl lai saka mani aizspriedumu pilnie tuvinieki?...“

Viņa bija taisnība, kaut no mana redzes viedokļa tikai — relatīva. Lai izklaidētu šo situāciju, es liksmi teicu:

„Tas jau mūs tuvina! Liktenis te mums ir labvēlīgs. Man jāsedz un jāizpērk šis incidents, ko es uzņemos darīt kaut tūlīt.“

„Saprotu, bet...“

„Kas par bet“ — es karsti un teātrāli iesaucos.

„Es nekad neiešu pie dzērāja un smēķētāja! Es varu mīlēt tikai tīru un skaidru, apzinīgu cilvēku. Man tevis žēl... bet tas bija reiz jāsaka!“

Nogrieza viņa kā zāģis celmam iezīmētu koku. Un nogāzos no savu sapņu augstumiem, smagi skardams zemi ar pašu patmīlības galotni.

„Vai tad mīla to visu nesedz kā niecīgu pieražu un aizspriedumu?“ ievaidējos es.

„Nē!“ teica viņa stingri un neatsaucami. Svēta un fanātiska viņa bija. Un viņai bija te loģisks intelekta pārsvars. Man iekutējās sirds, un es sāku ar viņu mūsu pirmo un pēdējo strīdu. Es nevarēju tādu nieku dēļ padoties. Tas taču bija mīlas necienīgs aizspriedums! Ja par to nobalsotu mūsu in-

teligentā sabiedrība, tā teikt, sarikotu plēbiscitu, tad manā pusē būtu droši 95 % atbalstītāju. Bet velti bija debatēt. Viņa nepadevās. Viņu nevarēja pārliecināt pat tas, ka šis niekā narkozes man nepieciešamas manā dzejas radošā procesā...

„Acīmredzot, es milu saprotu un izjūtu individuālāki, nekā tas pieņemts vispārībā, un te mēs abi nekad nesapratīsimies.“

„Tad jau viss pagalam... Žēl, ka tā, pat idiētiski mulķīgi viss tas, bet no šīs savas baudu privilēģijas es kā mākslas bohēmas pārstāvis nekad, pat līdz kapam, neatteikšos. Tā mana vienīgā parnasiskā skurba un iedvesmas sākums, tāpat kā automobīlim tā smejamā iekurbulēšana.“

Tiepša bija arī viņa. Un man neizdevās šo viņas konsekvenci iedragāt. Es dzēru, smēķēju un pa laikam atkārtāju: „Nē, nē, nekad! Tas jau neiespējami. Nē!“

„Nu, tad es iešu,“ viņa žēli teica, valgu skatu man pārlaidusi, „un ņemšu arī brūklenāju vainadziņu līdz. To es atkal tev atnesīšu, kad viņš būs pilnīgi sakaltis un tu būsi apdomājies un savas kaislības pārvērtējis.“

Tā viņa teica. Gudra viņa bija un līdz nežēlībai konsekventa. Jā, lepmi konsekventa. Man sirds sažņaudzās. Bet es saņēmos un ārišķīgi vēsi teicu:

„Kā vēlies, mīļā...“ Un noņēmis no sienas, noskūpstījis vainadziņu, pasniedzu to drebošām rokām viņai, savai Helēnai Ado, teikdams vēl „Adieu“!

Viņa gāja. Kad atgriezās pie viņa pokāla un pie pīpes, man no otras istabas likās, ka kabinetā, kur mēs nupat bijām sēdējuši, kaut kas ņirdzīgi iesmējās. Itin kā atskaņa, echo no tikko te izskanējušām divām spītīgām balsīm.

Nu, tas jau nu man tik tā bija izlicies...

*

Tālāko ir grūti attēlot. Tomēr mēģināšu. Skumji man bija. Staigāju apkārt kā mēnesērdzīgais. Tomēr Helēne bija mani dziļi

saindējusi ar savu nepiekāpīgo milu. Ar konservatīvo kontinuitāti. Kādi divaini vārdi radās sirds smeldzē!

Es pat izdarīju sentimentālu svētceļojumu uz Baltežera romantisko salu. Paņēmu tikai pīpi līdz. To kūpinādams, pārstaigāju tās pašas tekas, pa kuņām mēs bijām ar Helēni gājuši manas jubilejas dienas vakarā. Uz salas, pie maza ugunsкура drebēdams, pavadīju visu nakti.

Kad agrā rīta laikā atgriezās, aiz neuzmanības, airus cilājot, man izkrita jubilejas pīpe pāri malai — un nogrima ezerā! Glābt to nekādi nepaspēju. Arī tas man pa ceļam smeldza. Un acu priekšā itin kā rēgojās viņas divaini veidotā mirongalviņa starp diviem raibiem tauriņa spārniņiem.

„Tauriņi dzīvo tikai trīs dienas,“ tā es smiedams prātoju. Kad pārbraucu mājās; dzīvokli atradu apzagtu! Starp citām vērtslietām bija pagalam arī mans divainais un itin kā liktenīgais — jubilejas pokāls! Vai es pakāpeniski kļuvu jau mānīcīgs?

Trešā dienā es smagi saslimu ar plaušu karsoni. Kur gan es, tik ziedošas veselības apveltīts, varēju būt saaukstējies? Tiri neticami!

Bet es slimību pārvarēju. To es sapratu devītā likumīgā dienā. Un vai tad nu pokāla vietā nebija cita trauka, no kā padzerties, vai pīpes vietā nebija cita dūmekļa?

Protams, ka bija...

Kad man krūtīs kādreiz iedzēla stipras sāpes, es uztraucos no darba, un, uzlicis roku krūtīm, klausījos, kā klauz mans pulss. Tas bija tāds savāds, mazliet neritmisks kā slihta dzeja. Kā kakofonija.

Un ko jūs domājat?

Diagnosti manī konstatēja ražena TBC sākumu. Es nosmējos un aizbraucu uz Davosu.

No turienes Helēnei rakstīju. Ziņoju starp citu arī viņai tīkamo sensāciju: man ārsti bija nolieguši... alkoholu un nikotīnu!

Bet vai es pildīju šo bauslību?

Taču mēģināju ... Ar to varēju lepoties.
Viņa tomēr man neatbildēja.

Kad aplāpījies un atlabis atgriezies metro-
polē, es Helēni vairs neredzēju ...

Viņa bija aizgājusi pie tā piektā, greizsir-
dīgā, kas toreiz bija sakūdijs aizbraukt no
salas laivu. Viņš nebija narkotīķis, tāpat kā
Andrievs Niedra ...

Vai neprāt mani pārņēma, kad, nosēdies
pie rakstāmgalda un pacēlis augsup savu
skatu, vecā vietā pie sienas ieraudzīju pil-
nīgi sačervelējušu, pelēki-baltu Helēnes
brūklenāju vainadziņu! Kā no apputējuša
sniega kristalliem vītu.

Arturs Kaugars

MIGLĀ

*Mani spožie asmeņi rūs,
Manas drānas top kā svina.
Kur ir cilvēks, kas zina,
Kad gals šai miglai būs?*

*To nekustina ne pūsma,
Aklas blenž acis platās.
Kā viņsaules garu drūzma
Mani lenc un skatās.*

*Tā gulstas smagi uz krūtīm,
Nakti murgainu dāra.
Kad beidzot saules skara
Atsitīsies pret rūtīm?*

Arturs Kaugars

ELEĢIJA

*Alksņa pelēkums siltais ir Vāczemes skābardes mizai.
Pieēju draudzīgi klāt, glāstā roka man slid.
Ciets kā klinšaina radze ir skābardes mezglainais stumbrs.
Iesūrstas roka un sirds — dzimtenes alksnāji vīd.*

*Nevaru, nevaru dienās, ne naktīs iziet vairs laukā,
Krāsas un veidi, kas sāp, zemē un debesīs māj.
Barakas šaurajā kaktā nu ierakšu bēgošās dienas.
Darbā rimsies varbūt, svešuma sāpētāj!*

Es pakāpos, godbijīgi nocēlu to no sienas,
lai to noskūpstītu, bet tas ... sabirza manās
rokās!

Pārvērtās putekļos. Man — it kā nokri-
tušas akluma zvīņas atbrīvoja manu garīgo
skatu. Kļuva gaišs.

Nu es reiz savā mūžā sapratu, kas ir ma-
na Mūza.

Nu es aptvēru arī, kas ir dzejiskais radi-
tāja talants ... Pašatsacīšanās! Lai to nekad
vairs neaizmirstu beidzamos, nedaudzos, pā-
ri palikušos mūža gados.

Ārā zvanīja Ziemassvētku vakara zvani.
Sniedzīņš sniga, putināja.

STILS DZEJAS MĀKSLĀ

(Turpinājums)

III Gleznainums un valodas skaidrība

Ja ieceramies parāllēlismu latviešu tautas dziesmās, tad no tā jau noskāršam, ka dziesmai nepietiek ar to izteiksmi, kas atbilst prāta prasībām, jo apmierinoties ar skaidro, prātam pieejamo atziņu, dziesmas pirmā puse būtu loģiski lieka. Šī pirmā puse tomēr eksistē un, veidus mainīdama, dzejā ir allaž dzīva, ja arī ne kā parāllēle, tad kā metafora, allegorija vai cits kāds izteiksmes veids. Kur nu izteiksme atkāpjas no vienkārša, loģiska domu gājiena, bet sakausējas ar citiem elementiem, kas, lietu loģikas plāksnē nostādot, ir nedibināti, piederdami citam domu aplokam, tur mēdzam runāt par pārnestu izteiksmi, arī gleznainu vai puķainu valodu. Vispirms jāpiemin, ka daži rakstnieki, arī prōzā, pēc tādas īpaši dzenas. Kā tas izskaidrojās? Izskaidrojums ir diezgan vienkāršs. Dzirdēdami patiesi gleznainu valodu, kāda dzejas darbos mēdz parādīties, mēs no tās gūstam spēcīgāku ietekmi nekā no sausiem, loģiskiem vārdiem. Kad, pajūgā gar krastu braucot, zvejnieks, ar pātagas kātu uz jūru rādīdams, saka: Tas ir mans kviešu lauks, tad viņa runa manā dvēselē pamet dziļākas pēdas, nekā kad viņš teiktu, ka viņš jūrā nopelnī savu pārtiku. Bet tai vietā viņš izteicās gleznaini, bet izteicās gleznaini tāpēc, ka runāja no sirds. Vārdos izpaudās ne tikai kāds lietīšks konstatējums, bet arī jūtu līdzdarbība. Bet ja vārdos ieskanas jūtas, tad tās pārdzīvo ne tikai runātājs pats, bet tās iedarbojas arī uz klausītāju.

Īpaši jūtas savilņojas bēdu brīdī, ciešanās. Ciešanas grieķu valodā sauc pathos, un, lūk, patosā rodas patosa valoda, patētiskā izteiksme, kurai nav vaļas un kurai arī prāts nenesas domāt par vārdu smalkumu loģiskā ziņā, bet kur bez liekas domāšanas vārdi iekšķīgā spaidu kārtā plūst pār lūpām kā

karsta straume. Tur nu pagadās, ka minēti tiek priekšstati, kas, burtiski ņemot, uz runā esošo lietu nemaz nav attiecināmi, bet ar to tikai asociējas, kālab varam sacīt, ka tie no vienas sfairas top pārnesti otrā. Pārņšana savukārt ir grieķiski saucama metafora. Tātad līdzīgos gadījumos runa ir par metaforisku izteiksmi, un par metaforisku izteiksmi kāds vācu zinātnieks — Fritz Strich, *Klassik und Romantik*, pag. 191 — saka, ka tā piederot pie būtiskiem elementiem tādai valodai, ko dēvē patētisku. Varam jau arī daudz maz iedomāties, kālab tas tā notiek. Jūtu sagrābts cilvēks nevar daudz prātot, kā nevar prātot cilvēks, kas nonācis, piem., dzīvības briesmās. Tāds ķeras pie pirmā līdzekļa, kas tam pa rokai. Tā arī cilvēks, atrazdamies jūtu varā, lieto izteiksmi, kas tam stāv vistuvāk. — Kādreiz, proti, racionālisma laikmetā, gan mēģināja dzeju pārāk stipri pakļaut vēsam prāta apsvērumam. Taču pieredze rādīja, ka šis ceļš ir vienpusīgs un neīsts, kālab no gudrā, dziļā domātāja Hamaņa puses tas bija īsts nopelns, ka viņš pasvītēja jūtās un kaislības, kas laužas uz āru dzejā, īpaši primitīvajā. Tālab no šī laikmeta sākot, kopš nēpilniem 200 gadiem tautas dzeja ieguva gluži citādu cieņu, nekā bija baudījusi agrāk. Vēl jau mūsu Vecajam Stenderam tautas dziesmas skaistuma ziņā nepelnīja ievēribas. Viņš tās gan arī atzīmēja, bet tikai gramatikas vajadzībām, kurpretim šo dziesmu jaukums viņam palika apslēpts. Vārētu te minēt arī Višmani, kas savā poetikā (1697.) kādus tautas dziesmu piemērus gan sniedz, bet viņu dēļ lasītāja priekšā arī īpaši aizbildinās. Nozīmīgākas viņa laikmetam šķīta dziesmas, kur neyis kā tautas dziesmā vaļsirdīgi izteicās kāds dvēseles pārdzīvojums, bet kur dzejnieks ar vārdiem, pat atsevišķiem burtiem rotaļājas, tos pēc vēsa

aprēķina bīdīdams kā šaha figūras. Raksturīgu ilustrāciju šim virzienam dod dziesmu sacerēšana tādā kārtā, ka no burtiem apdziedamās resp. godināmās personas vārdā sastāda kādu vārdu vai teicienu ar vēlamu nozīmi un par to teicienu kā vadmotīvu tad raksta dzejoli. Firekers nebija šī gara cilvēks, bet arī viņam ir vismaz viena dziesma, kur viņš tā rīkojas ar sava labvēļa vārdu, no „Indriķis Adalps“ (= Henricus Adolphi), izveidodams: „Nak sirdi/pali/dz“ un tad par šo tematu sacerēdams visai gaŗu un arī relatīvi itin jauku dziesmu. Bet elementāru spēku no tāda sacerējuma, protams, būtu velti gaidīt.

Aprādīto iemeslu dēļ ir rakstnieki, ir oratori, novērodami patētiskās, metaforām bagātās izteiksmes lielāku ietekmi uz klausītājiem resp. lasītājiem, dzenas savu runu vai rakstu pušķot ar metaforu druskām. Te nu izrādās, ka metafora ir abējās pusēs griezīgs ierocis: īstajā vietā lietota, tā mūs iepriecina un pārliecina, bet tīšprātīgi lietota, tā mūs atbaida kā nedabīga. Tas ir, kā kad kāds, briesmās nebūdams, uz sevi mēģinātu griezt vērību ar bailu kļiedzieniem. Izdotos viņam varbūt maldināt kādu vientiesi, bet nopietnāks vērotājs noprastu diezgan, ka te nerunā vis satrauktas jūtas, kas pelnī mūsu sirsniņu līdzdalību, bet ka te mūsu priekšā ir ākstīšanās, kas panāk pretējo iespaidu un par kuŗas tīši kāpināto veidu Vecais Stenders teiktu: „Meine Seele komme nicht in diese Mystik.“ Tālab metafora nav lietojama tīši un īpaši zinātniskos rakstos nē. Ja tomēr kāds, paša dziļākas dabas uz to neskuŗināts, domā ar metaforām, gleznām vai valodas puķēm, vai kā mē citādi to sauktu, kuplināt savu izteiksmi un iemantot klausītāju labvēlību, tad viņam parasti tas neizdodas, jo te ir rīcība, kas iet pret dabu. Tad arī rodas neveiklas, aplamas, pat smieklīgas metaforas. A. Niedra tās piedēvē „aklai fantāzijai“, uzrādīdams starp citu šādus piemērus: „Laika zobs viņu aprija“, „viņam uzdīga cerības stars“, „trans sūc sviedrus“, „labāk cīņā sīvā ērkšķus, rozes plūkt“ (sk. *Aus-*

trums 1903. Nr. 8/9). „Laika zobs“, protams, var daudz ko izdarīt, īpaši ko sagrauzt, bet „rīšana“, kā jau vārds pats rāda, drīzāk piestāvētu rīklei. Pārmaiņas, kās notiek laikā, varētu, gleznaini runājot, vest sākarā ar graušanu, ko izdara „laika zobs“. Bet šis „zoba“ priekšstats dažreiz runātājam neiziet no prāta arī tad, kad laikam nekā nav ko grauzt. Tā atceros lasījis kādā vācu sacerējumā mierinājumu bēdu ļaudīm, laika zobs noslaucīšot viņu asaras. Kāda ākstīšanās! Vai tad nebija labāki sacīt, ka ar laiku asaras izsiks, vai asaras nožūs! Tas būtu sacīts saskaņā ar dzīves īstenību, kamēr zobs, kas žāvē asaras, runu padara smieklīgu. — Kā citādi par asaru slaucīšanu savā dabīgā vientiesībā runā latviešu tautas dziesma:

*Neviens mani neredzēja,
Kur es gauži noraudāju;
Piedurknīte, tā redzēja,
Tur slaucīju asariņas.*

Metaforiska izteiksme ir arī še, jo kā gan piedurkne, būdama nedzīvs priekšmets, varētu ko redzēt? Bet te nekādu nesaskaņu, nekādu tīšību nesaskatām, jo apbēdinātai jaunavai nav tuvumā cita intīmāka drauga; viņai jāturas pie tā, ko viņa var piesniegt un kas arī būtiskā nozīmē viņas asaras žāvē. Par to tad it dabīgi var liecināt, ka viņš ir bēdu liecinieks („Piedurknīte, tā redzēja“). Tātad tautas dziesma savā nemākslotā veidā labāki atbilst stila prasībām, nekā daļa augsti mācīta autora tīšprātīgi izrotātā izteiksme.

Zinātniskā latviešu prōzā man ir gadījies lasīt atsauksmi, kur par kādu vēsturnieku sacīts, viņš balstoties uz labiem avotiem. Arī tā ir akla fantāzija, jo uz avotu nevar balstīties, tad jau iekritīs iekšā! Autoram te, acīm redzot, ir sasaistījušies divi priekšstati, kas savā starpā nesader: balstīšanās un avoti. Ja gribēja palikt pie balstīšanās, tad vajadzēja minēt kādu atbalstam derīgu vietu, piem., otra cilvēka plecu, vai — šinī gadījumā — citus autorus. Ja turpretim gribēja kavēties

pie priekšstata par avotiem, tad dabīgi bija domāt par smelšanu.

Tā iznāk, ka gleznainums var autoram tikt bīstams, visvairāk lietīškos sacerējumos, kur jāmeklē skaidra prāta atzinumi un nevis iedarbība uz jūtām. Šopenhauers par to saka šādus vērā liekamus vārdus: „Mēs redzam, ka katrs paties domātājs pūlas izteikt savas domas tik skaidri, droši un īsi, cik vien iespējams. Tālab vienkāršība ir allaž pazīme nevien patiesībai, bet arī ģenijam. Stils dabū savu skaistumu no domām, nevis — kā tas notiek ar šķietamiem domātājiem (Scheindenker), kur domām jātop skaistām ar stila palīdzību. Stils taču ir tikai domu attēls ēnu līnijās (Schattenriß). Neskaidri vai slikti rakstīt nozīmē truli vai konfūzi domāt. Tālab labam stilam pirmā un gandrīz vienā pati par sevi pietiekamā rēgula ir šī, ka tev ir kas ko sacīt; o! ar to tiek tālu!

Kad domas gaišas, tad par izteiksmi nav pārāk lielas bēdas; ar zināmu vieglumu tā pielāgojas domām. Šopenhauers citā vietā šo faktu dzēlīgi raksturo tādā kārtā, ka nevis šādi vai tādi izteiksmes līdzekļi ir svarīgākā lieta, bet domu saturs: „Ne vārdus vai valodas formas vajag savilkt, bet domas paliecināt, it kā rekonvalescentam vajag savas vecās drēbes pildīt, nevis uzvalku sašaurinot, bet pašam miesās piebriestot.“

Arī Gēte šim jautājumam pieskaņas vairākkārt, visumā novērsdamies no gleznainuma un vecumā — domāsim par Fausta otru daļu — iekrizdam abstrakcijās. Sarunās ar Ekermani viņš ir neapmierināts ar tā laika vācu stilu; tas esot jo filozofiskāks, jo sliktāks, kurpretim praktiskais virziens esot labāks. Turpretim angļi, būdami praktiskas dabas cilvēki, arī labāki rakstot, un franču rakstnieki kā „sabiedriskas dabas“ cilvēki pūloties būt skaidri, lai lasītāju pārliecinātu, un piemīlīgi, lai viņam patiktu. „Visumā rakstnieka stils ir viņa iekšienes uzticams nospiedums: ja kāds grib rakstīt skaidru (klar) stilu, tad lai papriekšu viņam ir skaidrība

dvēselē, ja kāds grib rakstīt cēlu stilu (großartig), tad lai viņam ir cēls raksturs.“

Citā vietā šinīs pašās sarunās Gēte frančiem piedēvē „reālītātes drošos pamatus“, kālab viņu dziesmas, prōzā pārtulkotas, paturot savu būtību. Te varēsīm atcerēties arī psalmu poēziju. Tulkojums latviešu valodā, kā visi zinām, Vecās derības rakstos nekādu ārēju dzejas formu neuzrāda, un tomēr arī šis prōziskais tulkojums rada lasītājam sajūsmu. Jo vairāk tad jāatzīst, ka oriģināla vērtība nav pastāvējusi tikai kādos ārišķīgos dzejas līdzekļos, bet ir vairāk iekšīgas dabas. Tātad arī uz šo piemēru atsaukdamiem un balstīdamiem uz vispār atzītā dzejnieka Gētes autoritāti, varēsīm stila lietās palikt pie uzskata, ka pat dzejā — par prōzu nemaz ir nerunājot — lielākā lieta ir un paliek domu vērtība un skaidrība viņu izteiksmē. —

No otras puses nerimst balsis, kas nav apmierinātas ar valodu kā seklu trauku, kas ietver tikai kailas atziņas. Ir zināms, ka Brigadere gaužas par vārdu mokām. Tas īsti nozīmē, ka viņa grib izteikt ko vairāk, nekā tas ir pa spēkam konvencionālajai, prāta noteiktai valodai. Un to nedomā Brigadere vien. Lieta ir tāda, ka loģiskajos vārdos nespējam ietvert būtībā visu to, ko pārdzīvojam un nojaušam. Šilleram valoda šķiet pārāk primitīva, lai adekvāti izteiktu visus dvēseles saturus: „Ja dvēsele runā, ai, tad vairs nerunā dvēsele“. Ar to Šillers grib teikt, ka vārdu valoda ir pārāk rupjš līdzeklis, salīdzinot ar smalkajām dvēseles vibrācijām dažādos pārdzīvojumos. Bravūrīgā izrunāšanās var te radīt apmulsumu. Bet pretstatā tādai bravūribai latviešu tautas dziesma pazīst citu, jo subtīlu izteiksmes veidu, par kuŗu tā saka:

*Jauka mātes valodiņa
Ir runāta, nerunāta.*

Ja te tiek minēta nerunāta valoda, tad taču aiz tā iemesla, ka cilvēka dvēsele, kaut tā arī paužas vārdos, īstenībā savu jaukumu iegūst no citiem apstākļiem ārpus vārdu valodas, no apstākļiem, kas runu pavada kā

laipns skats, mīļš glāsts, rokas spiediens, balss intonācija, vaibsts, žests, vai kas tam līdzīgs. Pa reizām tad vārdu valodu var pilnīgi pieciest, un mīlās mātes valoda ir jauka arī bez runāšanas. Tālab arī sarunas valodā, īpaši ja to pavada savilņotas jūtas, teikumos varēs būt daudz sintaksisku trūkumu, izceļas lielu apmēru elīzijas. Tās tomēr nekait runas iespaidam, jo runātāja dvēseles stāvoklis, tātad arī viņa jūtas un viņa griba, izpaužas visā viņa augumā. Aiz šī iemesla dažs loģikas ziņā maz motivēts vārds var darīt lielu ietekmi, liecinādams, ka runātāja dvēsele pārdzīvo lielu spriegumu un tai nav vaļas un intereses kavēties pie teorētiskiem sīkumiem. No kāda studiju biedra un drauga atceros, ka viņš runādams nereti nāca konfliktā ar valodas likumiem, bet arī, ka no viņa izgāja spēks, jo valodas formālie prasījumi viņam aizmirsās, tāpēc ka viņš atradās pārdzīvojumu varā. Lai rauga kāds tišu prātu ignorēt valodas likumus, un viņš nevis ietekmēs, bet tiks smieklīgs. Ar to saskan novērojums, ka kāpinātu pārdzīvojumu reizās ļaudis no rakstu valodas iekrīt savā izloksnē. Esmu piedzīvojis, ka skolnieks, iesildams Jāzepa stāstos, pat klasē ir negaidot sāk runāt augšzemes dialektā. Tas viss liecina, ka savilņojuma stāvoklis neļauj par izteiksmi domāt ilgi un vēsi, bet ka tā ir spontāna.

Būtu te jāpiemin arī mīlestības vēstules. Veikalnieciskos darījumos jau visi cenšamies vārdu izvēli prātīgi izdarīt tā, ka neciešam zaudējumus. Bet kam sirds ir patiesu jūtu pilna, tas, par praktiskām sekām mazāk domādams, dod šīm jūtām izteiksmi, kas var iznākt negluda un saraustīta. Kamēr otrādi, ja mīlestības vēstule ir sacerēta pēc plāna un grafikas, tā liecina, ka autors to jūtu varā, par kuŗām viņš runā, nemaz nav atradies. Vēstule var tādā gadījumā būt sacerēta tišu prātu humora nolūkos. Katrā ziņā tai trūktu tas, ko Šopenhauers sauca par simplicitāti. — Mīlestības vēstules Janševska romānos ir pārkārt teorētiskas, lai būtu īstas.

Tā nu dzejas darbā, kur paužas nevien prāts ar savu loģiku, bet īpaši arī jūtas un kaislības, prīmāts pieder zemapziņas spēkiem. Tā ir veca patiesība. Pat mūsu tautas dziesmas to pasvīturo, jo pēc tautas dziesmu uzskata, dziesma nav vis autoram labi apdomāts prāta produkts, bet ir viņam kādas augstākas varas iedvesta. Ir interesanti atzīmēt, ka slavenais krievu literātūrzinātnieks Al. Veselovskis savā poētikas vēsturē citē arī latviešu dziesmas (*Istoričeskaja poētika*, 1940. pag. 338):

*Mīļa Laima, Dieva meita,
Nāc dziesmiņas darināt:
Teic dziesmiņu, dziedī pati,
No jauniem, no veciem.*

Tāpat:

*Kad es dziedu, koši dziedu,
Kad es raudu, žēli raudu:
Kā es koši nedziedāšu,
Māra dziesmu teicējiņa?
Kā es gauži neraudāšu,
Kad es biju sērdienīte?*

Pieminu, ka šo pēdējo dziesmu kā moto ir savam brīnišķīgajam dziesmu krājumam Bitners (Büttner) uzlicis jau priekš vairāk nekā 100 gadiem, ar to liecinādams, ka arī pēc viņa izpratnes tautas dziesma ir kas vairāk nekā atsevišķa individuāla prāta elaborāts. Jo vairāk to — kaut arī tumšā veidā — apzinājās tautas dziedātājas pašas. To liecina īpaši trešais piemērs Veselovska grāmatā:

*Dziesmu dziedu, kāda bija (kād esošu),
Ne tā mana sadomāta;
Māmuliņa sadomāja,
Es gulēju šūpulī.
Ir māmiņa nezinātu,
Ja Laimiņa neteikusi.*

Veselovskis, šīs dziesmas sniegdams, piezīmē, ka „latviešiem dziesmu atnes Laima un, kristīgā pārgrozījumā, Māra“. Šo Veselovska konstatēto un latviešu tautas dzejā labi pamatoto uzskatu par dziesmu rašanos varam labi salīdzināt ar mūzu piesaukšanu antīkajā dzejā. Kā Homers savas Odisejas

sākumā lūdz mūzu viņam „izteikt daudzgudro vīru“, tā Horatījs savās oḁās griežas pie dziesmu dieves Kalliopes, to lūgdams, teikt vai kitaras pavadībā dziedāt gaŗu dziesmu (longum melos). Horatija atgadījumā raksturīgs ir arī tas apstāklis, ka autors, mūzu piesaucis, it kā grimst „mīlīgā neprātā“ un šķietas klaiņojam kādā brīnišķīgā apkārtņē. Tā vien liekas, ka prāta darbība piekāpjas iedvesmas spēkam. Tas mūs arī nepārsteidz, ja iedomājamies iedvesmas spēku tā sauktā vārdošanā. Vārdošanā jau parasti lieto dziesmas, kāpēc apvārdotājas jeb burves ir latīniski saucamas incantatrices (no latīņu vārda „canto“ = dziedāt). Var par vārdošanu kā tādu domāt ko grib, bet to varēsīm visi apstiprināt, ka vārdošanas ceļā rodas stipra sugestija, kas labi saskan ar „mīlīgo neprātu“ un vedina domāt par augstāka spēka iedarbību.

Ja nu tā, tad liriskā dziesmā nemeklēsīm kādus plašus, labi apdomātus domu gājienus. Tāpēc arī Andrups, apspriezdams dzejoļu krājumu *Aizsapņošanās* (Tēviņa 1944. 8. janv.), vērsās pret plašu izrunāšanos patiesā liriskā, kur runā jūtas. Andrups neatzīst jūtu liriskā pat palīgteikumus, jo „tie dod liecību, ka jūtas autoru vis nepārvalda, bet ka viņam ir vaļas un varas un patikas prātot un plaši izteikties“, „Ir bīstami dzejiskās izteiksmes tiklus darināt pārāk platām acīm; dzejas zelta zivtiņa nav tādos notverama. Lirika vispār, būdama dvēselisko vibrāciju paudēja, necieš parastās sintakses. Tāpēc palīgteikumi un saikli tās izteiksmē neiederas. Lielais pakārtotu teikumu skaits Pelēča grāmatā liecina, ka viņš savas rindas vēl bieži darina ar prātu.“

Andrups noteikti aiziet par tālu, noraidīdams liriskā dzejā palīgteikumus un parādīdams prātam durvis. Tas būtu vienpusīgi, jo arī labu labajās tautas dziesmās, arī tādās, kur ieskanas erētiski motīvi, palīgteikumu atrodam diezgan, piem.:

*Cīrulīti, mazputniņ,
Tu zināji, es zināju,*

*Tu zināji, es zināju,
Kur aug mana ligaviņa.*

Vai tālāk tai pašā dziesmā:

*Ja spārniņi tev piekusa,
Laidies jūras likumā.*

Piemēru skaitu varētu arī pavairot. Tāad palīgteikums no jūtu lirikas nav vis absolūti padzenams, bet jānoraida ir plaša izrunāšanās ar vai bez palīgteikumiem. Ne gramatiskās katēgorijas kā tādās ir nozīmīgas, bet izteiksmes dabīgums un savilņotajam jūtu stāvoklim atbilstoša vienkāršība. — Arī prātu nevarēsīm atstāt gluži ārpusē. Bet gan ir vajadzīgs lasītājam gūt pārliecību, ka stiprāki par prāta apsvērumiem uz autoru iedarbojas iekšķīgs spaidis, kas viņam liek runāt tā un ne citādi.

Šis iekšķīgais spaidis nu jūtu liriskā ir tiešām liels, un tāpēc arī tādi autori, kas patiesībā šo spēku pie sevis nav izjutuši, mēģina lietu tā tēlot, it kā dzejošana tiem būtu notikuši tīri vai transā. Raksturīgs ir jau minētās Pelēča grāmatas tituls *Aizsapņošanās*. Tāpat Pavasaŗu Jānim bija savi *Ziedoņa sapņi*. Raksturīgu piemēru sniedz dzejnieks Valdis. 1892. g. vasarā viņš, vidzemnieks būdams, nonāk Zemgales līdzenumā pie Lielupes, kur viņš gan priecājas par zēmes auglību, bet no otras puses pateic Dievam, ka viņš nav šinī līdzenumā dzimis. Tas varētu izskaidroties ar autora mīlestību uz savu šaurāko dzimtenes apvidu, ko arī autora prāts atzīst kā motīvētu, vai vismaz kā faktu. Bet Valdis, ar to neapmierinādamies, stāsta, ka oḁu ar tamlīdzīgu saturu viņš nu nav sacerējis ar saviem gara spēkiem, bet ka piezīmju grāmatā to ir ierakstījusi „roka“. Grūti ticēt, ka šinī gadījumā spalva būtu kustējusi bez autora apzinīgas gribas. Sajūsma te taču nevarēja noiet līdz transam. Tik daudz no minētā piemēra tomēr ir redzams, ka autoram tāda spalvas pašdarbība liekas dzejas darbam labi piemērotam un tam piešķīram lielāku autoritāti, jo nu ir jāatzīst, ka dzejiskie izsacījumi nenāk no šāda vai tāda individuāla

prāta, bet ka tie ir radušies kā dabas produkts no kādas neatvairāmas zemapziņas varas, kas nu var radīt suģestiju, ko loģiskā izteiksme vien nespētu dot.

Tā mūsu priekšā nostājas divi viens otram polāri pretēji uzskati par dzejas izteiksmi. Un tas izskaidrojas nevien ar dažādu cilvēku dažādu domāšanas veidu, bet arī ar valodas dabu pašu.

E. Geislars (*Geissler, Rhetorik*) par šo valodas divdabību izsakās šādi: „Tā valoda, ko mēs, būdami zinātniski — tehniska laikmeta bērni, runājam viens ar otru, ir loģisks iekārtojums, ierocis domu izteiksmei, līdzeklis virzīt uz priekšu jēdzienus, nekas cits. Bet no otras puses taisni valodā ir visvieglāki atrodami dziednieciskie līdzekļi pret šo viopusību, tie spēki, kas sniedzas pāri par loģiku un prātu (Verstand): mākslinieciski pārdzīvojama bagātība uzskatāmībā, kuplo sajūtu saturs un personīga dzīve. Taisni valodā šīs lietas guļ uz ielas katram, kas valodu runā, patiesi runā, un to ne tikai lasa un raksta un iespiež, kā mēs to visbiežāk darām, arī domādamies runājam.“ Tālāk Geislars aizrāda, ka nepietiek, ja valoda līdzinās zīmēm, sakrātām skaitļu un formu apzīmēšanai, kas mērķi sasniedz, ja ir noteiktas un nav dažādi tulkojamas; valodā var parādīties tāda pat pilnība kā dzīvē.

Tātad, ja sekojam Geisleram, valoda nekalpo tikai šauri novilktām, prāta uzstādītām vajadzībām, īpaši, ja runājam par poēziju, tad tāds šaurums stilam būtu nāvīgs.

Šinī sakarā jāatzīmē, kādas attieksmes pret valodu ir bijušas romantiķiem. Piem., par Žan-Paulu (Jean Paul) runājot, Strichs (pag. 206) aizrāda, ka šī rakstnieka darbos nevis gatava doma dabū izteiksmi ar valodas palīdzību, bet „ka še valoda pati ir tā, kas kairina uz jaunu valodu, jo kairinājums, ko Žan-Pauls saņem no valodas, no vārda, ir bez robežu. Vārda pirmatnējā nozīme, viņa gleznainums, viņa divkosība, viņa skaņa to kairina uz allaž jaunu izteiksmi un grozīšanu. Liekas, ka viņš ar valodu rotaļātos, bet

patiesībā tā rotaļājas ar viņu. Viņš ir tās instruments, kam katra viņas elpa liek skanēt. Še pirms valodās nekas vēl neeksistē, ne jēl vēl kas noslēgts. Tikai valoda vēl visu rada.“ Žan-Pauls pēc Stricha domām uzticas valodai, kā kuģinieks uzticas vējam un jūrai; viņam valoda pati jau ir romantiska dzeja, kamēr Gētem taisni pret šo valodas poētisko garu ir neuzticība, jo tas pārāk viegli attālinā no lietu patiesās būtības.

Ka valoda pamudina uz rotaļāšanos ar priekšstatiem, to it gaiši redzam arī latviešu tautas dzejā, kur stipri vīri „nenes“ podu apenīšu, vai kur, dzeimim trūkstot, „trūkst“ (t. i. nositas) maizītes arājiņš; tāpat ja Anna dabū pievārdu „kanna“, bet Kērsa ir „ķēve“. Visos šais gadījumos valoda iet pa priekšu, un tās ietekmē rodas domas. Tautas dzejā tas, protams, notiek ar mēru, bet Steika runas un dziesmas liekas taisni sakņojamies šai valodas īpatnībā, kas kairina uz rotaļāšanos ar vārdiem. Zināms, pat Steiks kādreiz šo kārdināšanu pārspēj un atvaira, un citi tādu dziņu pie sevis varbūt ir nepamana, bet fakts ir, ka jau valodās dabā pašā ir iedīgļi, kas lielākā vai mazākā mērā vilina runātāju aiziet sāņus no skaidras jēdzieniskas domāšanas un rīkoties ar valodas dotām skaņām vai ierosinātām asociācijām.

Dažādu autoru domas uzklausi juši un kādus zīmīgus faktus minējuši, varēsīm secināt, ka pirmā un neapšaubāmā konsekvence ir prasība, ka valoda būtu noteikta. Runājot, kā jau teikts, izsacītam vārdam par atbalstu nāk vaibsti, žesti, intonācija, vide etc. Rakstā šo palīglīdzekļu nav. Tas nāk rokā arī lasītājam, kam runā vai rakstā aizņemtie apstākļi ir sveši. Tāpēc jo vairāk jānodrošinās pret pārpratumu, vai jānodrošinās pret greizu vai ļaunprātīgu iztulkošanu. Šinī sakarā pat interpunkcija top ļoti nozīmīga. Piemērs: slavens mediķis ir lūgts apmeklēt tālumā mītošu pacientu, bet tikai tai gadījumā, ja telegramma to prasīs. Telegramma arī pienāk, kas skan: slimnieks labāks nav jābrauc. Iznākums ir prāva par ceļa izdevu-

miem un zaudētu laiku, jo ārsts telegrammu ir sapratis tā, ka slimnieks labāks nav, kālab ārstam jābrauc; bet slimnieka tuvinieki, ziņu sūtīdami, ir domājuši taisni otrādi, proti, ka slimnieks ir labāks un ārstam nav jābrauc. Visa lieta šinī patiesā vai labi izdomātā nostāstā grozās ap kommatu, ko īstajā vietā nedrīkstēja kā nesvarīgu atstāt pie malas. Cik gan nu nebūs norunu un līgumu, kas nenoteiktības dēļ abām līgumu līdzēju pusēm vēlāk parādās dažādā gaismā un dod bagātu vielu advokātiem un tiesām. Daļrakstnieki, protams, nav paragrafu cilvēki. Tomēr noteiktība arī viņiem var nākt tikai par labu, kālab par kādu izcilu autoru tiek stāstīts, viņš esot studējis Napoleona vārdā nosaukto likumu kodeku. Likumi tiešām noteiktības ziņā varēs daļdarbam derēt par mērauklu, lai gan jāsaka, ka arī likumus ne ikreiz izdodas rediģēt nepārprotamā veidā. Tā savā laikā Latvijas likums noteica, ka mācītājs, kādu pāri salaulājis, sniedz Dzimtsarakstu nodaļai „visas vajadzīgās ziņas“. Nodaļas tad to saprata tā, ka mācītājs par laulājamo pāri sniedz visas ziņas, kādas vien Dzimtsarakstu nodaļā grāmatojamas, turpretim gadījās mācītāji, kas sniedza tikai vajadzīgās ziņas, t. i. ziņas par laulības aktu, jo citas ziņas viņi jau paši bija saņēmuši no Dzimtsarakstu nodaļas. Likumā laulību noteikumus asāki formulējot, šis konflikts tiktu novērsts, kālab varēsim uz rakstiem vispār, neizslēdzot ne likumdošanas aktus, ne dzejnieka daļdarbu, attiecināt apustuļa padomu noteiktības un skaidrības ziņā: „Tāpat ar nedzīvām lietām, kas skan, lai ir stabule, lai kokle: ja viņu skaņas nevar izšķirt, kā var noprast, kas ir stabulēts vai koklēts? Un atkal, ja bazūne neskan skaidri, kas taisīsies uz kaņu?“ (1. Kor. 14,7). Tātad rakstniecības pirmais un elementārais bauslis ir noteiktība un skaidrība. Gleznainā izteiksme, savā laikā jauka, var pa reizēm izrādīties tīšiņa un kaitīga.

Un tomēr: gleznainums valodā ir un paliek, mēs pat gribēdami nevaram no tā iz-

vairīties, jo valoda ar gleznainumu ir jau apdzimusi. Par to mums te kādi vārdi sakāmi.

Valoda ir veidojusies, pieredzes ceļā gūtos priekšstatus un jēdzienus no konkrētas, jutekļiem pieejamās pasaules attiecinādama uz tālāk stāvošām un abstraktām lietām. Gēte, sarunādamies ar Ekermani, izsakās, ka valoda ir nepilnīga un nepietiekama, kālab ieviešas maldi un aplami uzskati, ko vēlāk ne viegli spēj izdeldēt. „Lieta ir gluži vienkārši tāda“, saka Gēte, „visas valodas ir izcēlušās no tuvu stāvošām cilvēku vajadzībām, cilvēku nodarbiņām un vispār cilvēku sajūtām un uzskatiem. Kad nu augstāks cilvēks iegūst kādu jausmu par dabas noslēpuma darību un valdību, tad valoda, ko viņš tradīcijas ceļā mantojis, nav pietiekama izteikt to, kas no cilvēcīgām lietām ir tik ļoti atstāts. Tad būtu nepieciešams, ka viņa rīcībā stāv garu valodā, lai atbilstu viņa īpatnam novērojumam. Bet tā, ka tādas valodas nav, tad neparastus dabas apstākļus aplūkodams, viņš visumā ir spiests ķerties pie cilvēciskas izteiksmes, kas viņam tad gandrīz visur ir nepietiekama, un viņš savu priekšmetu novelk lejā vai pat ieskrāmbā un iznīcina.“

Gēte, par „augstāku cilvēku“ runādams, droši vien domā par prātnieciskām atziņām, kas, nelūkojot uz viņu vērtīgo saturu, ir jāielej mālu traukā. Bet arī jau ikdienišķā dzīvē gadās novērot, ka tuvāka sfaira ar savu valodu dod nosaukumus daudz maz tālākstāvošām lietām. Tā bērnu dienās atceros dzirdējis, ka kādas jaunavas avižu lasītājam kautrīgi jautā, vai Vāczemē arī esot jāiet krievos. Te kaņa klausība kā relatīvi abstrakts jēdziens ir vēl aizstāts ar konkrēto „krievos iešanu“, kas runātājam toreiz bija pazīstama no pašu pieredzes.

Ja nu tamlīdzīgā uztverē gribam runāt par pārneseņu — metaphora — tad visa valoda pastāv tīri vai no pārneseņiem vien. Ir jau arī atjautīgi sacīts, valoda esot metaphoru kapsēta. Tātad būt viņas valodā ir, tikai

viņām nav dzīvības; t. i. mēs viņas kā pār-
nestu izteiksmi nemaz vairs nesajūtam. Ja
iepriekš minēju teicienu, ka zinātnieks „bal-
stās uz labiem avotiem“, to noraidot kā neiz-
devušos metaforu, tad no otras puses jālie-
cina, ka stila kļūda šē izjūta top ne visai
stipri, un proti, aiz tā iemesla, ka „balstīties,
kam no sākta gala bez šaubām ir fizikāla
nozīme, mēs tagad ļoti bieži lietojam tādā
nozīmē kā „lietot“, „ņemt palīgā vai tam-
līdzīgi“. Tāpēc var arī notikt, ka lasītāji
balstīšanos uz avotiem nemaz nepamana kā
stila kļūdu. —

Labus piemērus mirušām un atdzīvinātām
metaforām atrodam dziesmās un izteicienos
par sauli. Saule pēc parastās valodas lec. Vai
tā ir vienkārša vai pārnesta runa? Būtu jā-
domā, ka pārnesta, jo lēkšana īsti atbilst dzi-
viem radījumiem. Bet par saules lēkšanu jeb
saullēktu runādāmi, mēs (par to) vairs nemaz
nedomājam, ka tādā kārtā mēs saulei esam
piešķīruši dzīvas radības īpašības. Kad šī
apziņa zūd, tad arī metafora ir aprakta.
Bet pēc veca, gudra padoma dziesminieks
vārdus atdzīvina; tā tas var notikt un ir no-
ticis arī šīnī gadījumā. Firekers, piem.,
dzied: „Tā saulīt' košu lecīn lec“. Te jau
lēkšana ir domāta pirmatnējā nozīmē, un
mēs varam dzīvi iedomāties lēcīenu, ko saule
izdara. Tā arī tautas dziesma. Sacīdama:

*Ik rītiņu saule lēca
Sarkanā kociņā,*

viņa bezkrāsaino ikdienas lēkšanu ir padarī-
jusi konkrēti dzīvu un krāsainu. Tāpat, ja
J. Sanders dzied:

*„Lec saule, dej saule,
Lieldienas rītā,“*

tad nav tā, ka saule pie debess malas kāp-
dama parādītos, bet viņa lec dejas solī. Tas
ir pirmatnēji un konkrēti. Tā pašā visvien-
kāršākajā izteiksmē slēpjas pēdas kādai
metaforai.

Sevišķi jāņem vērā lielais valodas spaidis,
ko metaforu radīšanā izdara lietu kārtā jeb
dzimte. Nopietni par kārtu vai dzimti ru-

nājam tai gadījumā, kur divi būtes ir spē-
jīgas dot dzīvību trešajai būtei. Tur tad,
dabā, izšķīram vīriešu un sieviešu kārtu. Bet
starp vārdiem, kam dzīvības nav, taču ne-
meklēsim tēviņus un mātītes. Tomēr kārtā,
ko kādam vārdam piešķīram gramatiskā
ziņā, asociējas ar to kārtu, kas ir atrodama
dzīvā dabā. Piemērs: upju vārds mums —
varbūt atskaitot Imulu — ir sieviešu kārtas.
Ja tad minam Gauju, Ventu, Daugavu, vai
upi vispār, tad oļupīte ir „bagāta mātes
meita“, Daugava ir „māmuliņa“ etc., līdzīgi
kā krieviem tāda māmuliņa ir Volga, jo
pats vārds gramatiski ir sieviešu kārtas, ka-
mēr Dņepru — kam vārds ir vīriešu kārtas
— lāgi nevarētu apdziedāt kā māti vai
jaunavu, bet drīzāk būtu jārunā par tēvu,
kā arī vāciešiem ir savs Vater Rhein. Bet
vācietim būtu prēt dabu runāt par Vater
Elbe, jo šīs upes vārds ir gramatiski sieviešu
kārtas.

Kā ar upēm, tāpat tas ir ar dzīvniekiem
un augiem. Vilks — pēc viņa ģimenes sastā-
va sīkākī nejaudājot — ir allaž domājams
kā puisis, īpaši dzērājpuisis vai precinieks:

*Gani, gani, sargiet kazu,
Kazai jāja precinieki:
Vilciņš savu zobentiņu
Uz kaziņu strinkšķināja.*

Lapsa — lai gan ģimenē būs arī tēviņi —
spiež domāt par sievu, īpaši veiklu un vil-
tīgu. Kā vienā, tā otrā gadījumā te izšķī-
rīga nozīme ir vārda gramatiskai kārtai. Vā-
cu valodā, piem., kur lapsai ir vīriešu kārtas
vārds, allaž rodas asociācija ar vīriešu kārtas
būti, un tā arī Lapsa Kūmiņš pats zinā-
majā poēmā ir tēviņš. Ja šis sacerējums būtu
radies tieši latviešu tautā, tad galvenā loma
šai poēmā laikam piederētu mātītei. — Kā
ar šiem, tāpat tas ir ar citiem četrkājainiem.
Bet tāpat ar putniem. Cīrulis ir simbols arāj-
puisim, un kā liels izņēmums jāuzskata
dziesma, kur kādu jaunavu greznas dziedā-
šanas dēļ sauc par ciema cīrulīti. Pēc visām
parastajām analoģijām mēs te drīzāk gaidī-
tu „ciema lakstīgalu“.

Tāpat tas ir ar kokiem. Ozols ir spēka vīrs, bērzs elastīgs jauneklis, kurpretim ieva ir plaukstoša jaunava, ābele — ģimenes māte. Tāpat liepa. Te asociācija ar simbolizējamo ģimenes māti ir tik stipra, ka pietiek jau minēt simbolu vienu pašu par sevi, nemaz to neatšifrējot. Tā:

Grieziet ceļu, rūmējiet,

Liepa nāca istabā.

Neba liepa viena nāca,

Visi zari līdza nāca.

Cik vārdu kārtai liela nozīme asociējamo priekšstatu izraudzīšanā, top atkal jo skaidrs, ja salīdzinām dotumus savā valodā ar kādu citu valodu. Tā, piem., vācu Faulbaum un Apfelbaum mūsu ievas un ābeles vietā, būdami vīriešu kārtas vārdi, nemaz nesubina ar šiem nosaukumiem saistīt priekšstatus par kādām sieviešu kārtas būtēm. Tā arī Ūlandam ābele nav vis viesmīlīga mājas māte, kā tas latviešiem būtu piedabīgi, bet saimnieks jeb krodzīnieks, vienkārši aiz tā iemesla, ka der Apfelbaum saistās ar priekšstatu par ko vīrišķīgu. —

Ja tad, dzejas darbus aplūkojot, daudzkārt runā par personifikāciju, tad jāsaka, ka tas nav kāds autoru izgudrots mākslas paņēmiens, tas, starp citu, neatvairāmi izaug no gramatiskās kārtu starpības valodā, īpaši mums latviešiem, kas nepazīstam nekatru kārtu, tātad jebkuŗu priekšstatu vai jēdzienu ar nosaukuma palīdzību ievietojam vienā no abu dzimumu katēgorijām. Ja nu par personifikāciju tomēr runājam, tad tas var noīikt tikai tai nozīmē, ka, lietojot vārdus, kuŗu simboliskā nozīme nav visai izcelta jeb ir nobalējusi, mēs šo iespējamo nozīmi vairāk pasvītrojam. Tā, piem., vārds „lauks“ mums parasti nemodina nekādus simbolizētus priekšstatus, bet dzejnieks, par lauku runādams, kā saimnieku un ģimenes tēvu, kas pavasarī iepriecina bērņus ar ziediem, vasarā gādā ganības ganāmiem pulkiem, bet rudenī ir bagāts ar augļiem, kas lai uztur plašu saimi, radītu personifikāciju, kaŗ labi saskanētu ar dotā vārda gramatisko kārtu,

kuŗam tēlot lauku kā saimnieci būtu neīdevīgi. Citādi tas būtu, ja domājam par krievu vārdu „nīva“, kas, būdams sievieŗu kārtas, drīzāk skubinātu runāt par saimnieci. Tam līdzīgi mēs par bitēm vai muŗām dzejosim kā par māsām, draudzenēm, naidniecēm vai tamlīdzīgi, kuŗm odus un dundurus ar raksturīgiem epitetiem viegli vien pārvērtīsim draugos vai naidniekos. Tā valoda mūs allaŗ tur savā varā, kālab dzejas darbs no vienas valodas otrā ir tulkojams tikai ar lieliem iebildumiem.

Valodas spēids, par kuŗu jau runājam, iet vēl tālāk. Jau pieminējam, ka nosaukumus vispāpriekŗu ir dabūjuŗas mums tuvāk stāvoŗas lietas un parādības. Šie nosaukumi nepāliek dikā arī tad, kad ar viņiem tiek apzīmētas citas, apzīņas aplokā ienākuŗas parādības. Kad mums lāses rit no acīm, saka, ka mēs raudot. Nu gadās, ka lāses rit arī gar logu rūtīm. Tad varēsim, gatavu vārdu lietodami — varētu arī sacīt „pārnesdami“ — runāt par raudāŗanu. Bet cilvēka gadījumā raudāŗana ir savienota ar sāpju pārdzīvojumu. Kā nu būs ar logu? Te ceļi ŗķīŗas. Vēss prāts, protams, redzēs tikai ārējo analogiju, un apraudājuŗies logi viņam nozīmēs tikai to, ka gar stiklu ir ritējuŗas ūdens lāses; bet dzīva fantāzija, no ŗī vārda lietoŗanas izīedama, var personifikāciju padarīt jo intensīvu, var, piem., mājiņu uzskatīt par apburtu būti un logus par ŗīs būtes ŗēlabās pieraudātām acīm. Katrā ziņā mēs dabūjam ierosinājumus uz daŗādiem priekŗstatiem atkarībā no tam, vai mēs sakām, ka logi ir noraudājuŗies, apsvīduŗi, aprasoŗuŗi vai citādi kā. Tomēr ŗīnī gadījumā, kad runājam par logiem, reālā īstenība ir rokām taustāma, kālab kādai fantastikai te grūti ievīesties. Bet tikko runājam par lielākām, atstātākām un mūsu izpratņei grūtāki pieejāmām lietām, tūlīt jau reiz lietoŗtais vārds ar lielāku spēku skubina uz tālākām konsekvencēm, saskaņā ar to sfairu, kuŗā vārds radies. Personifikācija ir abos teīcienos: „logs apraudāŗies“ un „saule lec“.

bet pirmajā gadījumā pieredze fantāzijai saista spārnus, kālab viss efekts ir vairāk tikai frazeoloģiskas dabas; bet, par sauli runājot, kas mūsu prātu kontrolei ir padota ļoti mazā mērā, mēs dzirdēdami, ka viņa lec, palecas, lec sarkanā kokā etc., drīz vien varam nonākt pie secinājuma, ka saule ir nevien persona, bet īsta mītoloģiska būte. Tālab arī jau labi pasen ir izteiktas domas, ka valoda ar savām metaforām ir īstais mītoloģijas avots. Ja šis apgalvojums arī būtu pārspīlēts, tikdaudz varēsīm tomēr droši konstatēt, ka valodas daba nāk mītu radīšanai pretim un to veicina. Kad tad izejas punkts ir atrasts, konsekventa tālāk iešana dod mītam turpinājumu. Tā saule, kas rītos „lec“, vakaros, protams, nevar lēkt, jo rietumpusē mums ir jūra, kālab saule varētu ielēkt ūdenī. Tad ir dabīgi, ka viņa sēžas laivā, jo vairāk tāpēc, ka viņai nākas apbraukt zemei apkārt, lai otru rītu paceltos atkal austrumos. Un ja jau laiva, tad tik cienīgai būtei arī laiva, kā nākas! Ārā kāpdama, viņa laivā iemet zelta irklus, ka noskan vien! Bet debesu kalnam viņa tiek pāri bez traucējuma, kālab viņai acīm redzot ir labs pajūgs, kas „ne svīda, ne kusa, ne ceļā dusināja“. Tātad saule ir ļoti cienīga persona, bet sieviešu kārtas būdama, viņa ir ar mīkstu sirdi, žēlo ganus, darbiniekus un silda aiz kalniņa bārenišus. Viņas gaita allaž atkārtojas, kālab „saules mūžu“ dzīvot ir tikpat, kā dzīvot bezgala ilgi. Bet ja saules mūžs arī ir bez gala garš, reiz tas taču būs bijis citādi. Leišu daina vēstī, ka mēnesim ar sauli ir bijušas vedības pirmajā pavasarī, latviešu dziesma saka:

*Ne vakar tā dieniņa,
Kad saulīte brūte bij;
Tad saulīte brūte bij,
Kad zemīte radījās.* (33 869.)

Vai arī:

*Kas to teica, kas redzēja,
Ka jūrā miežus sēj?
Tad jūrā miežus sēja,
Kad saulīte meita bija.* (22 059.)

Tagad jau saulei pašai ir meitas, kuŗas Dieva dēli lūkojas, tām pa reizām nomaukdami zelta gredzenus. Notiek arī vedības, un saule pati ceļ zelta pūru vizuliņa kamanās. (33 889.) Ir tur arī savas nesaskaņas, jo pagadās, ka saules meita ir rājusies „ar Dieviņa māmūlīti“. (33 949.) Arī saule pati nav bez vainām, jo „gaisu sajaukusi, ielien pati debešos“. (32 152.) Mēnesim pretim saule ir īsti kareiviska, jo soda viņa neuzticību, tam seju sašķeldama. —

Šo pārskatu varētu ilgi turpināt un dažādi paplašināt, bet visumā iznākums ir tāds: valodas spaidu ietekmē rodas gleznaina izteiksme, kur glezna pa laikam top ņemta par pilnvērtīgu īstenību un rada nopietnu personifikāciju, kas ir visai izdevīga mītu veidošanai, jo, kad mītoloģiskais iedīgļis ar personifikāciju ir nodrošināts, tālāko augumu viņš dabū no priekšmeta patiesām īpašībām, tās apsverot pēc cilvēku dzīves analogijas, ar ko gan nav vēl teikts, ka te ir nopietna ticība, jo izsacījumiem nav konsekvences, bet tiem ir vairāk gadījuma raksturs. Bet kā ar sauli, tā arī jūras meitām vai jūras kalponītēm, kas „sasegušas baltas sagšas, nelaiž mani maliņā“, visur te ir mītoloģijas iedīgļi, kas par kādu ticību nav izveidojušies, un par reliģijas sistēmu jau īsti nē. Bet izejas punkts šiem pirmsākumiem bieži vien ir meklējams valodas spaidā, gleznā.

Tālākai attīstībai svarīgs ir tas noteikums, ka mīts saistīts ar kādu priekšmetu vai parādību, kas mūsu prāta kontrolei grūti pieejama, apmēram, kā tas ir ar sauli. Citos gadījumos personifikācijai tādu seku nav un nevar būt. Piemēram: ja rudzu druva, miežu vārpa vai auzu skara būtu mūsu soljiem tikpat nesasniedzamas kā saules disks, tad arī šīs lietas varētu pacelt mītoloģiskā plāksnē, jo tautas dzeja arī viņas kārtu kārtām personificē, piem.: „Rudzu druva priedējās“, „Auzu skara tā sacija“, „Gan gribēja miežu vārpa Bez akota noligoti“ etc.

Līdzšinējā domu gājienā mēģinājām aprādīt, ka no gleznas paveŗtas ceļš uz mitolo-

ģiju, ar ko ir teikts, ka valodas glezna cilvēku nostāda plašāku apvāršņu priekšā nekā šaurā īstenība. No otras puses jāatzīmē, ka mītoloģija var radīt arī gleznas, t. i. tai gadījumā, ja mītoloģija kā nopietna ticība sabrūk, bet lietošanā paliek agrākā izteiksme. Ņemsim piemēru. Domāsim uz brīdi, ka saulē ir nopietni ņemama dievišķa būte ar mikstu sirdi, par kuŗu ir zināms, ka tā gauži raud. Ņemsim tagad dziesmu:

*Man bij divi bāleliņi
Zirņu ziedu greznumiņi;
Tie pārveda div' māsiņas
Kā div' saules asariņas.*

Vientiesīgi runājot, daiļās māsas būs bijušas tik skaistas kā rasas lāses saules spožumā. Senais tautas dziesminieks varēja rasu nopietni uzskatīt par saules asarām, bet ja tagadnes cilvēks rasu apzīmē ar šo vārdu, tad viņš „saulas asaras“ ir lietojis frazeoloģiski jeb vecu ticību ir pārvērtis valodas gleznā. Bet pasaules skatījums jeb ticība rada gleznas arī vēl citā ceļā. Ir vispārīgi zināms, starp citu no baušļiem, ka Dieva vārdu nebūs nelietīgi velti valkāt. Ebrēju valodā Dieva nosaukums rakstāms ar 4 burtiem un izrunājams apmēram Jahve — nemaz netiek lasīts, baidoties, ka Dieva vārdam nepieskaŗas necienīgā kārtā un tā neprovocē kādu nelaimi, jo vārds un vārda nesējs ir cieša vienība. Nu tomēr nevar tā iztikt, ka par Dievu nemaz nerunātu. Tad nu izlīdzas tā, ka Dievu īstajā vārdā nemaz nesaucot, viņu apzīmē ar kādu citu nosaukumu. Kaut kas līdzīgs ir novērojams tautu ticējumos vispārīm. Kad vilku piemin, tad vilks klāt. Bet vilku satikt nevienam prāts nenesas un ja nu par viņu tomēr jārunā, tad sauc viņu kaut kā citādi, tikai ne īstajā vārdā, dēvējot, piem., viņu par Dieva suni. Tā uz maģijas pamata izaug glezna.

Te mums vispārīgi der iedomāties vārda lielo varu un nozīmi. Ja zinām kādas personas vārdu, tad varam to apdziedāt, t. i. ieņemt zobgalībās, kā tas notika senajās kāzās. Svešinieci ieraudzījušas, dziedātājas ap-

jautājās: Kas tai meitai vārda? un to uzzinājušas, atklāja savu uzbrukumu, kas, vārdu nezinot, nebūtu bijis labi izdarāms. Bet ne nu apdziedāšana vien labāki veicas, cilvēka vārdu zinot. Vārda zināšana dod arī tālākas iespējas, kas ir meklējamas maģiskas plāksnē. Proti, cilvēka vārdu zinot, ir iespējams viņu apvārdot. Tas ir pēc tādas analogijas, ka kādu zirgu apvārdojot, vajag zināt zirga spalvu. Kad spalvu zina, tad apvārdošana ir sekmīga. Te derēs arī iecerēties, ka, vārdu dodot, senie cilvēki, bet lielā mērā arī tagadējie, vārdu izvēlējās ar tādu aprēķinu, ka vārds iezīmētu tās īpašības, kuŗas labprāt būtu redzējuši realizējamies vārda nesējā. Ja senie latvieši deva meitām putnu vārdus, tās dēvēdami, piem., par irbēm, tad ar to bija sacīts, ka vēlējās savām jaunavām piešķirt vieglumu, žiglumu, graciozitāti. Un vārds bija domāts kā līdzeklis šo īpašību iegūšanai.

Arī tagad neesam tālu aizgājuši no šīs uztveres. Piemēram der kaut vācu tauta. Pēc laimīga kaŗa pagājušā gadu simtenī, kad centrālās figūras bija ķeizars Vilhelms un ķanciers Otons Bismarks, visa Vācija sāka pildīties ar māziem Vilhelmiņiem un Otiniņiem. Gan varbūt sacīja, ka tas notiekot aiz cienības pret šo vārdu slaveniem nesējiem, bet dziļākā pamatā gul' apzināta vai neapzināta tieksme ar vārda palīdzību pārnest uz jauno pasaules pilsoni izdaudzīnāto vīru īpašības.

Maģiskai uztverei rada, bet ar citādu nokrāsu ir arī daži citi apsvērumi, kas skubina lietot gleznainu izteiksmi. Tā par dzimumsfairu vai dzemdībām parasti nerunā klaji, bet izsakās tā, ka var gan saprast, kas ir domāts, bet ka vārdi paši tiešā izpratnē par dzimumdzīvi nemaz nerunā. Ir interesanti, ka pašos vissenākajos uzzīmējumos mums ir uzglabājušās kādas tautas dziesmas, kur prātējam glezna lietu patieso stāvokli atsedz, bet yientiesim aizplivuro, pēc vecā principa: visiem dzirdēt, vienam saprast. Tāda ir pazīstamā dziesma par kaķīti, kas lai peles aizdzen no sviesta bundula. Dziesmas

uzrakstītājs tur nekādu divdomību nav saskatījis, jo citādi viņš šo dziesmu nemaz nebūtu publicējis; bet varianti *Latvju Dainu VI* sējumā pārāk gaiši liecina, ka runa ir par dzimumu attiecībām. Tā to ir sapratis arī Vecais Stenders, kas savos stāstos norājis gana puisī par līdzīgas dziesmas dziedāšanu. Fīrekera rokas ir uzzīmēta kāda vaļīga Jāņu dziesma, kur arī ir runa par dzimumdzīvi, nesaucot tomēr lietas īstajā vārdā. Fīrekers pats ir tekstam pielicis piezīmi „verblümt unverschämt“. Tātad: izlaidīga dziesma ar puķainu valodu. Tādu dziesmu mums liels daudzums, un tās atrodamas *Dainu VI* sējumā. Izkaisītas tās atrodas arī citos sējumos, un ne jau tāpēc, ka Barons tās tur būtu tišu pametis, bet droši vien aiz tā iemesla, ka puķainā valoda ne ikreiz ir viegli atšifrējama. Visos šinīs gadījumos ir lietota pārnesta valoda, kas ir šķietami kautrīgāka, bet patiesībā rafinēta un viltīga, kur gleznainums pratējam kāpina interesi.

Diezgan līdzīgi motīvi skubina runātājus uz gleznu lietošanu, ja tiem savā starpā pārrunājamas lietas, kas nav nodomātas svešām ausīm, īpaši bērniem. Ja tēvs saka, ka viņš ies mālus mīt, tad bērni to ņems burtiski un lūkosies, vai tēvam ir atbilstoši apavi, bet tēvs varbūt grib sacīt, ka tam jāķerās pie kādas grūtas sabiedriskas lietas. Tamlīdzīgi bieži vien mēdz runāt par veļas mazgāšanu. Bērns, tādus vārdus dzirdēdams, paliek pie veļas, bet gudrāks izlopa ko citu, jo viņš te sadzird pārnestu valodu. Gleznainums rodas arī aiz stratēģiskiem motīviem. Cilvēks, piedzīvodams atklātu uzbrukumu, ātrāki attapsies šo uzbrukumu atsist, nekā kad viņam būs jāprāto, ko uzbrucējs īsti gribējis teikt. Katrā ziņā lieta ir tāda, ka konflikta gadījumā viens otru taisni nenosauc par šādu vai tādu, bet izsaka to aplinkus. To tad ir grūtāki atspēkot. Tautas dziesma pati tamlīdzīgu izteiksmi sauc par „aplokainu valodiņu“. Bet kā dzejā, tā dzīvē aplokainā valoda ir bieži sastopama un sevišķi malīses veidā. Piemērs: jaunava, kas

ārpus laulības piedzīvojusi bērnu, ir viesībās uzsegusies sievas autu, par ko kaimiņiene kodīgi izsaucas: Cūku kūtij dakstiņu jumts! Tāds uzbrukums var apvainoto personu samulsināt, jo vārdā neviens nav saukts un par ārļaulību nemaz nav runāts, lai gan domāts ir taisni par to, ka jaunava sev ir neatļautā kārtā uzurpējusi sievas godu. Tādā pat virzienā iet apdziedamā dziesma, kas kāzu mielastā līgavu ieņem aplokainās valodās:

*Mūs' brālītis lielījās
Pūrus vest Liepājā;
Nu tev pašam
Liepāja blakum.*

Jaunā sieva ir apzīmēta par badakāsi, kas vīram apēdis visu kviešu ražu. Bet ko uz to lai atbild? Badīga ēšana nevienam te taču nav pārnesta!

Tāpat gleznaina izteiksme palīdz izvairīties no skaidras atbildes, kad kāda neaicināta persona grib iztaujāt mūsu nodomus. Tā jau arī tagad, ja kādam pārtikas meklētājam jautās, kāds tam ceļš pa kājām, viņš labprāt savus plānus vis neatklās, bet runās aplinkus par kādu makšķerēšanu, medīšanu vai tamlīdzīgā, aizplīvurotā veidā, lai cits, patiesu informāciju ieguvīš, neaizsteigtos tam priekšā. Sevišķi svarīga ir uzmanīga valoda konflikta gadījumā, jo pretnieks, manus gaidāmos soļus zinādams, var spert pretsoļus. Tādā garā es saprotu dziesmu, kur dēls no mātes lūdz sātīgu ceļa maizi, jo viņam jāiet kāpt tālās bites. Burtisko nozīmi te gan nevar ar pilnu drošību noraidīt, un arī Barons šo dziesmu ir sapratis burtiski, bet vēl drīzāk ir iespējams, ka tālās bites apzīmē tāmumā iegūstamu kaŗa laupījumu. Par bitēm runājot, neaicinātas ausis neko neuzzina par nodomāto kaŗa gājienu. Tā glezna var kalpot stratēģiskiem nolūkiem. Zinām jau arī visi, ka nenormālu apstākļu laikos cilvēki iemanās puķainā valodā viens otram to paziņot, ko skaidrā valodā nedrīkstētu izteikt. Tā arī te glezna nav kāds tišu izdomāts stila zieds, bet ir motīveta reālos ap-

stākļos. Rada tam gleznainumam, ko cilvēki lieto stratēģiskos nolūkos, ir arī tā izteiksme, kas palīdz izvairīties no „aizprasīšanas“. Tautas dziesmā atrodam šādu piemēru:

*Kur tecēsi, mīla Māra,
Pilnu klēpi villainīšu?
— Tur tecēšu, kur vajaga,
Kam celiņu aizprasīji?*

Spriegumu kādā nodomātā vai iesāktā darbā uzturam lielāku, ja par šo darbu nesprīdēlējam un neizrunājamies. Tas ir ļoti reāls pamudinājums vairīties no ceļa aizprasīšanas, jo, uz jautājumu kārtīgi atbildot, jau darbs tiktu par tematu sarunai. Galvenā lieta te tomēr ir maģija. Ja darbs ir nosaukts vārdā, tad skauģis var to noskaust, tāpat kā skauģis var noskaust mājas kustoņus, ja tam ir zināms viņu skaits. Sal., piem., dziesmu:

*Skaugis manus kumeliņus
Ik vakarus rēķināja.*

Tāpat latīņu literatūrā Katula mīlestības dziesmā skūpstī var tikt noskausti, ja zina viņu skaitu:

*Tūkstošu kad daudzin daudz,
Sājauksim tad skaitu viņu,
Skaugim lai ar gudru ziņu
Skaust un skaitīt nava ļauts.*

Māras gadījumā no noskaufšanas ir jāvairās vēl vairāk, jo viņa taču tek saņemt jaunu dvēselīti. To nu nepavisam nedrīkst pakļaut skauģu zintēm. Tāpēc Māra nerunā skaidru valodu, bet atbild: Kur vajaga. Arī tā ir puķaina izteiksme.

Tā visdažādākie iemesli skubina un arī tieši spiež izteikties gleznaini. Bet pats spēcīgākais dzenulis gan būs pilna sirds. Vienaldzīgai, ļabi nosvērtai runai gleznas nav vajadzīgas un nepiēstāv, bet tiklīdz gars ir pacilāts, izteiksme bez īpaša nodoma top krāsaina, pie tam gan pozitīvā, gan negatīvā nozīmē. Proti, jūtu iedarbībā cilvēks noreāģē to, kas tam uz sirds mīlestībā vai naidā. Kas nu ar šīm jūtām asociējas, tas iegūst brīvu ceļu, kaut arī no loģikas viedokļa tas piederētu citam dzīves aplokam. Šī iemesla dēļ arī neskolotam cilvēkam va-

loda var būt jo gleznaina, ja vien viņam ir spēcīgas jūtas, kas ātri padodas kairinājumam. Turpretim, kur disciplinētas jūtas ir allaž pakļautas prāta režīmam, kā, piem., zinātniskā darbā, tur autoram metaforas snauz dzīļu miegu, un, ja arī kādreiz pamostas, tad zinātniskam darbam dara vairāk ļauna nekā laba. Tāpēc arī ar tiesību saka, tirgū dzirdot vairāk metaforu nekā akadēmijā.

Tautas valodā tad nu dzirdam daudz gleznainu teicienu, kuņus derētu nopietni vērot un krāt. Ja tie ir izdevušies, tad tiem piemīt nevien dzejisks skaistums, bet tie raksturo arī tautas psihi, tāpēc ka, metaforu lietodams, katrs iziet no tiem priekšstatiem, kas viņam tuvāki un līdz ar to arī viņam raksturīgāki. Tā Vecās derības pravietim īpaši rūp savas tautas aizstāvēšana. Kad nu Elija, tāds izcils savas tautas aizstāvis, tiek no zemes atņemts, tad viņa mācekļi Eliza sajūsmā tam sauc pakal: „Izraēļa rati un viņa jātnieki!“ (2. Kēn. 2,12). Tas vienkāršā valodā būtu sakāms, ka Elija izraēļa tautai ir nozīmējis tik daudz kā citām tautām viņu bruņotie spēki. Un nu nevajag domāt, ka tāda kāpināta izteiksme būs jāmeklē praviešu aprindās. Nebūt nē! Arī jo vienkārša lauku māmiņa, par bāreniša kārtā palikušo mazdēlu gādādama, izsakās, viņai esot palicis zelta gabaliņš, bet neesot neviena, kas to izgodē. Domāsim arī par tautas dziesmu:

*Trīs reizītes aptecēju
Tēva kapu raudādama:
Te gul mani mīli vārdi,
Padomiņa devējījš.*

Tēvs te ir nosaukts par „mīliem vārdiem“, jo, dzīvs būdams, viņš sērdienei tādus būtu nodrošinājis ar savu laipnību. Dzejiskā metaforā viņš nu mīlus vārdus nevien dod, bet pats ir „mīli vārdi“.

Bet kā šie minētajos piemēros uz metaforisku izteikšanos skubina mīlestība un godbijība, tāpat metafora var sakņoties dzēlīgā naidā, kāds pazibēja piemērā par cūku kūti un dakstiņu juntu. Jūtu savilņojumā ātri

vien rodas lamu vārdi un palamas. Par kādu mācītāju Vidzemē, lielu humora draugu, stāsta, ka viņam kāds draudzes loceklis gauži sūdžējies par savu dzīves biedri. Mācītājs esot tai brīdī, pagalmā raudzīdamies, izsaucis: „Redz, kur arī mans krusts iet!“ Krusts, protams, ir bijusi mācītāja paša laulāta draudzene. Mācītāja, par paša sievu veidotā, metafora esot draudzes locekli ar liķteni samierinājusi. Par to pašu mācītāju stāsta, ka viņš kādā gadījumā, kur sieva viņa mājas dzīvē centusies ievēst pārgrozības, esot to nosaucis par „savu franču revolūciju“, tā vienā paņēmienā uzsvērdams sievas dziņu uz pārgrozībām, kā arī viņas franciskos ģimenes sakarus. Tā metaforā var izpausties tiklab cildināšana kā zobgalība. Principā tur nav nekādas starpības, tikai vienreiz izteiksmei var pielikt plūs-zīmi, bet otrreiz tā ir raksturojama ar minus.

Visos nūpat minētajos gadījumos, pozitīvos kā negatīvos, viens apzīmējums ir stājies tieši otra vietā. Tā ir droša, īpaši dzejai piemērota valoda. Bet var šo pašu skatījumu izteikt arī apdomīgāk. Tā I. Zām. gr. 25,1 par kādiem cienījamiem tautas vīriem ir sacīts: „Tie mums bija par mūri“, t. i. tos varēja salīdzināt ar mūri, vai: tie pildīja mūra uzdevumu. Tautas dziesmās tādu salīdzinājumu ir bezgala daudz: māte meitu glabā kā sirsniņu azotē, bet tautas to novalkā kā dubļainu kājas autu etc. Bez salīdzinājumiem arī mēs neizteikam, tos dzīvē lietodami, un pie tam par kādām stila problēmām nemaz nedomādami. Salīdzinot ar īstu metaforu, salīdzinājums ir piesardzīgs, bet līdz ar to viņš it kā pretendē, lai viņu ņem kā pilnvērtīgu, kamēr, metaforu lietojot, katrs no, prot, ka te ir dzejiska izteiksme, kas nav ņemama kā burtiska īstenība. Lai runā piemērs: dzejnieks, par Dievu runādams, sajūsmā izsauca: „Bezgalīga jūra!“ Cits šo izteiksmi atrod pārdrošu un izlabo: „Bezgalīgs kā jūra!“ Bet galu galā ar šo korrektūru lieta nav labota, jo arī apdomīgais salīdzinājums ir aizdomīgs, Dievu salīdzinādams

ar kādu radītu lietu, kurpretim metaforai robežas ir plašākas, ievērojot to, ka neviens to neuztvers burtiskā nozīmē.

Ja nu jautājam, ar kādiem līdzekļiem tiek darinātas metaforas — vai arī salīdzinājumi — tad atbilde uz to jau ir dota, pasvītrojot, ka īstas metaforas rodas spaidu kārtā, ar līdzekļiem, kas mums visērtāki un visdrīzāk nāk prātā nemeklēti. Var, piem., gadīties, ka mums jārunā par jūru un kuģniecību. Bet mēs esam zemnieku tauta un tālab domu pavedieni allaž saistās ar zemi un lauku dzīvi. To jau rādīja Rucavas zvejnieka „kviešu lauks“. Tamlīdzīgi tautas dziesma laivai dod kumēļa vārdu:

**Nākat, laudis, skatīties,
Kur tek Ventas kumeliņš:
Pret bangām stāvu lēca,
Abējpus sviedri tek. (30 814.)*

Grūti turpretim latviešu apstākļos iedomāties, ka kāds, zirgā vizinādams, šo zirgu dēvētu savu laivu. Iespējams tas būtu, bet tikai tādā gadījumā, ja braucējam ūdeņi ir tikuši par dzīves vietu un tēvzemi. — Kā iepriekšējā dziesmā laiva bija saukta par kumēli, tā cita dziesma viņai piešķir cūkas vārdu, tā atkal nosaukumu ņemdama no zemnieku mājas:

*Zaļa cūka jūrā peld,
Zelta sedli mugurā.
Tā nebija zaļa cūka,
Tas zvejnieka kumeliņš. (30 841.)*

Tam līdzīgi:

*Cūka brīda pār upīti,
Naudas kule mugurā.
Būt' tā cūka nebrīdusi,
Nebūt naudas šai zemē. (30 905.)*

Jaunavai domas allaž griežas uz pūra darināšanu, kālab viņa arī citu dzīvi ved sakarā ar pūru. Nu var gadīties, ka gādība par jaunāko brāli jaunavai neļauj pūru pildīt, tādā gadījumā:

*Kad tautiņas pūru prasa,
Es parādu bāleliņu.*

Māsa pati, kā redzam, brāli par pūru vis

nesauc, bet ar savu žestu viņa norāda, ka brāli tā varētu un vajadzētu saukt.

Kā te glezna izaug no žesta, tā gleznai daudzkārt par cēloni ir valodas nezināšana, no kam gan parasti rodas gleznas ar humora nokrāsu. Tā Kijevā esmu piedzīvojis, ka kāds tirgotājs mūsu latviešu valodu sauca par valodu „cik maksā?“. Viņš, proti, reiz Liepājas krāmu tirgū, savu profesiju piekopsdams, bija allaž dzirdējis šo jautājumu un to paturējis prātā, kad viņš par Latviju un latviešiem cita nekā nezināja. Tamlīdzīgi, kāds vecāks latviešu vīrs Kijevā turienes valsts bankas diriģējošo sauca par muižkungu, jo krievu vārds „upravļajuščij“ var apzīmēt šos jēdzienus vienu kā otru, kamēr latviešu valodā šo jēdzienu sajaukšana rada jautrību. Bet nav par veco vīru ko smieties, jo arī Vecajam Stenderam Strauss bija „lielais pagānu zemes putns“, un bukskoki bija „vāczemes eglītes kungu dārzos“. Tātad par negribētu gleznu varam runāt arī še.

Beidzot būtu jāpiemin, ka labi izdevusies metafora var pārvērsties miklā. Tā Soģu grāmatā 14,14 lasām: „Barība izgāja no rijēja, un saldums izgāja no stiprā“. Tā ir Simsāna mikla ar atminējumu: „Kas ir saldāks nekā medus? Kas ir stiprāks nekā lava?“ Latviešu tautas miklas iet tai pašā virzienā: „Mūža šķirsts, pustumža vāks“, „Auns vēša vēderā“ etc. Pirmā mikla ir brīnišķīga metafora, kas raksturo upi un uz viņas guļošu ledu, otra mikla gleznaini apzīmē zeķi un zābaku, jo zeķi taču valkājam zābakā, bet zeķes vilna nāk no auna un zābaka āda no vēša.

Bet kā miklas, tā miklaina izteiksme kairina mūsu apziņu. Šī iemesla dēļ patētiski runātāji pat tišuprāt lieto negaišas metaforas vai neparastus vārdus, kur pilnīgi būtu iespējams izteikties pazīstamos, viegli un skaidri saprotamos vārdos. Grūti saprotamā, tumšā izteiksme dažreiz gūst panākumus taisni tamdēļ, ka viņa ir tumša. Naīvam klausītājam rodas iespaids, ka tur slēpjas kas vairāk, nekā viņš ir spējis saprast, un šo

tumšo nojautu dēļ viņš padodas runātāja ietekmei vai tiek hipnotizēts. Tā Marks Tvens tēlo kādu sektantu sludinātāju, kas, nemitīgi mētādamies ar neizprastiem bibeles svešvārdiem, tā sajūsmīna savus klausītājus, ka no sapulces vietas viņš var aiziet pilnu pilnām kabatām. Svētku runai Mērnīeku laikos ir līdzīgs raksturs, tikai ar to starpību, ka te runā entuziasts, kas par kabatas pildīšanu ir nedomā. Bet klausītāji viņam, tāpat kā Tvena stāstā, ir no fluidumiem un firmamentiem tā sajūsmināti, ka viņiem šķiet; nu gan esot dažam krietni sadots. Tas ir klasisks piemērs svinīgai, puķainai izteiksmei, kas taisni ar savu, prāta uztverei nepilnīgi pieejamo, patosu atbilst pūļa psiholoģijai un to valdzina. Tamlīdzīgas parādības nav dzīvē gluži retaš. Tā Latviešu biedrības teātris Rīgā sayā laikā saņem apsveikumu: „Divatron, lai tava mute runā ugunīgiem burtiem!“ Te nu gan aplam ir minēts divatrons (teātra vietā), ko Zariņu Kārlis jau pašā sākumā bija aprādījis kā nederīgu radījumu; te mute izrunā burtus, ne skaņas, pie kam šie burti, ugunīgi būdami, var apdedzināt runātājam lūpas — tomēr cilvēks, kam valodas studijas ir svešas, var mantot iespaidu, ka te nu gan ir divdomīgs laimes vēlējums, mistērija. Laužu drūzmā tamlīdzīgas, skanīgas frazes var kāpināt sajūsmu tāpat kā *Mērnīeku laikos*. To vislabāki var novērot masu sanāksmēs, kur prāti uztraukti. Tur sparīgs runātājs var brīvību saukt par sfingu, kas allaž atdzimst par jaunu. Domājīs viņš gan ir fēniku, bet ne runātāju, ne klausītājus pārpratums ne traucē. „Raibās gleznās maz skaidrības, daudz maldu un viena dzirkstele patiesības, tā darina vislabāko dzērienu,“ saka Gēte, domādams par tamlīdzīgu runas veidu. Protams, šādu runas veidu, kaut viņš arī solītu panākumus, neviens nopietns un godīgs runātājs vai autors negribēs piekopt, bet apzināsies, ko viņš pats sev ir parādā, un paliks savas personības robežās, atturēdamies no katras tišības, jo visaugstākā maniere no lai-

ka gala ir bijusi būt bez manieres. Totiesu jo vairāk viņš kops savu gara pasauli un centīsies, lasītāju vai klausītāju respektēdams un sev palikdams uzticīgs, atziņas un pārdzīvojumu parādīt tik noteikti un pareizi, cik vien iespējams. Gleznas rasies pašas un, ja nerodas, tad arī ir liekas.

Valodas grumbuļi.

Līdzšinējā domu gājienā konstatējām, ka gleznainums, būdams izteiksmes rota, var neveiksmes gadījumā izteiksmei kļūt arī kaitīgs, to padarīdams miklaini tumšu vai izraisīdams asociācijas, kas domu gājienā ir neieđerīgas. Tādā ziņā gleznainums dažā gadījumā ir par iemeslu valodas neskaidrībai. Bet izteiksme, ciēš ne tikai aiz gleznainuma. Mums latviešiem rakstu kultūra ir vēl samērā jauna, kālab arī iespiestos rakstos pagadās pat vienkāršas gramatiskas kļūdas. Tā kādreiz par Bernhardu Dīriķi tika sacīts: „Tāda cenšanās nevarēja trūkt panākumu,“ kur „cenšanās“ cenšas ieņem datīva vietu, lai gan šim vārdam datīva nemaz nav. Tālāk iedomāsimies daudzos laimes vēlējumus, ko izsaka „saderinājušiem“ etc., kur ir radies vajadzībai neatbilstošs daudzskaitļa datīvs. Un cik nav mūsu valodā iespiedies ģermānismu un rusicismu! Ja gribam stilu kopt, tad ar lielu nopietnību nāksies domāt, ka, lai vispārīm par stilu varētu runāt, ir jāizpilda elementārie priekšnoteikumi, zīmējoties uz gramatiku, īpaši viņas sintaksisko daļu. Jāņem tomēr vērā, ka arī šinī ziņā var notikt pārpratumi. Tā kādu senāku darbu par jaunu izdodot, ne ikreiz būs iespējams to pielāgot tagad par pareizām atzītām gramatikas prasībām. It īpaši tas sakāms par dzejas darbiem. Vārdu formas vai teikumu konstrukcijas grozot, mēs autora valodā ienesam citādu ritumu un līdz ar to arī citādu noskaņojumu, nekā tas ir bijis pirmrakstā, tādā ziņā pirmautoru it kā atspiezdami pie malas. Pazīstamais vācu metriķis Ed. Zīverss (Sievers) aizstāv

pārliecību, ka katram autoram ir tik īpatnējs valodas ritums, ka arī senos rakstos varot izšķirt, kas nāk no pirmavota un kur kāda roka ir izdarījusi interpolāciju. Pat ja Zīverss apgalvojumu atzīstam par pārdrōšu, tik daudz tomēr būs nenoliedzams, ka grozījumi, agrāk izveidotā tekstā, groza arī šī sacerējuma raksturu, kālab tie izdarāmi ar vislielāko rūpību un saudzību. Visdrīzāk tie jāattaisno sacerējumos, kas ir nepieciešami praktiskās vajadzībās. Mums te par piemēru varētu derēt draudzes Dziesmu grāmata. Tur ir savas kļūdas un novecojušas formas, ko tagadējais lietotājs neizprot un neattaisno. Bet ja nu dziesma ir vajadzīga, tad jāmēģina izdarīt labojumi praktiskos nolūkos. Te tad ir runa par dzejas veidu, ko vācu stilistika sauktu par Gebrauchspoesie. Un arī te labošanā jāievēro atturība, lai neizdzēstu pirmraksta intīmāko dabu. Jo mazāk tad varēs kultivēt labojumus kādā dzejas darbā, ja mums nerūp šī darba lietošana tagadnes vajadzībās, bet mēs gribam iepazīties ar senāka dzejnieka dvēseli. Tur tad arī gramatikas likumi mūs nevar atsvabināt no pietātes pret autoru. Labojumi vai izskaidrojumi, kur tādi būtu vajadzīgi, jādod piezīmju veidā. Visumā jāsaka, ka vecu dzejas darbu uzspodrināšana par jaunu ir nepateicīgs un ar daudz problēmām saistīts uzdevums. Tā savā laikā K. Kundziņš pārredīģēja Vecā Stendera dziesmas, tur izteiksmi vairāk vai mazāk pieskaņodams savā laika gaumei, lai šīs dziesmas pārļabotā veidā ietu tautā. Bet Stendera laiks bija pagājis, un šīs dziesmas par jaunu tautā netika populāras. No otras puses pagātnes mīlotājiem nu tomēr nebija rokā īstais Stenders. Tā jaunizdevums sprauto mērķi īsti vis nesasniedza. Nebūs noraidāmas tam līdzīgas pārdomas, ja runa ir par cita daļdarbā jaunizdošanu. Turoties pie še aprādītā viedokļa, mums jānoraida, piem., kāda reiz izteikta vēlēšanās, lai, Mērnīeku laikus par jaunu izdodot, tur izdarītu atbilstošu purifikāciju. It sevišķi šis viedoklis būs jā-

respektē, ja runa ir par dziesmas formu. Piemērs:

*Mēs nekad negribam būties
Tevim visur pakal dzīties.*

Aplamais instrumentālis „tevim“ pareizā datīva „tev“ vietā būtu izlabojams, bet nevar tai vietā likt pareizo „tev“, jo tad sajuktu strofas iekārta metriskā ziņā. Tamlīdzīgi gramatiski labojumi var izjaukt arī atskaņu kārtību. Tā, piem., senāk parasti neizšķīra īstenības izteiksmi no pavēlamās izteiksmes. Ja nu agrākā sacerējumā šo izšķirību gribam realizēt tagad, kur darbs jau noslēgts mūsu priekšā, tad izcelsies nesaskaņa. Tā kādā savā Uzvaras svētkiem veltītā dziesmā atradu rindas:

*Vijaties, vainagi, jo krāsni vijaties,
Birstiet uz kapiem, vasaras ziedī!*
Sakauts un satriekts viss, ko jūs bijāties.

Ja te „vijaties“ vietā liekam pareizo „vijieties“, tad par atskaņu nav vairs ko domāt. Tamlīdzīgu gadījumu ir ārkārtīgi daudz, jo valodas praksē īstenības un pavēlamā izteiksme nav šķirotas, arī tautas dziesmās nē, kālab te labošanām nebūtu gala, un iznākumā nekas nebūtu iegūts, kā vien dziesmas formai būtu nodarīta pārestība. Ko te teicu par attiecībām starp īstenības un pavēles izteiksmēm, tas pats jāsaka par refleksiīvajiem verbu sufiksiem trešajā personā: „as“ un „ās“. Valodas vēsture gan māca, ka ir jāraksta „smejas“ ar īso a, bet „mācās“ ar garu. Tomēr trijos gadusimteņos mums šī izšķirība ir palikusi neievērota un tāpēc nevar tagadnes atzinumus iekorrigēt senāk sacerētos darbos. Jāatzīmē, ka arī dažu tautas dziesmu nevaram bez varmācības no apvidus valodas pārnest rakstu valodā. Ja Rucavā dzied: „Smuks puisītis, baltis matīs“, tad rakstos būtu jāsaka „baltiem matiem“, bet tas pilnīgi runātu pretim tautas dziesmas stingri nodibinātai formai.

Tā ir savi gadījumi, kur rigorōzi gramatikas prasījumi nebūtu vietā vai kur tie vismaz nestājas spēkā tīri automatiski. Paliks

arī allaž kādi jautājumi, par kuriem būs jāsaka, ka par tiem valodnieku forumā vēl galīgi nav lemts, kālab arī autors baudīs tiesību personīgi izšķirties par vienu vai otru formu. Tā, piem., varētu gadīties, ka pēc gramatikas norādījumiem būtu jāsaka: „Nenopūties cits pret citu“; tāpat „pacieties cits ar citu“, bet ka bībeles emendātors tomēr tulkotu: „Nenopūšaties cits pret citu; paciešaties cits ar citu“, kā tas ir bijis lietošanā līdz šim. (ap. *Jēkaba vēstule 5, 9*).

Visumā tomēr autors nedrīkst ignorēt gramatiku, jau tā iemesla dēļ nē, ka mēs tādā ceļā nekad nerasnēsim valodas vienību. Bet autora māksla pastāvēs prasmē starp gramatiski nevainojamiem valodas līdzekļiem izvēlēties tādus, kas vislabāki kalpo viņa nolūkiem. Bet, kā jau minēju, rakstnieku laiviņa nereti atdužas pret gramatikas klintīm. Pat Niedra, kas stila ziņā ir spējīgs autors un pats dod rakstniekiem izteiksmes ziņā vērtīgus norādījumus, iekrīt vienkāršās valodas kļūdās. Tā viņš raksta: „Tad lielskungs atdeva man savus papīrus atpakaļ.“ Lasītājam tas jāsaprot tā, ka papīru īpašnieks ir lielskungs, kas tos atdod Niedram; bet Niedra grib teikt, ka papīri ir viņa paša, un viņš tos saņem atpakaļ no lielskunga rokas. Tā redzam, ka vārda „savs“ lietošanā arī moderns rakstnieks var krist kļūdās, un mazāk brīnīsimies, ja tamlīdzīga kļūda ir pagādījusies Firekeram, kas dzied:

*No saviem vārdiem drebēs,
Kungs, viss tavš radījums,*

Kur mēs gaidītu: No taviem vārdiem etc. Še minētajos gadījumos varbūt drīkstam runāt par pārskatīšanos un, protams, arī pret to ir jācinās. Aizrādu te, piem., uz Paulu Heizi, autoru, kas arī latviešu lasītājiem nav gluži svešs. Viņš uz galīgi korrekta tekstu liek tik lielu svaru, ka grāmatu, kur viņa raksti būtu kļūdaini iespiesti, viņš neļautu apgrozībā, bet samaltu papīra dzirnavās.

Tā nu labam stilam priekšnoteikums būs

izvairīšanās no valodas kļūdām. Bet labs stilists izvairīsies arī no pārpratumiem. Jau pieminēju, ka dzīvīgai runai par labu nāk tā vide, kurā runāšana notiek; tur tad dažs teiciens, kas, pār sevi ņemot, būtu pārprotams, atrod vajadzīgo papildinājumu un paskaidrojumu. Humora nolūkos daudzkārt daudzina jautājumu: „Vai vins vine vinnēs, vai vins vinnēs vine?“ Konkrētā gadījumā tomēr arī šo kroplo teikumu varēs saprast, jo galvas mājiens vai rādītāja pirksts ļaus noprast, kurš ir „vins“ un kurš „vine“. Ne tā iespīestā darbā; te tāpēc subjekts un objekts jāapzīmē ar raksturīgiem vārdiem, kurus nevar savā starpā samainīt. Te varētu, piem., līdzēties sakot: „Vai svešais skrējējs pārspēs mūsējo vai mūsējais svešo?“ Tādi formulētu jautājumu nu varētu bez pārpratumiem lasīt arī grāmatā. Bet dažreiz grāmata pārpratumiem atver durvis plaši vaļā. Labu piemēru sniedz jau agrāk minētais A. Niedra. Savā *Bērnībā* (pag. 15), par Zariņu Kārli runādams, viņš saka: „Mēs to sapratām kā mācītāja rīdīšanu pret Milleri.“ Kā nu īsti bij? Vai mācītāju kāds rīdīja pret Milleri jeb rīdītājs bija mācītājs pats? Atbildes nāv, bet tā ir nepieciešama. Tātad tē ir nepilnība stilā.

Bet tamlīdzīgi grumbuļi, kā nupat uzrādītais, var rakstos ieviesties diezgan viegli. Lieta te grozās ap ģenitīva dabu, jo ģenitīvu latviešu valodā tāpat kā daudzas citas var lietot gan subjektīvā, gan objektīvā nozīmē. Bet ja autors neļauj skaidri izspriest, kurā no šīm nozīmēm viņš ģenitīvu lietojis, tad stilam trūkst skaidrības.

Šinī sakarā jāpiemin, ka ģenitīvu atšifrēšana dažreiz sagādā grūtības arī citās valodās. Tā grieķu valodā Jaunajā derībā ir runa par Jēzus Kristus ticību, piem., vēstulē romiešiem. Parasti to saprot objektīvi kā ticību uz Jēzu Kristu. Var tomēr rasties arī citāda uztvere. Tā manos studenta gados prof. J. Hausleiters bija pārliecināts, ka te ir runa par ticību subjektīvā nozīmē, tātad par ticību, kas Jēzum Kristum pašam bijusi.

Hausleiters šī sava uzskata aizstāvēšanai veltīja pat lielāku sacerējumu. Šis piemērs liecina, cik uzmanīgam jābūt rakstniekam vārdu un formu izvēlē, lai kāds tur neizlasītu ko citu, nekā autors gribējis teikt.

Latviešu rakstniekam ģenitīvu lietošanā jābūt jo uzmanīgam, jo latviešu valodā ģenitīvs ir vairāk apgrozībā nekā citās valodās, no kam rodas gaŗas, grūti pārskatāmas ģenitīvu virknes. Bez tam latviešu valodā ģenitīvs allaŗ ir prepozitīvs, kaŗ bieŗi vien apgrūrina palīŗteikuma pievienoŗanu. Spilgtu piemēru atrodam Poruka rakstos: „Viņŗ pieslēŗās pie sava tēva, par ko viņŗŗ šo vīru turēja, krūtīm.“ „Tēva krūtīm“ ir divi tik cieŗi kopā saderīgi vārdi, ka viņu sakaru nekādā ziņā nedrīkstēja araut, starpā iebīdot palīŗteikumu, kā to ir izdarījis Poruks. No otras puses nepavisam nevaram teikt: „Viņŗ pieslēŗās pie sava tēva krūtīm, par ko viņŗŗ šo vīru turēja,“ jo tad iznāktu, ka viņŗ par tēvu ir noturējis ne vīru, bet krūtis. Ja mēs ģenitīvu „tēva“, līdzīgi kā vācu vai krievu valodā, varētu lietot kā ģenitīvus postpozitīvus, tad visas grūtības ar palīŗteikumu būtu novērstas. Bet tas nav iespējams, jo pēcstādīto ģenitīvu mūsu rakstu valoda nepavisam neatzīst. Sanders gan kādreiz mēģināja ieteikt šādu ģenitīva lietoŗanu, bet viņam nebija panākumu. Piemērs, ko Sanders izvīŗzīja šinī sakarā, bija ņemts no Vecās derības: „Cik jaukas ir uz kalniem prieka vēstneŗu kājas, kas sludina mieru, sola labumu!“ (Jez. 52,7.) Konstrukcija tieŗām neveikla, jo iznāk, ka mieru sludina ne prieka vēstneŗi, bet viņu kājas. Kā lai te nu līdzamies? Domāju, ka vienā un otrā gadījumā varam palīŗgā ņemt datīvu. Tā Poruks varētu savu teikumu konstruēt: „Viņŗŗ pieslēŗās pie krūtīm savam tēvam, par ko viņŗŗ šo vīru turēja“ un tamlīdzīgi arī Vecajā derībā: „Cik jaukas ir uz kalniem kājas prieka vēstneŗiem, kas etc.“ Zināms, arī datīvs nav universāllīdzeklis. Tā vecās Latvieŗu Avīzēs atrodu šādu ziņojumu: „Tas ķesteris no Runo sala“, kas paŗā jūrā ne visai tāl

no Dundagas stāv... atrade kādu cilvēku bez cepures.“ Te šķietami nav runa par ģenitīviem, bet faktiski atribūts „no Runo salas“ aizstāj pēc vācu valodas parauga ģenitīva funkcijas, un mums tagadējā rakstu valodā būtu jāsaka: „Runo salas ķesteris.“ Bet nu nezinām, kas jūrā īsti stāv, sala vai ķesteris. Datīvs te neko nevar palīdzēt; būs teikums jāpārkārto pavisam no jauna, lai nerastos smieklīgais iespaids, ka ķesteris stāv jūrā, Dundagas apkaimē.

Tā ģenitīvu konstrukcijas apgrūtina palīgteikumu lietošanu. Bet grūtība rodas, kā jau ieminējos, arī no ģenitīvu daudzuma, no nepārredzamām virknēm. Latviešu valodā, lūk, ģenitīvam jāizpilda tās funkcijas, ko citās valodās izdara adjektīvs, vai prepozīcija ar attiecīgu lietvārdu. Tā vācietis saka: Rigas Ehre, Rigasche Zeitung, Rigaer Tageblatt, Strassen von Riga etc., vai arī lieto salikteņus: Düna-Zeitung. Latvietim visos šie minētos gadījumos jāizvēlas ģenitīvs: Rīgas resp. Daugavas. Tā no ģenitīviem var rasties gaŗu gaŗās vārsmas, kas gramatiski nav tieši nepareizas, bet kur lasītājam drīz vien var samežģīties mēle un pēc izlasīšanas ir par jaunu jājautā: kas tur īsti bija teikts? Še kādi piemēri tādām virknēm: „Rīgas latviešu biedrības zinību komisijas vasaras sapulču referentu vēlēšanu iznākumi.“ Šādu vārdu virkni varētu vēl visādi pagarināt, bet arī jau šie sniegtajā sastāvā tā ir nepārskatāma un monstrōza. Vai nebūtu izdevīgāki te sacīt, piem.: „Kas iznāca, kad Rīgas latviešu biedrībā vēlēja referentus vasaras sapulcēm?“ Lieta būtu tā pati, bet pēdējo izteiksmi lasīdams, cilvēks varētu atvieglots uzelpot. Tas pats būtu sakāms par avižnieku izteiksmi politiskos ievadrakstos: „Šachts pēc Hitlera un Geringa bruņošanās programmas bremzēšanas mēģinājumu neieviešmēm centies bruņošanos sabotēt financelitiskā ceļā“ (*Tēvzeme*, 12. 5. 46.). Gan retais lasītājs šo teikumu sapratīs, lasot nepastādamies. Un tomēr arī te ģenitīvu cietoksni varam noārdīt, ja ņemam palīgā ver-

bālu izteiksmi, īpaši latviešu valodai raksturīgo participu: „Šachts, bez panākumiem izmēģinājies bremzēt Hitlera un Geringa bruņošanās programmu, centās etc.“ Jāmin te arī kāds piemērs no L. Adamoviča rakstiem. Rakstu krājumā *Latvieši* (pag. 209) L. Adamovičs, runādams par spilgtākajiem paraugiem vecās gudrības literatūrā, izsakās: „Tiem ir noteikts folkloristisks kolorīts; tie ir atvaŗes pie krāŗņā, austrumu literatūrā jo kupli sazarojuŗā cilvēka praktiskās dzīves atziņas uzsūkuŗā tautas rakstniecības koka.“ Kāds grūts teikums! Pēc pirmā acu uzmetiena varētu, piem., nodomāt, ka „sazarojuŗā“ ir atribūts blakus stāvoŗam vārdam „cilvēka“, kamēr autors to ir attiecinājis uz „koka“, kas nāk tikai 7 vārdus tālāk. Vai arī te nebūtu lasītājam pakalpots, ja izteiksme nevairītos no palīgteikuma?

Ģenitīvu sablīvēŗšanās notiek visbieŗāk nosaukumos. Ciktāl tiem tieŗi juridisks raksturs, tad tur arī varbūt neko nevarēs grozīt. Tā, piem., skolu nosaukumos: „Valsts Rīgas skolotāju institūta pārcelŗanas jautājums“, „Latvijas nacionālo atvaļināto kaŗavīru biedrības drāmatiskās sekcijas pulciņa sludinājums“, „Kazacka uzņēmuma kolektīvs uzaicinājis sekot savam piemēram... B. Lifŗica un biedru manufakŗūras tirdzniecības uzņēmuma strādnieku un darbinieku kolektīvu“. Bet daiŗrakstniecība nav jurisprudence un nav identificējama ar valodu aviŗu sludinājumos. Gētes uzslavētā piemīlība, kas iemantojot lasītāju, droŗi vien, ļautu izteikties arī vieglāki un pārredzamāki.

Ja ņemam piemēru: „Ir grūti pārrēdēt visu nozīmīgāko vietu mekletāju sarakstu“, tad jau aprādītās ģenitīvu grūtības palielinās īpaŗi tādā ziņā, ka te ar daudzskaitļa ģenitīviem pamiŗu stāv vienskaitļa aŗuzātīvs, kam forma tāda pat. Tad nu ir grūti pateikt, vai ruŗa ir par nozīmīgākajām vietām, nozīmīgākiem mekletājiem vai nozīmīgāko sarakstu. Jāpiemin, ka daŗreiz satie-

kam līdzīgas formas arī instrumentāla nozīmē. Tā:

*Kalpu, kalpu, tu bāliņi,
Es māšiņa kalponīti;
Miļš Dieviņš kalpu gāja,
Miļa Māra kalponīti.*

Arī pats esmu Kuršu kāpās jautāts: „Tu kungu būsi?“ t. i.: „Vai tu būsi par mācītāju?“ Tas viss liecina, ka daudzskaitļa ģenitīvs, kam pašam par sevi jau draud sablīvēšanās, var sajaukties arī vēl ar citiem locījumiem: vienskaitļa akuzatīvu un instrumentāli. Piemērs no kāda avižu sludinājuma: „Meklē mazlietotu kungu velosipēdu.“ Ko tad nu īsti meklē: mazlietotu velosipēdu jeb velosipēdu, kas pieder mazlietotiem kungiem? Lūk, kā neder savirknēt ģenitīvus un akuzatīvus ar līdzīgām galotnēm! Tas jo vairāk skubina ģenitīvus lietot ar sātu un gaušu. —

Valodas paražās mums turpretim pātlaban grib iespieties paņēmiņi, kas ģenitīvus bez nopietnas vajadzības vēl pavairo. Es domāju par vārdu „kungs“, ko lietojam vajadzībā un bez vajadzības. Ja uzrunā kādu godājam par Kalniņa kungu, tad būs ievērota tikai vajadzīgā pieklājība un nebūs noticis nekas vairāk; bet ja trešā personā kādam amata nosaukumam piespraužam klāt „kungs“, tad šis godinājums ir mazvērtīgs un lieks. Kādreiz vecajā Krievijā cenzors uz to skatījās, ka par gubernātoru nerunātu citādi, kā viņam piekarinot atribūtu „kungs“. Tā bija īstā konfūzija. Jo gubernātoram amats tam, kas to nesa, šā kā tā piešķīra lielu varu, vai šim amata vārdam „kungu“ kāra klāt vai nekāra; turpretim „kungs“ bez tuvāka paskaidrojuma ir tukša skaņa, kas sabiedrisko stāvokli nevar raksturot. Tā ievērojot, „kungu“ varētu lietot sātigāki, īpaši vēl agrāk minētā iemesla dēļ, ka „kungu“ piekarinot, ģenitīvu virkne aug augamo. Bet aiz liekas pieklājības „kungs“ spiežas iekšā, kur viņš nepagalam nav vajadzīgs. Tā labi pāsen lasīju uzaicinājumu, ar kuru Valmieras pilsētas valde aicināja pie-

teikties „suņu īpašnieku kungus“. Bet ja nu mopsis piederēja kādai kundzei! Bez tam vēl šī cēli domātā formula ļauj domāt par kādiem vīriem, kas vārda pilnvērtīgā nozīmē ir kungi par suņu īpašniekiem. Tātad labāki būtu bijis griezties pie suņu īpašniekiem, „kungus“ atstājot pilnīgi mierā. Pat uzrunā, ja uzrunājamo personu apzīmē pēc ieņemamā amata, „kungs“ nav nepieciešams. Skolas apstākļos, cik zinu, audzēkņi mēdz griezties pie sava audzinātāja, sacīdami: „Lūdzu skolotāj!“ Ja tomēr tamlīdzīgos gadījumos lieto „kungs“, tad ar to ir apzinīgi uzsvērtas formālas attiecības, pasvītrotā distance.

Līdzīgi „kungam“, kaut arī retāki, ir lietošanā cits epitheton ornans, „tēvs“. Bet ja nu rakstām: „Atēnās šinīs dienās ieradās mētropolīta tēvs“, tad lasītājs nav īsti drošs, vai iebraucējs ir augstais garīdznieks vai viņa tēvs. Iespējas ir dotas kā viena, tā otra. No tādas izteiksmes, lai gan, gramatiski ņemot, tā ir nevainojama, būtu ieteicams atturēties, jo mētropolīta cieņa netaps lielāka, vai viņam trešā personā „tēvu“ piesprauž klāt vai nepiesprauž. Sarunas valodā epitēti „tēvs“ un „kungs“ ir drīzāk ataisnojami, jo balss uzsvars liecina, ka „kungs“ un „tēvs“ ir pakļauti iepriekšējā vārda akcentam, tā kā faktiski rodas saliktenis: „Kalniņa kungs“ vai pat „Kalniņkungs“ un „mētropolīta tēvs“. Rakstos tomēr nekādas zīmes nerāda, ka mūsu priekšā ir kaut kas saliktenim līdzīgs, un tad lasītājam ir brīvas rokas, vai „mētropolīta tēvā“ saskatīt tēvu mētropolītam vai mētropolītu pašu. Tādas iespējas nesaskan ar valodas noteiktību un skaidrību. —

Līdz šim kavējamies pie izteiksmes grūtībām, kas stāv sakarā īpaši ar ģenitīvu virknēm. Taisni šie piemēri ir zīmīgi tai ziņā, ka aprāda rakstu valodas attālināšanos no dzīvas runas, lai gan galu galā arī rakstiem spēks jāsmel no dzīvas valodas. Bet lai pamēģina vien gludi izlasīt iepriekš minētos garākos savirknējumus! Viegli var pa-

gadīties misēšanās raksturīgajos uzsvaros, jo, pirmoreiz šos piemērus lasīdams, nevaru orientēties, vai divi blakus stāvoši vārdi ciešāki sader kopā savā starpā jeb iepriekšējam vārdam vēl ilgī jāgaida tas vārds, kuram pieslieties („ūzsūkušā cilvēka ... kokā“).

Bet kā ar ģenitīviem, tā arī citos gadījumos der domāt, vai rakstā lietotās valodas formas un vārdu iekārta arī labi padosies izrunāšanai. Šinī sakarā nebūs lieki uzsvērt, ka tituli periodiskiem izdevumiem un nosaukumi iestādēm ir vēlami nōminātīva formā. Turpretim, ja kāds periodisks izdevums saucas *Uz priekšu!* vai *Pie svētavota*, tad man runā šie nosaukumi ir grūti iesaistāmi. Uz jautājumu, kur es ko lasījis, man nav vajadzīgā lokātīva. Es gan varu sacīt, kā esmu kādu ziņu lasījis *Laikā* vai *Ceļā*, *Tēvzemē* vai *Latviešu ziņās*, bet ko lai dara, ja manā atbildē ietveras „*Uz priekšu!*“ un „*Pie svētavota*“? Līdzēties varu, lietojams prepozīciju „iekš“, bet tā jau veģetē tikai gramatikā un dzīvē ir ienīsta. Bez tam mūsu gadījumā sadurtos divi prepozīcijas, kas ausij ir nepanesams: „iekš Uz priekšu“ un „iekš Pie svētavota“. Ja nu tomēr gribu no šīs prepozīcijas izsargāties, tad man tituliem „Uz priekšu!“ un „Pie svētavota“ jāpiesprauž kāds sugas vārds, piem., žurnāls. Bet ar to nevien runa top velti pagarināta, bet es varu arī viegli iekrist kļūdās, jo man nu jānosaka, vai „Uz priekšu!“ ir avīze, žurnāls, skrējlapa vai kas cits, ko es varu arī nezināt. Vācu valodā lieta ir drusciņ citāda. Ja pazīstamam partijas izdevumam bija nosaukums „*Vorwärts*“, tad šo nosaukumu ar artikula palīdzību varēja pārvērst lietvārdā un, uz jautājumu „kur“, varēja atbildēt „im *Vorwärts*“. Latviski tādas iespējas nav, mēs nevaram katru skaņu vai izsaucienu pārvērst lietvārdā, nevaram sacīt „das Ach“. Bet tas nenozīmē, ka mūsu izteiksme būtu tāpēc nabadzīgāka. Jāprot tikai lietot mūsu valodas stiprā puse, un tā pastāv verbā. Verbālā izteiksme dod valodai vijīgumu un spēku. Daudzkārt jau mēdz

runāt par statisku un dinamisku valodu. Statiskā izteiksmē vairāk iederas lietvārds, bet dinamiskā izteiksme nemaz nav domājama bez verba. Tātad brīvu ceļu verbam! Arī citās tautās autori, kas baidījās no kancelejas stila un gribēja rakstos, īpaši dzejiskos rakstos, kopt dzīvu valodu, stipri pasvītēja verbālo izteiksmi. Tā Herders attiecībā uz vācu valodu, lai gan tur artikuls lietvārdu lietošanu daudz vairāk pamato nekā latviešu valodā. Cik neveikla top latviešu valoda, ja par vari gribam katru izteiksmi rēalizēt ar lietvārda palīdzību, lai rāda piemērs. Kādā žurnālā, laikam *Pagal mā*, redzēju savā jaunībā glezniņu, kas rādīja lielu nekārtību kādā telpā. Apakšā bija parakstīts: *Kungu mājās nebūšana*. Vāciski te varam iedomāties parakstu: *Abwesenheit der Herrschaft*, bet kas ir „Kungu mājās nebūšana“ latviski! Tā ir nebūšana, tikai citā plāksnē, proti, latviešu valodā. Vai nevarēja labāk sacīt: *Kungu nav mājās*? Tamlīdzīgi vācu drēbnieks var izlikt izkārtņi: *Anfertigung von Herrenkleidern*. Bet, uzrakstu latviskodams, viņš nevar labi iztikt ar lietvārdiem, apmēram: *Kungu uzvalku izgatavošana*. Daudz dabīgāki būtu teikt: *Izgatavo kungu uzvalkus vai uzvalkus kungiem*.

Visu to ievērojot, nevaru pieslieties Blesēm, ja viņš domā, ka latvietim raksturīga esot nōminālā izteiksme (*Ceļš* Nr. 10, 1946.). Dažos gadījumos gan latvietis lieto substantīvu, kur vācietis lietotu verbu. Bet tie ir atsevišķi gadījumi. Visumā latviešu tauta ir valodīga, un ar šo valodīgumu labāki saderas vijīgais verbs nekā statiskais nōmens. Ievērosim arī, ar kādu entuziasmu par mūsu divdabjiem izsakās Višmanis. Vai piegriezīsimies verba divkāršojuumiem Mancela rakstos: *sūcin, izsūc; lietin, izlieta* etc. Domāju, ka tādā kārtā izteiksme top ļoti dzīva un sašķan ar latviešu tautas mentālītāti, ko raksturo uzņēmība, kustīgums un ne iegrīmšana pasīvītātē. Ir, protams, vēl lielu lielais pulks citu valodas parādību, kur autors var dokumentēt savu vārda mākslu vai arī ie-

krist nemākulībā. Nav iespējams tās visas te apskatīt, bet atzīmēsim vēl kaut vienu. Bieži esam kādreiz lasījuši: „Jaunākais no kaŗa lauka“, saprazdami to tā, ka nu mums pastāstīs, kas kaŗa laukā noticis jauns. Autors, kas savam rakstam tādu virsrakstu devis, to tā arī ir domājis. Bet patiesībā, uzverot šo izteiksmi latviešu valodas garā, mums ir jādomā par kādu jaunu cilvēku, varbūt jaunāko brālī, kas nāk no kaŗa lauka. — Vācu un latīņu valodās, kur gramatisko kārtu ir trīs, nekatrā kārtā ļauj lietot adjektīvus un participus lietvārda vietā, pie kam, kā jau nekatrā kārtā lietoti, šie vārdi neapzīmēs personas, bet lietas, priekšmetus. Latviešu valodā te jāiztieks ar vīriešu kārtu, bet tiklīdz es vīriešu kārtā minu kādu adjektīvu vai participu, tam nepievienojot substantīvu, tūlīt klausītājs ir spiests domāt par kādu vīriešu dzimuma pārstāvi. Šī iemesla dēļ mums tādā gadījumā ir jāņem palīgā lietvārds. Vācietis var sacīt: das Neueste, mums jāsaka: jaunākās ziņas vai jaunākie notikumi. Līdzīgs ir mūsu valo-

das attieksmes ar latīņu valodu. Ja franču autors (cf. H. Davenson, *Le livre des chansons*, pag. 12) solās rīkoties „selon la methode platonicienne ab exterioribus ad interiora“, tad mums tulkojot būtu jāsaka, ka autors grib rīkoties pēc platoniskās metodes, iedams no lietām, kam ir vairāk ārēja daba, uz lietām, kam daba ir iekšīgāka. Varbūt to var izteikt arī drusku citādā veidā, bet nekādā ziņā bez lietvārda!

Nobeidzot šo nodaļu, gribu vēl pasvītrot, ka apdomīgs autors gādās, lai tie vārdi, kam ir vairāk nozīmes, stāvētu tādā sakarā, ka nebūtu kā mīkla jāmin, kuŗa nozīme ir domāta. Tamlīdzīgi vārdi ir: laiks (Wetter und Zeit), meita (kalpone vai pašu bērns), vārds (nosaukums vai izsacījums; Name un Wort), darbs (Arbeit un Tat); gudrs (weise un klug), jauns (kam neliels vecums, vai kas nupat iegūts), palikt (werden un bleiben) un vēl daži citi. Te stila grūtības slēpjas jau valodas dabā pašā, bet daiļdarba autors savu meistarību pierāda, ceļu atrazdamis arī tur, kur tas vēl nav iebraukts.

Klāra Zāle

NENOSTĀJ

*Kaut viss, kas bijis, varētu mierīgi gulēt,
Kaut nesmelgtu dienā un pusnaktī nedegtu spēji!
Reibina vītusi puķe, sašūpo rimuši vēji,
Nenostāj strauts, sen izžuvis, asinis dzelmāni guldzēt.*

*Nenostāj mīla — sen likās tā uguns jau dzēsta —
Smeldzē, kā dziļusi brūce, kas atkal no jauna tiek plēsta.
Skūpstis strauji dzelzas, un acis smejas tik tuvu —
Nakts apkārt sašūpo ziedoša dābola druvu.*

*Nenostāj smeldze — duŗ ērkšķis no krāšņākā zieda.
Vai tādēļ, lai dvēsele kļūtu, neprātā kveldēta, vieda?
Brīdī visskaistākā jūti, cik laimes apvāršņi šauri.
Baigākā pusnaktī dzirdi līksmāko gaviļu tauri.*

PLATONS

(Beigas)

b. Valsts organizācija un pārvaldīšana.

Bet ne mazāk kā mūzikā audzināšana dvēseles ietekmē arī visa dzīves kārtība un veids. Tāpēc arī tam būs piegriežama vislielākā vēriba. Dzīve jāiekārto tā, lai tanī nekas neizjauktu to dvēseles līdzsvaru, kas iegūts audzināšanā. Tāpēc sargu ēdiens nedrīkstēs būt nedz pārāk izsmalcināts, nedz arī pārāk smags un daudzumā pārmērīgs, kā piem. cīkstoņiem, jo tas dara garu un miesu smagu un neizturīgu, bet sargiem par visu vairāk jābūt vingriem un spējīgiem panest visas grūtības. Katrā ziņā viņu dzīve jāiekārto tā, lai tiem būtu maz vajadzības pēc ārstiem, jo visdrošākais kādas dzīves iekārtas nepareizības apliecinājums ir vajadzība pēc daudz ārs iem un tiesnešiem Platona labi iekārtotā valstī nedrīkstēs ilgi slimot: tanī valdīs tādi pat uzskati kā vienkāršā darba tautā: slimība vai nu ātri jāpārvar stipriem līdzekļiem vai atkal, lai tad slimība pārvar slimo, jo ilga vārģuļošana nedara labumu nedz pašam nedz citiem. Tādā kārtā, rūpēdamies reizē par garu un par miesu, Platons cer izveidot savus sargus kā harmoniskus kultūras cilvēkus, kas nebūtu ne brutāli ieroču kalpi, ne aistēti, bet pilni gaiša prāta un ar skaidru apziņu par galvenām vērtībām. Viņa ideāls ir „filozofija bez mīkstāulības“, kultivēts gars ar spēcīgu gribu, maiguma un spēka apvienojums, — un šāda pareiza pretstatu sajaukuma metode ir vispār viens no viņa filozofijas galveniem principiem, kas j u tieši deklarātīvi tiek izteikti dialogā *Filebs*, bet bez tam arī *Timaijā*, *Politiķi* un *Likumos*.

Tālākais jautājums ir, kam tieši ir jāuztic valdīšana? Platona princips te būs: tiem, kas pēc savas dabas un pēc savām zināšanām un pieredzes visvairāk spējīgi veikt šo uz-

devumu. Te vajadzēs izdarīt izlasi uz ilgstošu novērojumu un pārbaudījumu pamata, sākot jau ar visagrāko jaunību. Kandidāti uz valdīšanu būs tie, kas vienmēr visos apstākļos būs izrādījušies visnesavtīgākie, vissavaldīgākie, vissaprātīgākie, visdrošsirdīgākie, raksturā visstingrākie, visvairāk pievērstie vienīgi kopēju interešu ievērošanai un aizstāvēšanai. Viņus tišprātīgi bieži novietos kritiskās situācijās un kārdinājumos, un tikai tos, kas visus šos kārdinājumus būs pārvarējuši un tad vēl ieguvuši augstāko zinātnisko izglītību un ilgu gadu pieredzi valsts darbā, tos tad, kad tiem jau būs pāri pusmūžam, izvirzīs augstākos atbildīgo vadītāju posteņos. Šos vecākos tad sauks par pilnīgiem sargiem, jaunākos par viņu palīgiem. Tomēr lai valditāju autoritāte būtu pilnīga, ir labi, ja tā atrod atbalstu vēl kādā ticējumā. Tāpēc vajadzēs pārliecināt kā viņus pašus tā pārējos pilsoņus, ka visi valsts iedzīvotāji ir izauguši kādreiz tieši no tās pašas zemes, uz kuŗas tie dzīvo. Bet māte — zeme, veidodama tos, iejaukusi tajos dažādus metallus: vieniem tā dvēselē piejaukusi zeltu, otriem sudrabu, trešiem dzelzi un varu. Valdīt drīkst tikai tie, kuŗu dabā ir zelts, bet viņu palīgiem jābūt sudraba dvēselēm. Ja turpretim valstī varu gūst dzelzs cilvēki, tad tas nozīmē valsts bojā eju. Tāpēc ja kādreiz notiek, ka no zelta vecākiem piedzimst dzelzs cilvēki vai otrādi, tie bez kavēšanās pārvietojami tai šķirā, kuŗā tie pieder pēc savas dabas.

Tālāk sargu dzīve jāiekārto tā, lai būtu novērsti visi kārdinājumi, kas varētu tos pamudināt pārvērsties no suņiem aitu sargātājiem par vilkiem — aitu plēsējiem. Tāpēc, lai tie dzīvo nometnes dzīvi, labi izvēlētā vietā, kur tie var atgāināt kā ārēja, tā iekšēja ienaidnieka uzbrukumu. Šai nometnē tiem

viss būs kopējs: kopēja māja, kopējas maltītes, pat kopējas sievas un bērni. Pārtiku — taisni tik, cik spēcīgiem vīriem vajag, ne mazāk, ne vairāk, tiem apgādās pārējie pilsoņi kā algu par viņu sardzes dienestu. Tiem nedrīkstēs būt naudas, zeltu tie pat redzēt nedrīkstēs, — tiem jāapmierinās ar to zeltu, kas viņu dabās.

Bet te rodas iebildums. Šāda dzīve neesot nekāda valdītāju dzīve, tā tiem nesagādājot nekādu laimi, — tā īsti esot tikai nožēlojamu kara kalpu dzīve un pie tam vēl bez tās algas, ko pat pēdējie saņem un ar kuŗu tie var brīvi rīkoties. Bet, lūk, atbilde: vai valsts celšanas mērķis ir sagādāt laimīgu dzīvi kādai vienai šķirai, proti tās valdītājiem? Vai tas drīzāk nav rūpēties, lai visai valstij būtu labi? Tāpat kā gleznotājs nedrīkst vērtīgāko ķermeņa daļu, piem., aci gleznot ar skaistāko krāsu, proti ar sarkano, bet ar to, kāda tai pienākas pēc dabas, tā arī nevienas šķiras dzīve nedrīkst būt citāda kā tāda, kas atbilst viņu uzdevumam valstī, — šai gadījumā valsts sargātāju uzdevumam, — un te nu tieši pēc būtības nepieciešami tiek prasīta vislielākā vienkāršība. Ja sargi sāktu dzīvot greznu dzīvi, valsts ietu bojā. Bet valsts jau nav radīta sargātājiem, bet sargi valstij. Un bez tam vēlāk jau Platons mēģinās rādīt, ka tie, ņemot vērā audzināšanu, kādu tie saņēmuši, nebūt nebūs nelaimīgi, bet gluži otrādi. Tādā pat mērenībā tad, saprotams, dzīvos arī pārējie pilsoņi, kaut gan tiem, kā jau zemākas sugas cilvēkiem, netiks noteiktas tik stingras prasības un tiem varēs būt arī sava privāta dzīve un savs privāts īpašums: Platona komūnisms domāts tikai sargiem un valdītājiem, — zelta un sudraba dabām, augstākas sugas cilvēkiem, jo tikai tie uz to, vismaz teorētiski, varētu būt spējīgi. Bagātību iegūšana tomēr visiem būs stingri ierobežota un aiz visvarīgākiem iemesliem. Tiešām, galvenie nelaimes cēloņi valstīm ir kā pārliecīga nabadzība, tā pārliecīga bagātība, jo tās ir visu pilsoņu ķildu un savstarpējas ap-

kaŗošanās pamatā un līdz ar to galvenās valsts vienības un tās spēka grāvējas. Būs tāpēc stingri jālūkojas, lai ideālajā valstī nebūtu ne vienas, ne otras.

Bet vai mūsu ideālā, bet trūcīgā valsts nebūs līdz ar to vāja, jo tai nabadzības dēļ, piem., nebūs līdzekļu kara vešanai? Platons domā, ka tā par spīti tam būs visstiprākā, — tādu to darīs pilnīgā, iekšējā viengabalainība, kā arī viņas nesalīdzināmi labākais profesionālais kara spēks. Turpretim tās pretinieki būs iekšēji vienmēr sašķelti, un ienaidnieki atradīs sev sabiedrotos viņos pašos.

Ar to valsts uzbūve tās galvenās līnijās būtu veikta, un tagad pienācis laiks jautāt, kur un kā tad viņai piemīt tie četri tikumi, kas grieķiem skaitījās kā galvenie, proti: gudrība, vīrišķība, savaldība, taisnība. Tagad, tiešām, atbildēt uz to nav pārāk grūti. Gudrība šai valstij piemīt tāpēc, ka to vada gudrākie un ar pieredzi bagātākie vīri. Drošsirdības tikums tai piedēvējams tāpēc, ka tai ir drosmīgs kara spēks, kam ir pareiza zināšana par to, no kā ir un no kā nav jābīstas, un arī rakstura spējas šo zināšanu pārvērst darbos. Savaldība tai piemīt tai ziņā, ka dzelzs un vara dabas cilvēku kaislības tanī klausīs zelta dabu prātam. Bet kur tad taisnība? Tā patiesībā ir visu citu pamatā, un tā īsti ir viņa, kas tiem dod augstāko sankciju. Tā izteic, kā katram atsevišķam cilvēkam, tā šķirai jāpilda tas uzdevums, tas pienākums, kas atbilst viņa gara un miesas spējām, bet nekādā ziņā ne citu ko: ar to, ka tirgotājs, ka kaŗavīrs, ka valdītāji sargi katrs paliek savā vietā un pilda savu uzdevumu, — ar to tad valstī ir piepildīts taisnības princips.

Bet tāpat kā šai valstī jāizšķir trīs šķiras, tāpat tādas jāizšķir arī atsevišķā cilvēka dvēselē. Kā augstākā spēja tai ir dots prāts, kā zemākā — iekāres un kaislību spēja, bet vidū starp tām ir cēlāko dvēseles savilņojumu — drosmes, kauna un sašutuma spēja, ko var saukt par sirdību. Prāta pienākums

ir valdīt, un dvēselei, kurā tam ir vara, piemītis gudrība. Ja sirdība palīdzēs prātam un liks cilvēkam prāta lēmuma dēļ panest visas briesmas un grūtības, tad dvēselei piemītis arī īstā vīrišķība. Tāpat savaldība tam būs, ja zemākās kaislības un iekāres klausīs prātam un cēlākām jūtām. Taisnība tāpat kā valstī būs piepildīta tad, kad ikviena dvēseles daļa atradīsies pareizā attiecībā pret pārējām. Taisnība tāpat būs it kā visu tikumu apvienojums, it kā dvēseles iekšējā saskaņa un harmonija. To var saukt arī par dvēseles veselību, kamēr netaisnība ir slimība, stāvoklis, kur dvēseles orgāni atsakās pildīt savas dabiskās funkcijas un ieņemt dabiskās savstarpējās attiecības. Jau no tā vien ir skaidrs, ka taisnais — veselais dzīvos laimīgāku dzīvi nekā netaisnais — slimais.

Pirmais konkrētais taisnības principa izlietojums valstī būs tas, ka sievietēm piešķirs tos pašus pienākumus un līdz ar to tās pašas tiesības kā vīriešiem. Vai kuces nepilda tos pašus sardzes uzdevumus kā vīriešu kārtas suņi? Kāpēc lai sievietes arī neieskaitītu valsts sargos, ja tās pēc saviem dotumiem uz to spējīgas? Viņas vājākas? Nu, tad tām var dot, vajadzības gadījumā, vieglākus darbus, bet principā tās var valsts darbā pildīt tos pašus uzdevumus, un tas nekas, ja visumā, varbūt, tās arī netiks gluži vīriešiem līdz. Starp tām tad tāpat ir jādara izlase, jāizvēl „zelta dabas“, un tām jānodod pilnīgi tāda pati audzināšana kā vīriešu sargu kandidātiem, kopā ar tiem. Viņas tad arī dzīvos kopā ar tiem visos dzīves apstākļos — mājās, karā, medībās.

Vai tas neveicinās chaotisku dzimumsaktīsmi un tad gala rezultātā izvīrtību, deģenerāciju un, beidzot, visas mākslīgi celtās ideālās valsts sabrukumu? Platons domā, ka iepriekšējā ar visiem saprāta un sugestijas līdzekļiem veiktā audzināšana un stingrie likumi pasargās no tā. Viņš grib veicināt tieši izlases cilvēku sugas pastāvēšanu un turpināšanos. Tāpēc tad tiks rīkotas sviniņas kāzas, un labākie tiks pāroti ar labākiem.

Bet individuālu ģimeņu starp sargiem nebūs, tie visi būs kā viena ģimene; nevienā māte savu bērnu nedrīkstēs pazīt, tas tai tiks atņemts un audzināts īpašā iestādē. Tāpēc jaunākie uzlūkos visus tos, no kuriem tie atdalīti ar zināmu gadu skaitu, par saviem vecākiem, bet vienos gados esošos par brāļiem un par māsām. Brīvība dzimuma dzīves ziņā būs tikai tiem, kas jau pārsnieguši zināmu gadu normu un, būdami jau pāri spēka gadiem, vairs nespēs dot vērtīgus pēcnācējus un tāpēc vispār vairs nedrīkstēs laist tādus pasaulē.

Kaut gan Platons labi zina, ka šādi projekti viņa laika biedros radīs vislielāko opozīciju un dos vielu satīrām un komēdijām (Aristofans jau bija izsmējis šādas fantazijas), viņš tomēr domā, ka šis viņa projekts jāpatur kā ideāls, kas var nest dažus ļoti lielus labumus. Tiešām blakus bagātībai otrs vissvarīgākais netaisnību un līdz ar to šķelšanās avots valstī ir partejiskums pret radniekiem — savu tuvinieku izcelšana pretī tālākstāvošo lielākām tiesībām. Ja individuālo ģimeņu vairs nav, ja visa valsts vadītāju kārtā ir kā viena ģimene, visi vienādi saistīti asinsradniecības saitēm, tad viņš domā, ka viņu starpā pastāvēs simpatijas un draudzības attiecības, kādas labās ģimenēs pastāv starp ģimenes locekļiem. Tas tad varētu būt ļoti spēcīgs cements valsts vienības stiprināšanai un līdz ar to spēka pavairošanai. Ja pret to iebilstu, ka veltī šādus projektus cilāt, jo tie pilnīgi nerealizējami, tad Platons ir citādās domās. Viņš domā, ka būtu iespējams, ka tie kādreiz arī realizējas, bet tikai tam ir viens nosacījums, par kuru tas vēl vairāk baidās runāt nekā par sievu un bērnu kopību, jo paredz, ka tas varētu radīt vēl lielākus sarkasmus nekā pats tikko minētais projekts. Galu galā viņš to tomēr izsaka: šis nosacījums ir, ka varu pār valsti iegūst īsti filozofi: „Kamēr filozofi nevaldīs valstis, vai tā saucamie ķēniņi un valdnieki nesāks nopietni un pamatīgi nodoties filozofijai, kamēr abas šīs lietas, proti, politiskā

vara un filozofija neapvienosies... tikmēr valstīm nebeigsies viņu posts, nedz, es domāju, mīļo Glaukon, visai cilvēku ciltij, nedz arī šis valsts satversme, kuŗu nupat apskatījām, ātrāk taps iespējama un ieraudzīs saules gaismu.“ Šī Platona teze tad arī pārsteidz viņa dialogā tēlotos klausītājus, un tie aizrāda, ka būs daudzi, kas par to būs galīgi sašutuši. Izrādās, ka tas tāpēc, ka tie ar filozofa vārdu saprot gluži ko citu nekā Sokrats resp. Platons. Tā laika populārā izpratnē filozofs bija sofists — viltus gudrnieks, kas ar visādiem domu trikiem kavē laiku vai uzjautrina smalko sabiedrību un it sevišķi tās jaunatni, bet kas nekādā ziņā nav nopietni ņemams un nav uzskatāms par līdzvērtīgu kārtīgam cienījamam pilsonim. Platons aizrāda, kā šos cilvēkus viņš neuzlūko par filozofiem, bet par tādiem, kas bez tiesībām ieņēmuši filozofu vietas, jo īsti filozofi ir ļoti reti, un vajadzīga sevišķa laime, lai laikmeta apstākļos kāds par tādu varētu izveidoties. Vispirms jau vajadzīgas izcilas dāvanas un dažādu pretēju īpašību apvienojums. Bet ja kādam ir tādas dotības, tad palaikam pūlis ar saviem glaimiem, ar saviem kārdinājumiem gūt vieglus panākumus, ar savu paraugu ātri samaitā tos.

Īsts filozofs Platonam ir tas, kas tiešām pilnā mērā ir gudrības mīlotājs, kā to jau apzīmē pats vārds (filos — draugs, sofia — gudrība). Tikai gudrība, ko viņš meklēs, nebūs grozīgā un mainīgā praktiskās dzīves gudrība, bet negrozīgie un nemainīgie dzīves un pasaules pamatlikumi, kas kā tādi nav ne rokām taustāmi, nedz acīm skatāmi, bet tikai ar domāšanu atrodami. Filozofs tāpēc nepievērsīsies konkrētām lietām, jo tās spēj dot tikai patiesības šķitumu; viņš vērsīs skatus uz pasaules likumību izteicējām un to glabātājām idejām. Ja kāds reiz tās ir skatījis un atzinis, tad tas spēj arī visās lietās atšķirt pareizo no nepareizā, un tāpēc vienīgi viņi būs kvalificētie valsts vadītāji, kamēr citi, salīdzinot ar tiem, būs kā akli.

Pareizi iekārtotā valstī tāpēc filozofu au-

dzināšanai piegriežama visrūpīgākā vērība. Ir jau skaidrs, ka tie tiks izvēlēti starp valsts sargiem. Ja jau šie pēdējie tiks izvēlēti ar stingru izvēli, tad filozofu — nākamo valdītāju izvēle starp tiem būs vēl rūpīgāka un stingrāka. Pārbaude te ilgs gadiem, un tam vajadzēs parādīt izcilas spējas gan prāta asumā un dziļumā, gan rakstura stingrībā un cēlumā.

Pēc mūziskās un ģimniskās izglītības nobeigšanas, kas tiem būs kopēja ar visiem sargiem, kandidātiem uz augstākiem valsts amatiem vajadzēs pievērsties augstākai zinātniskai izglītībai, un proti tādām zinātnēm, kas spēj viņu dvēseles sagatavot ideju pasaules aptveršanai. Šādas zinātnes, kuŗas tad, liekas, Platons it sevišķi kultivēja savā Akadēmijā, bija: aritmētika, ģeometrija, harmonija un astronomija, kas pēc viņa parauga vēl viduslaikos un vēlāk, kā t. s. kvadrivījs, sastādīja augstāko skolu augstāko kursu. Bet šīs zinātnes te tika pētītas nevis praktiskos, bet gluži teorētiskos nolūkos un tad arī attiecīgā veidā, aritmētika, piemēram, kā īpatnēja skaitļu teorija. Bet šīs zinātnes vēl nedod visu, ko vajag. Tās pašas pa daļai balstās vēl juteklībā, zināmos attēlos, no otras puses, tās dibinās zināmos pieņēmumos, aksiomās, kas netiek pamatotas. Vajadzīga vēl zinātne, kas no sākuma līdz galam būtu pilnīgi pamatota un kas būtu arī pilnīgi atsacījies no nedrošā juteklības atbalsta. Šāda zinātne, kas tad rada nākamo izglītības pakāpi, grib būt dialektika, — tā kā to saprot Platons un kas ir gluži kas cits, nekā to saprot mūsu dienās. Dialektika viņam nozīmē, no vienas puses pacelšanos no atsevišķām hipotēzēm līdz viņu pamatojumam pēdējās idejās un to skatīšana prāta acīm un tad atkal nokāpšana no tām loģiskā ceļā līdz visām viņu speciālām konsekvencēm. Dialektika, ja to izpildītu līdz galam, tāpat nozīmētu pilnīgu domu pasaules organizāciju, visu sakarību un savstarpējo attiecību noteikšanu tanī un tāpat pilnīgu pasaules racionālizāciju un pakļaušanu prāta schē-

mām. Dialektika tāpēc tad arī būs specifiskā prāta (nūs) funkcija, matēmatiskā atziņa (dianoia) stāvēs jau vienu pakāpi zemāk; vēl zemāk būs konkrēto lietu izziņa, empiriskā zinātne — tā īsti būs tikai ticība (pistijs), un viszemākā pakāpe piederēs iztēlei (eikasia) — konkrēto lietu attēlu darināšanai. Tomēr arī dialektika īsti ir vēl tikai ceļš uz augstāko sasniegumu, bet vēl ne pats pēdējais sasniegums. Augstākais vīšas atziņas kulminācija punkts, pie kuŗa jānonāk, kad jau ilgi ir praktizēta dialektika, ir augstākās idejas, proti Labā idejas skatīšana.

Kas ir šī Labā ideja? Par to Platona komentātori ir daudz sprieduši un rakstījuši. Tā, acīmredzot, ir pēdējais cēlonis tam, ka pasaulē vispār ir kaut kas labs. Ja pasaulē ir kaut kas lietderīgs, mērķim pielāgots, saskatnīgs, harmonisks, skaists — tad visam tam pēdējais cēlonis ir Labā ideja. Bet tā kā konkrētie labā veidi ir neskaitāmi un visu to izpaušanās pārvalda atsevišķās specificētās idejas, tad Labais īsti ir ideju ideja, — tas noteic visu ideju pilnību un augsto vērtību. Bet idejas kā formu principi ir līdz ar to arī esmes principi, — tikai organizācijas un formas dēļ lietas iznirst no nebūtības chaosa un kļūst esošas. Idejas no šā viedokļa ir esmes noteicējas, un ja nu Labā ideja ir pats augstākais formas un organizācijas princips, tad tas nozīmē, ka tā līdz ar to ir pēdējais un augstākais esmes avots. Platons tāpēc ar Sokrata muti atsakās dot Labā idejas definīciju, — viņš tikai pasaka, ka tā stāv vēl pāri esmei. Un tiešām to, kas koncentrē sevī visus tūkstoškārtīgos konkrētos labā veidus, to nevar definēt, to nevar izteikt, to var tikai intuitīvi skatīt. Nojēgu par to var dot tikai ar analogijas norādījumu. Un tā Platons arī dara. Viņš pielīdzina Labā ideju domu pasaulē saulei redzamā pasaulē. Saule šai pasaulē veic divi lietas: tā noteic tās dzīvību resp. esmi un otrkārt, tā dara to redzamu. Gluži tāpat arī Labā ideja, kā jau redzējām, noteic visu esmi un šai ziņā stāv pāri esmei, bet bez tam tā noteic arī pasaules izzinā-

mību, — viņa ir, tā sakot, pēdējais visas garīgās gaismas avots. Tiešām, pasaule izzināma tikai par tik, par cik tā ietverama priekšstatos, jēdzienos resp. idejās, — jo tikai ideju dēļ domai ir stabili objekti ar noteiktu iekšēju vienību un noteiktām pašībām, uz kuŗiem tā var vērsties un kuŗus, to iekšējās organizācijas dēļ, tā var aptvert. Bet tā kā Labā ideja savukārt pārvalda un noteic visas idejas, tad galu galā tā ir viņa, no kuŗas izplūst visa pasaules racionalitāte un līdz ar to izzināmība, kaut gan pati tā atkal stāv pāri kā izzināmībai, tā patiesībai. Kanta skolas komentātori ne par velti te redz jau anticipētu Kanta mācību par prāta katēgorijām kā par pa aules izzināmības un līdz ar to eksistences priekšnosacījumiem. Kā jau aizrādīts, Teichmillers savā laikā pat mācīja, ka Kants īsti neesot ne soli tālāk ticis par Platonu, bet esot tikai pedantiski pārāk schematizējis viņa mācību. Labā ideja ar savu transcendenci, ar savu mistisko neizzināmību un neizteicamību, ar savu stāvēšanu pāri kā esmei tā patiesībai, ir tuva viduslaiku teologu Dieva priekšstatam. Platons pats to tomēr pieskaitīja formālo principu katēgorijai, un tāpēc *Timaijā* min, kā jau aizrādīts, Dievu, dvēselei līdzīgu būti, kā pasaules veidotāju pēc ideju parauga.

Nonākuši līdz mistiskai Labā idejas skatīšanai, filozofi būs sasnieguši cilvēciskās atziņas kalna galus. Vai pēc tam — pilni vēl šī skatījuma radīto svētlaimības trīsu — tie vēl gribēs nodoties sīkajām valsts pārvaldes lietām? Te atkal Platons atgādina savu principu, ka valsts nepastāv kādas šķiras ērtības labad, — un arī filozofi nedrīkst darīt to, kas viņiem labāk patiktu, bet gan to, ko prasa valsts nepieciešamība. Viņu stāvoklis nebūs bez traģisma, jo viņi gan redzēs un zinās, kas valstij vajadzīgs, turpretim plašās pilsoņu masas būs tālu no šīs zināšanas, un tāpēc filozofiem varēs rasties smagi sarežģījumi.

Šo filozofu stāvokli Platons paskaidro savā slavenā alas līdzībā. Iedomāsimies, sa-

ka viņš, dziļu pazemes alu, kuŗas ieeja stāvā slīpumā ved uz augšu: Alas dibenā sēž un stāv cilvēki ar sejām pret dibena sienu, sasieti un saslēgti tā, ka tie nevar ne paši atpakaļ pagriezties, nedz arī galvu pagriezt. Gar alas ieeju iet mūris, un aiz mūŗa staigā cilvēki, nesdami virs galvām dažādas attēlus un lietas, un savā starpā sarunājas. (Platonam te acu priekšā viņa iemīlotais un bieži pieminētais marioneŗu teātris.) Tālāk kaut kur aiz mūŗa deg uguns. Šis uguns gaisma apgaismo cilvēku nestos priekšmetus, un no tiem krīt ēnas uz alas dibens sienu. Cilvēki alā vēro šīs ēnas, un tās viņiem šķiet esam vienīgā īstenība. Viņi vēro to savstarpējo secību, kā arī sakarību ar dzirdamām skaņām, un kas vissekmīgāk spēj uzminēt, kāda ēna sekos tikko redzētai iepriekšējai ēnai vai dzirdētai skaņai, tas tiek uzlūkots par visgudrāko. Visa viņu zinātne pastāvēs šādu ēnu un skaņu secību uzminēšanā.

Ja nu kādu no tiem atraisa no vaŗām un pagrieŗ tā seju pret ieeju, tad sākumā tas nekā neredzēs, bet būs apŗilbis. Grūta būs arī uzkāŗšana augšā pa stāvo eju. Izejot no pazemes, apŗilbums būs vēl stiprāks. Lai nesamaitātu acis, vajadzēs iepaziŗanos ar pasauli sākt naktī — pierast sākumā pie krēslas, pie zvaigŗņu un mēness gaismas. Tad varēs pāriet uz atspīdumiem ūdeņos, uz ēnainām vietām un tikai pēc šādas ilgākas sagatavošanās uz pilnu dienas gaismu un sauli. Bet kad tie tikuŗi tik tālu, tad tie saprot, ka taisni saule, kuŗas skatīšana ir tik grūta, ir īstais visas pasaules dzīvības un krāŗsuma avots. Tad viņiem metīsies ŷel savu brāļu un māsu pazemē, un tie labprāt gribēs viņiem palīdzēt tikt no viņu vaŗām vaļā un izklūt ārā no ēnu pasaules īstā pasaulē. Bet nonākuŗiem šais nolūkos atpakaļ alā, tiem tur ies grūti. Viņu pie gaismas pieraduŗas acis redzēs sliktāk kā alas iemītnieku tumsas pilnās acis, tie izdarīs dažādas kļūdas, bieŗi klups un sagādās visiem smieklus. Tas, ko viņi stāstīs par īsto pasauli, likŗies visiem pilnīgi neticams, tos uzskatīs

par krāŗniekiem un pierādījumu tam redzēs viņu neveiklībā. Šādiem „glābējiem“ tad neviens neuzticēsies, visi tos noraidīs, un ja tie tomēr tuvotos, lai noņemtŗ vaŗas, tad pazemes cilvēki būs gatavi nogalināt tos.

Ko šī līdzība nozīmē, nav grūti saprast. Ala ir mūsu pasaule. Uguns simbolizē mūsu sauli, un mūsu zinātne un visa dzīve nav nekas cits kā ēnu rotaļa. Grūtā kāŗšana uz diēnas gaismu ir dvēseles pacelšanās garīgā pasaulē, un saule, kas apgaismo ŷo augstāko vietu, ir Labā ideja. Līdz ŷīs idejas skatīšanai jānonākr tam, kas grib saprast pasauli un kam jāvada ļaudis. Bet reiz nonācis tik augstu, tad gaismas pilns tas negribēs neko citu, kā tikai palikt ŷī gaismas avota tuvumā. Bet, kā jau teikts, viņa personīgās intereses nevar tikt ŷemtas vēŗā. Tam tomēr būs jākāŗj atpakaļ alā un jāuzņemas viņam smāgais un maz pievilcīgais valsts darbs. Lai tie nebūtu praktiski nepiedzīvojuŗi un tieŗām nedarītu kļūdas, tiem būs arī ŷai virzienā jāvingrinās, jāizpilda „stāŗš“, jāiegūst pieredze. Viņu karjēras pakāpes tad būs sekoŗas. Kā ģimniskā, tā mūziskā, tā matemātikā izglītība jāiegūst un jānobeidz līdz divdesmit gadu vecumam. Uz zināšanu iegūšanu neviens nedrīkst tikt piespiests. Kam pašam prāts uz to nenesas, — lai tas iet citu ceļu, tā ir vislabākā izlase. No 20—30 gadiem visas zināšanas tiek padziļinātas, apvienotas it kā vienā zinātnē. Tad tiek izvēlēti visspējīgākie un vingrināti piecus gadus dialektikā. No 35—50 gadiem kandidātiem jāpilda praktiskais stāŗš dažādos vidējos valsts amatos. Tikai kad sasniegts 50 gadu vecums, tas tiek vests uz Labā idejas skatīšanu. Pēc tam tad tas drīkst ieņemt augstākos valsts amatus, kuŗus tas pilda pārmaiņus ar citiem, — tā lai tam paliktu arī brīŗi, kad tas var atkal koncentrēties sevī un atkal pieskarties viņa spēku ŷturēšanai nepiecieŗamiem gaismas avotiem, — un tas attiecas kā uz vīrieŗiem, tā uz sievietēm.

Šādā kārtā tad ideālās valsts satversme būtu uzņemta. Platons domā, ka laimīgos

apstākļos tā varētu arī tikt realizēta, proti, ja gadītos kāds valdnieks — filozofs. Tas tad varētu, domā Platons, paņemt iedzīvotājiem bērņus līdz 10 gadu vecumam un tos uzaudzināt aprādītā kārtā. Sentimentāla rēķināšanās ar radnieciskām jūtām tātad nebija sociālā reformatora Platona stiprā puse. Bet tas bija laikmeta garā.

4. *Deģenerējošā dzīve un netaisnības sods.*

Bet Platons paredz nevien savas ideālās valsts rašanās un pastāvēšanas nosacījumus, bet arī tās pagrimšanas un iznīkšanas apstākļus. Tas dod viņam iespēju aplūkot un raksturot konkrēti pastāvošās satversmes kā viņa ideālās, jeb kā viņš to sauc, īsti aristokrātiskās satversmes — jo tur valda patiesi labākie (*aristoi*) — deģenerācijas veidus dažādās pakāpēs.

Valsts satversmes deģenerācijas pamatā Platonam ir zināma veida bioloģiska deģenerācija. Atkarā no sarežģītiem matemātiskiem un astronomiskiem kāzu brīžu aprēķiniem, ar laiku neizbēgami notiks, ka kādreiz ieviesīsies kādas kļūdas eugenisko principu lietošanā, un to sekas būs, ka pasaulē nāks mazvērtīgāka cilvēku suga. Šī mazvērtība vispirms izpaudīsies galvenā kārtā tādā veidā, ka jaunā paaudze mazāk tieksies pēc zināšanām un pēc patiesības atziņas. Disciplīnu, kareivisku stāju, cieņu pret priekšniecību un vecākiem tanī turpinās kultivēt un pat sevišķi izcelt. Tāpēc satversmi, kas te pamazām iestāsies, varēs saukt par timokrātisku (*time* = gods), un tā būs līdzīga vēsturiskai Spartas satversmei. Tā kā te nebūs vairs dziļākas patiesības atziņas, tad nebūs arī zināšanas par īstām vērtībām, un tā notiks, ka te sāks ļoti cienīt materiālās vērtības, sāks krāt zeltu, sadalīt laukus privātā īpašumā, u. tml. Šai valstī vairs nevaldīs prāts, bet sirdība.

Individuālais cilvēks Platonam katrā satversmē ir pilnīgi atbilstošs tai. Timokrātiskais cilvēks maz cienīs zinātnes, bet būs ka-

reivisks, ievēros subordināciju, būs bargs pret sev padotiem, nežēlīgs pret kalpiem.

Bet timokrātija ir tikai pirmā pakāpe deģenerācijā, kas, reiz sākusies, neapturami iet tālāk. No timokrātijas vēlāk nepieciešamā kārtā rodas oligarhija, t. i. nedaudzu valdīšana, kur tiesības noteic mantas cenzs. Tas arī saprotams, jo timokrātijā jau bija sācies zelta un sudraba kults. To pamazām sācienīt vairāk nekā vīrišķību un stingru disciplīnu. Valsts amatus sāk ieņemt cilvēki atkarā no viņu bagātības, kas ir tikpat, kā kad kuģu vadīšanu uzticētu nevis pratējiem, bet lielāku naudas sumu uzrādītājiem. Šinī oligarhiskā valstī notiks arī asa šķelšanās starp pilsoņiem — radīsies bagātnieku un trūcīgo šķiras, kas atradīsies pastāvīgā naidā. Šāda valsts tad būs arī vāja un nespēs pretoties ārējam ienaidniekam, jo tanī atradīsies grupas, kas būs gatavas atbalstīt šo ārējo ienaidnieku, lai gūtu uzvaru pār saviem iekšējiem pretiniekiem. Līdzīgs būs arī oligarhiskais cilvēks. Vadīšana dvēselē tam no timokrātiskā cilvēka sirdības būs pārgājusi uz kāribām, it sevišķi uz mantkāribu. Viņš būs liels mantas rausējs un krājējs, bet reizē ar to arī citu izmantotājs un bieži pat krāpnieks.

Vēl vienu pakāpi zemāk par oligarhisko iekārtu pēc Platona domām stāv tā, ko viņš sauc par demokrātisko. Tanī arī valdīs kāribu cilvēki, tikai skaitliski tie būs vairākumā, un tāpēc iekārta būs jo sliktāka. Tā izveidojas tiešā ceļā no oligarhiskās, kad nabago tur saradies tik daudz, ka tie skaitā vairākkārt pārspēj bagātos. Šo trūcīgo savairošanos oligarhi tieši veicina, iegūdami sev visādiem līdzekļiem citu pilsoņu mantu. Bet kad to skaitā kļuvis ļoti maz, tad agri vai vēlū notiek, ka nabagie pret tiem saceļas, pārvar tos un vai nu padzen, vai nogalina. Demokrātiju raksturo vislielākā vajība. Tur nevalda kāda viena kārtība, bet visas, — un katrs te dara un runā, kas tam acumirkli nāk prātā. Te „nevienam nav pienākuma uzņemties valdīšanu, pat ja tas krietns un spē-

jīgs to darīt, nav arī pienākuma ļauties valdīt pār sevi, ja tas to negrib, nedz arī kaņot, kad ir kaņš, nedz ieturēt mieru, kad citi ietur mieru, ja tam pašam nav patikšana ieturēt mieru. Tāpat nav arī nekādu kavēkļu, ja likums kādam aizliedz piedalīties valdīšanā vai tiesā, ka tas tomēr piedalās tur, kād tam ienāk prātā“. Te saprotams tad arī nevienam nenāks prātā prasīt no kandidāta uz valsts amatiem, vai tas ko macījies, vai viņš darbam sagatavots, — tam pietiks, ja tas paziņos pūlim savu padevību un savu gatavību pildīt visas tā iegribas. Nedisциплиneta, chaotiska, bez kādiem principiem būs šādā veidā izprastā demokrātiskā valdīšana, bet tā liksies pievilcīga ar savu lielo raibumu un brīvību. Tā būs „brīnīšķīga satversme, bez valdības, raiba, un tā vienmērīgi sadalīs vienlīdzību kā līdzīgiem, tā nelīdzīgiem“. Tai atbilstošs būs arī demokrātiskais cilvēks: nekārtīgs, anarchists, neapvaldīts, padots acumirklīgām iegribām un fantazijām, — un viņa princips būs — baudīt dzīvi un nebēdāt ne par ko citu.

Visļauņākā no visām iekārtām tomēr būs tiraniskā, kas atkal dabiski izaug no demokrātiskās, kad tā samaitājusi pilsoņus un padarījusi tos glēvus, bet reizē iedēstījusi tanīs tieksmi dabūt vēl vairāk nekā tiem ir un pie tam par velti. To viņi panāk ar reformām, kas atņem mantu tiem, kam vēl tāda ir vai atkal uzkrājusies. Tā kā tas nevar notikt bez pretošanās pārvarēšanas, tad tiem palaikam uzmetas par vadoni kāds uzņēmīgs vīrs. Sākumā tas ir laipns un smaida visiem. Tā kā to apdraud ienaidnieki, tas prasa sev miesas sargus. Dabūjis tos, tas to skaitu palielina un pamazām sagrābj varu savās rokās, kļūst par istu tirannu un padara pilsoņus par saviem vergiem. Tuvākās sekas tam ir, ka pilsoņi to sāk ienīst, un tam jāsāk ar tiem nesaudzīgs kaņš, līdz viņš iznīcina visus, kas tam stājas pretī. Arī paša draugi, kas tam, palaikam, ne vienmēr visur klausīs, tam būs jāiznīcina, — un vispār visi krietnākie cilvēki. Kamēr vēl

būs tempļu un iznīcināto ienaidnieku manta no kuņas pārtikt, tas tautai neuzliks smagus nodokļus, bet kad viss tas būs izlietots, tad arī tauta tiks žņaugta, un tad tā ieraudzīs, kādu varmāku un kakla kungu tā sev uzaudzinājusi. Bet, dzīvodams bez draugiem un uzticamiem cilvēkiem, spiests vienmēr vērot, vai tam nepaceļas kaut kur kāds jauns ienaidnieks, tiranns būs visnelaimīgākais cilvēks par spīti savas dzīves ārējam spožumam. Vienkārta dzīvos mūžīgās bailēs par savu dzīvību, otrkārt to plosīs arī visas citas nekada neapmierināmas kaislības. Salīdzinot ar filozofu tas būs nesalīdzināmi nelaimīgāks. Platons joku pēc mēģina to izteikt pat skaitliski: tiranns ir trešā vietā no demokrātiskā cilvēka, bet tas atkal trešā no filozofa. Tiranna vietu tādā izteic $3 \times 3 = 9$. Bet tā kā reālitate ir stereometriska resp. kubiska, tad $9^3 = 729$, (skaitlis, kas izteic dienas minūtes, mēneša stundas, gada dienas un naktis) — par tik tad arī filozofs būs laimīgāks par tirannu!

Lai vēl pilnīgāk pamatotu savus uzskatus par cilvēkam nepieciešamo dzīves veidu, Platons uzmet cilvēka dvēseles līdzību. Iedomāsimies cilvēka dvēseli kā sastāvošu no trim būtēm: no milzīga zvēra ar daudzām galvām — gan rāmām, gan plēsīgām (kārbas un kaislības), no augumā mazāka lauvas (sirdība) un no vēl mazāka cilvēka (prāts). Teikt, ka izvēlams netaisnības ceļš, nozīmē teikt, ka jākopj zvērs un lauva un jāļauj iet bojā iekšējam cilvēkam, atstājot to abu dzīvnieku varā. Vai saprāts neprasa, lai, gluži otrādi, tiktu stiprināts iekšējais cilvēks un lai lauva nāktu tam palīgā savaldīt zvēru un tā uzturētu harmoniju starp trim dvēseles daļām?

Tas arī ārkārtīgi svarīgi no tā viedokļa, lai sagādātu dvēselei iespējami labāku likteni. Dvēsele jau cilvēkā neiet bojā līdz ar šķiršanos no miesas. Platons vairākos dialogos aplūko šo jautājumu un dod dvēseles nemirstības pierādījumus. Ar argumentiem viņš tiecas pierādīt to, ka dvēsele ir kaut kas

tavs dievišķam, nemateriālam, nesaliktam, un ka tāpēc tā nevar iet bojā, — jo viss, kas iet bojā, iet tādā kārtā, ka sadalās kādās sastāvdaļās. Bet dvēselē, kad tā ir tīrā veidā, nav tādu. Tikai saaugumā ar miesu tā deformējas un līdzīgi jūras dievam Glaukam apaug ar aļģēm un gliemežiem tā, ka tās pirmatnējo veidu vairs nevar pazīt. Kas savu dvēseli tur tīru, kas to atbrīvo no ciešas saistības ar materiālo, tas to tuvina nemirstībai un nodrošina viņai to. Šai pēcnāves dzīvē tad arī tiek noslēgti galīgie rēķini par dzīvi šai pasaulē, tur tiek saņemtas pēdējās kompensācijas un atlīdzinājumi kā par visiem labiem, tā ļauniem darbiem.

Šo dzīvi pēc nāves Platons ir attēlojis vairākos mītos, — tātad bez pretenzijām uz burtisku, bet tikai aptuvenu resp. principiālu patiesīgumu. Viens no tādiem plašākiem mītiem ir Ēra mīts dialoga *Valsts* nobeigumā.

Kāds pamfiliētis, vārdā Ērs, kritīs reiz kaujā. Tomēr kad desmitā dienā tas ticis pievākts, tā miesas vēl bijušas labi uzglabājušās, un divpadsmitā dienā, kad tas bijis jau uzlikts uz sārta, tas pamodies un atstāstījis, ko viņa dvēsele šinīs dienās pieredzējusi. Šī dvēsele, tiklīdz atstājusi miesu, nonākusi kādā savādā vietā, kur kā zemē, tā debesīs bijusi pa divi caurumi, pa kuņģiem dvēseles gājušas iekšā un ārā. Vidū atradušies tiesneši. Tie tiesājuši jaunatnākušo dvēseles un tad piesprauduši tām klāt zīmes ar saviem lēmumiem. Ērs neticis tiesāts, bet tiesneši likuši viņam visu labi ievērot un tad atstāstīt cilvēkiem. No dvēselēm, kas jau izgājušas vai nu cauri zemei (ļauņās), vai cauri debesīm (labās), viņš dabū zināt, ka apakšzemē ļauniem ir jācieš lielas mocības: tiem tūkstoš gadu laikā desmit reizes, katru reizi pa simts gadiem, ir jāpārcieš visas tās pārestības, ko tie darījuši. Bet arī tad vēl ar to visi netiek cauri. Kad sevišķi smagi noziedznieki pēc tūkstoš gadu ciešanām gribot doties uz augšu, tad pēkšņi izrādās, ka caurums sākt rūkt un neņem tos pretī. Ugunīgi vīri tad tos satverot, saistot tos, dīrājot tiem ādu, stiepjot

pāri dadžiem un sviežot Tartarā, paziņojot visiem, par ko tas notiek. Debesīs turpretim katrs labs darbs tiek desmitkārtīgi atlīdzināts, un tur esot jāpārdzīvo neizsakāmi jaukumi. Tūkstošgadu ceļojumu izdarījušās dvēseles tiek vestas pie trim likteņa lēmējām Moirām, kas tām liek izvēlēties savas nākamās dzīves gaitas tādā veidā, ka noliek viņu priekšā lielu daudzumu dažādu dzīvju aprakstu. Izvēle jādara katram pašam pilnīgi brīvi, Dievs nav vainojams. Neievērojot brīdinājumu, daudzi pārsteidzīgi satver savas dzīves lozi, tverdami pēc kaut kā šķietami lieliska, un tikai vēlāk pamana, ka tanī ir piejauktas klāt vēl dažreiz pavisam briesmīgas lietas. Šie vieglprātīgie palaiķam ir tie, kas dzīvē aiz paraduma nodzīvojuši godīgi un bijuši debesīs. Tie, kas nāk no elles, ir apdomīgāki. Pēc tam dvēseles tiek vestas pie Amelējas upes, no kuņģis ūdeņiem tām ir jādzeļ zināms mērs. Dažs aiz nesaprātības iedzeļ par daudz. Bet, cik arī katrs būtu dzēris, tas tūlīņ aizmirst visu. Pēc tam pusnakti, pārkonim dārdot un zemei drebēt, sākas jaunās iemiesošanās: vienu pēc otras dvēseles mirdzošas kā krītošas zvaigznes aiznes daimoni uz zemes virsu.

Viss šis mīts ieturēts orfisko leģendu un mistēriju garā. Kā ietvaru tam viņš ir devis kosmografiju, kuņģa viņa dzejnieka fantazija veikli rotaļājas ar visjaunākiem tā laika zinātnes atzinumiem. Pie debesu malām, kuņģas satur kopā gaismas stabs, karājas spole, kas nokarājas līdz Nepieciešamības ceļiem un griežas pati ap sevi vienmērīgā kustībā. Šīs spoles gredzenam (stāvzvaigžņu sfairai) iekšā septiņi citi gredzeni (planētu riņķi), kas kustas katrs citādi un pretējā virzienā kā spole (pasaules ass). Trīs Moiras, Nepieciešamības meitas, sēž apkārt spolei un vada ar savām rokām pretējās kustības. Uz ikviena gredzena malas sēž Sirēne, katra, izdvesdama savu toni, vienmēr to pašu, bet Moiras ar savām balsīm pavada šo mistisko harmoniju. Šī pitagorisma ietekmē radītā kosma gāna jau lielā mērā tuvojas vēlākai Ptolemaja

sistēmai ar zemi vidū. Sikumi te Platonam sevišķi nerūp — par tiem viņš vairāk runā *Timaijā*. Te viņam galvenais vēl reiz uzsvērt taisnības priekšrocības.

Cilvēka likteni, kā redzējām, noteic izvēle, ko izdara viņa dvēsele vēl pirms dzimšanas. Pareizu izvēli darīs tikai dvēsele, kas, ciešanu izmācīta, būs atzinusi pareizo filozofiju. Jaunās dzīves izvēlē to vadīs princips, ka vērtības, kas stāv visam pāri, ir garīgās vērtības, it sevišķi taisnība. Dvēsele, kas būs ievērojusi šo principu cauri visai dzīvei, spēš arī bīstamā un liktenīgā izvēles stundā atrast sev vislabāko dzīvi.

5. Platonisma pamatiezīmes

Daudziem Platona pētniekiem patik pasvītrot viņa mācības atšķirības dažādos posmos. Šādas atšķirības, bez šaubām, ir, bet tās ir nenozīmīgas, salīdzinot ar dažām pamattendencēm. Kā galvenā no šīm pamattendencēm atzīmējama gara primata sludināšana, garīgās dzīves prestiža izcelšana, mācība par tās nesalīdzināmo svarīgumu un nozīmīgumu. Šī tendence manāma cauri visiem Platona darbiem no viena gala līdz otram, un no tās viņš nekad un nekur nav novērsies. Tikai garīgais viņam nenozīmē tik daudz, kā bieži mūsu dienās, dvēselisko, bet ideālās vērtības, — tā ir doma, tie ir it sevišķi domas saturī, kuŗus tas pacel reālītātes pakāpē, nosaukdams tos par idejām. Visa dvēseliskās dzīves jēga īsti ir pacelšanās līdz ideju pasaules aptveršanai ar tieksmi pielīdzināties tai un it kā sastingt mūžībai līdzīgos svētlaimības mirkļos, ko dod ideju kontemplācija.

Cilvēks šai pasaulē Platonam īsti ir tikai viesis no kādas augstākas pasaules. Iekalts miesas važās, tas smagi cieš zem to smaguma un no brūcēm, ko tās viņā rada. Viņa dvēseles dziļumā vienmēr smeldz neizdzēšamas ilgas pēc tās pilnības, ko tas kādreiz vērojis viņā saulē. Šī smeldzīgā tieksme pēc pilnības, šis Erōts — tā īsti ir platoniskā

mīlestība, kas nav tas, ko vulgārā izpratnē tā nosauc. Šīs dziļās, nekad neapmierināmās ilgas, kas neļauj cilvēkam apmierināties ne ar kādu daļēju sasniegumu un virzā to vienmēr augstāk, veido tā saucamo mīlestības dialektiku un ir viens no svarīgākiem ceļiem uz ideju atzišanu, kā Platons to tēlo savā skaistajā dialogā *Dzīres*. Erōta vadīts, jauneklis sākumā pieķeras kādām vienam skaistam ķermenim, tad vispār ķermeņa skaistumam, lai pēc tam atzītu, ka garīgais skaistums tomēr pārāks, un tā tas virzās uz likumu, tad zinātņu skaistuma apbrīnošanu, līdz beidzot, kad viņš ilgi šais augstumos kavējies, tam atklājas pati Skaistuma ideja — citā vārdā Labā ideja. Ja vispār cilvēkam ir bijis vērts dzīvot, saka gudrības priesteriene Diotīma, tad tieši šā mirkļa dēļ. Tā visas Platona filozofijas nervs īsti ir garīguma apoteoze.

Bet vai šis viņa garīgums, šis viņa idejas nav kaut kas jau pilnīgi pārdzīvots, tā sakot pilnīgs mūzeja inventārs? Tāds tas būtu tikai paviršā skatījumā. Arī mūsu dienās ir vēl dzīvas visas tās pašas problēmas, kas nodarbināja Platona domu un virzīja to uz ideju teōriju, — un tās arī vēl šodien virza līdzīgā virzienā. Kas īsti noteic kārtību pasaulē? Vai dabas likumi, kas pārvalda pasauli, tiešām nav nekas cits kā tikai vārdi, kā skaitļi, kuŗiem reālītātē neatbilst gluži nekas? Vai tad pasaules struktūra nav reālītāte, vai tikai tās saturam — matērijai pieder tāda? Bet dīvainā kārtā, tiklīdz pieķeras šai matērijai, tā irst kā dūmi un neļauj pielikt pirkstu nekam stabilam: vienīgais stablais tanī izrādās tās struktūras formulas; matērija, paradoksālā kārtā, galu galā it kā pastāv no algebriskām formulām. Bet tad aiz šīm formulām ir kāda reālītāte, katrā ziņā īstāka nekā tas, ko vulgāri sauc par matēriju. Bet vai ar to mēs atkal nenonākam pie kaut kā līdzīga Platona idejām? Tās jau arī viņam stingrā izpratnē bija skaitļi un formulas. Izrādās tāpat, ka platonisms ir neiznīcināms un mūžīgs, lai gan tas maina tērpus. Un tāpat un

vēl mazāk varēs iztikt bioloģija bez kāda reāla formas principa, — ne par velti pastāvīgi bioloģija tiek spiesta uz Aristoteļa entelehijām līdzīgām koncepcijām, bet Aristoteļa entelehija ir Platona ideja, — arī te tāda platonisms ir aktuāls.

Bet sabiedriskā valsts dzīvē, vai mēs būtu viņa problēmatikai tikuši pāri? To grūti apgalvot. Sabiedriskā un politiskā dzīvē Platons risina problēmu par individa un kopības attiecību, bet tā jau tieši arī visaktuālākā mūsdienu problēma. Platons iet nepārspējami tāli visa akcenta likšanā uz kopību; pilnīgi tai upurēdams individu. Platona konstrukcijas šai novadā tomēr jāuzlūko vairāk par ideālām schēmām, kuŗas var uzlūkot kā mērķus, uz kuŗiem virzīt centienus un kas tā dod virzienu un atļauj vienmēr lielāku progresu, bet kas nekad nebūs realizējamas pilnībā, — un par kuŗu pilnīgas realizācijas vēlamību var pastāvēt vislielākās šaubas. Platons nav rēķinājis ar konkrētā cilvēka dabu, bet konstruējis kādu mākslīgu, savām tendencēm pakļāvīgāku cilvēciņu dabu, — kāda īsteni-

bā nav atrodama. Konkrētā cilvēcē daudzgalvainais pūķis tomēr nav tik viegli savaldāms, kā to gribētu Platons. Galu galā viņš arī pats to atzīst un sava dzīves vakara lielā dialogā *Likumi* mēģina vairāk pielāgoties konkrētam cilvēkam. Bet prasība par prāta valdniecību dzīvē paliek, — un tā ir otra viņa svarīgākā pamattendence, visciešākā sakarā ar pirmo. Prāts viņam ir, kā viņš izsakās *Filēbā*, visa kungs un valdnieks. Prāts ar savām idejām pārvalda visu kosmu, — to rāda matemātikas izlietošana pasaules pētīšanā. Prātam jābūt valdītājam arī cilvēku dzīvē, un tas nozīmē — tai jābūt orientētai pēc prāta augstākiem atzinumiem, pēc likumiem, kas vienīgie spēj garantēt augstvērtīgas kultūras dzīves pastāvēšanu, — un augstākais no šiem likumiem ir taisnības likums. Platons tāpēc par visu vairāk prasa, lai pasaulē valdītu taisnība, un tikai tad, kad tā noteiks kā valstu, tā cilvēku attiecības, cilvēce ieies no bēdu lejas apsolutā zemē. Un mēs, kas ilgojamies pēc taisnības, nebūsim tie, kas runās pretī šai Platona prasībai.

Pēteris Ērmanis

DĀVANA

(I. R.)

Jūs baltu rotaļstirnu dāvinājāt,
Man kautri pasniedzāt un kautri gājāt.
Bij ļaudis apkārt, svinīgs vakars bij.
Nu, mīļa atcere man jausmas vij:
Šī grāciņozā, trauslā stirniņa,

Tik skaisti, brīnumsmalki veidota,
Jums atveids tā, Jums līdziniece viņa.
Ja zudīs stirniņa, būs dzīva mīņa;
Es zināšu: kaut ko no Jums reiz gūvu,
Kas izjust man Jūs lika dziļi tvūvu.

27. XII 46.

Klāra Zāle

TUR ATSMĀIDA

Viss smagums izgājis kā negaiss pamalē.
Vien gaisma, gaisma palo dvēselē
Kā saules ezers, atspīdumā vijis
To pasauli, kur viss tik dziesma bijis.
Šai spulgā pasaulē nu ieeju es klusi —
Tavs vaigs tur atsmāida kā puķe aizmigusi.

PĒTERA ĒRMAŅA JUBILEJAS GRĀMATA

Pēteris Ērmanis, Svešos Kalnos. Trimdas dzejoļi un dzejojumi, apgāds „Ceļš“, 1946.

10. decembrī Pēteris Ērmanis svinēja 35 gadu rakstnieka darba svētkus un šai gadījumā „Ceļa“ apgāds bija apgādājis viņa trimdā sarakstīto dzejoļu un dzejojumu grāmatu Svešos kalnos, ko drīzi pēc tam varēja iegūt arī dzejas draugi.

Pirms rakstām par jauno grāmatu, jubilejas sarakstībā pieminēsim rakstnieka radīto grāmatu kalnu, kurā viņš uzgājis 35 gadus un kuŗa virsotne tagad ir Svešos kalnos, savā ziņā traģiska grāmata.

Vispirms dzeju krājumi: Es sludīnu (1920.), Laiki un ceļi (1922.), Es šaubos, es ticu (1922.), Es visur dzīvību redzu (1925.), Atvasara (1933.), Kāpnes (1936. g., 25 gadu jubilejas izdevums), manuskriptā dzimtenē palikušais — Liesmas sniegā, dzejoļi no 1936. — 1944. g. un trimdā uzrakstīto dzejoļu un dzejojumu krājums Svešos kalnos. Stāstu, tēlojumu un miniatūru grāmatas: Atsacīšanās (1920.), Lietuvēna laikā (1922.), Atraidītie un izredzētie (1928.), Atmiņu vija, kāda cilvēka bērnība un pirmjaunība (1935.), Gaidītāji (1935.), Satikšanās (1936.) un manuskriptā dzimtenē palikusi Aizritējusi dzīve, stāsti un atmiņas, uzrakstīti no 1936. — 1942. g. Lugas; Jāpu vakarā, skolu luga (izdota 1913. g. Smiltēnē, pati pirmā rakstnieka grāmata) un manuskriptā dzimtenē palikusi Blaumanis, dzejnieka dzīves tēlojums 6. ainās.

Tik tālu daiļliteratūras grāmatas. Būdam viens no dziļākajiem mūsu literatūras pazinējiem un vērtētājiem, P. Ērmanis arī šai laukā ir zelta sēklas sējejs, un literatūras problēmas un rakstnieku sejas sastopam šādās grāmatās: Četrās sejas (1924.), Edv. Treumanis un viņa dzeja (1924.), Annas Brigaderes dzīve un darbs (1931.) un Paziņu portreti (1937.). Mums jāsaprot, ka 35 darba gados tik daudzas grāmatas var uzrakstīt tikai patiesi daudz strādājot. Rakstnieks pats gan ir citādās domās — viņš saka, ka maz vien uzrakstīts, un daudzas grāmatas pie tam esot visai plānas. Bet — kas daudz devis, tam liekas, ka vajadzēja vēl vairāk, un tas ir šai gadījumā nākotnes solījums mūsu literatūrai. Ja uzzinām, cik grāmatu rakstnieks izlasījis, par cik grāmatām viņš rakstījis periodikā, cik kopotu rakstu sējums sakārtojts, tad jāsaprot, ka tas ir ļoti daudz, ka grāmata ir P. Ērmaņa dzīve, un tad mēs arī zinām, kā viņš varējis piesavināties plašās zināšanas rakstniecības un literatūras jautājumos un problēmās, ieskaitot pat visus gada skaitļus. Protams, jāievēro arī izcilās atmiņas spējas.

Svešos kalnos atrodam 70 dzejoļus un dzejoju-

mus, un grāmata sadalīta četrās daļās: Smagā laikā, Šaubas un ticība, Tuvie un tālie un Ainas un izjūtas. Visa grāmatas noskaņa ir īpati trimdiska, tā ir smagā laika dzeja, kas mūs aizkustina un kopā ar dzejnieku, šaubās un ticībā dzīvojot mūsu nezināmajai Latvijas dienai, ved pagātnē, kur pavid tuvi cilvēki pievilcīgā atmiņu gaismā (vispersonīgākajā 3. daļā: Grāmatu un rakstu rūķim, Rakstniekam skolotājam, Tālas sejas, Mīrušai meitai, Zudušajam dēlam u. c.), tur redzam dažus trimdniekam garā tuvos (3. daļā: Topošai māksliniecei, Pazemīgajai, Draudzīgajai sievietei u. c.) un pēdējā daļā sastopamies ar pārļaiķmetiskām problēmām (Egoista atzišanās, Otrais es), īpati apstrādātām dzīves tēmām (Kāds ārprātīgais, Nolādētais), un daļas un visas grāmatas beigās ir dzejoļa Želums iespaidīgās rindās: „Un cilvēce, sen vainās kvēlodama, Nekad nav bijusi tik apraudama. Kad žēlums smeldz, tas ir tik tīrs un īsts šai laikā, maz kad milēts, daudz kad nīsts.“ (105. lpp.)

P. Ērmaņa izteiksme ir vienkārša, gleznas neme, klētas, temati dažbrīd pat pārāk ikdienišķīgi, bet viņam ir tās spējas, ko Dievs piešķir izredzētajiem — viņš ir dzejnieks, un kam tiesības piederēt šai dziļciltībā, tas ir valdnieks pār līdzekļiem, lai sasniegtu mērķi. Tikai pāris piemēru: „Saule sveša aust un riet pār kalniem. — Sirdī dzīvo latvju lauku saule, Kas pār mūsu priedem, eglēm gāja, Labrītu un labvakaru mirdzot.“ (8. lpp.), „Deg atkal spuldzē daudz sveču zaigā —, Bet, mazo balto dzēšot, smarža maigā Vēl reiz man bērnību tik dzīvu bur: Es īsu, skaistu brīdi biju tur.“ (104. lpp.)

Dzejoļis Divas lūgšanas specifiski reliģiskajā dzejā, kur P. Ērmanim ir sava vieta, atzīmējams par klasisku, kas katrā ziņā ir piedzimis ar nemirstības tiesībām.

Grāmata Svešos kalnos izdota glīti; vāku zīmējais māksl. Sigismunds Vidbergs.

V. Mežezers

JAUNS ROMĀNS

Zenta Mauriņa, Trīs brāļi. Romāns. Latviešu apgāds (H. Rudzītis.) 1946.

Eslingenā nācis klajā Zentas Mauriņas otrais romāns, rakstīts gan vēl dzimtenē (1942.—43.). Autora pirmais romāns Dzīves vilcienā savā laikā sacēla plašāko ievēribu; īpaši privātās pārrunās spriedēju domas asi dalījās par un pret. Romāns bija tvērts lielos vilcienos, tur daudz spēcīgu vietu, un galvenā varone Maija viens no pievilcīgākajiem

sieviešu tēliem jaunākajā latviešu rakstniecībā. Romānā tēlotas autorei labi pazīstamas akadēmiski izglītoto latviešu aprindas Rīgā, bet daļa darbības risinās arī lauku vidē.

Vēl vairāk lauku pasaule rādīta jaunajā romānā. Trīs brāļi Vītoli visi akadēmiski izglītoti, bet nekad pilnīgi nezaudē sakarus ar tēva mājām; jaunākais kļūst šo māju mantinieks un dzīvo tur. Tādā Mauriņas romāns pievienojas pasaules literatūrā pazīstamam „brāļu romānu“ tipam (Dostojevskā Brāļi Karamazovi u. c.). Mūsu rakstniecībā šāds romāns ir Niedras Lūduma dūmos ar trim raksturā dažādajiem brāļiem Strautmaļiem. — Mauriņas Vītoli dzimuši un auguši lauku sētā, bet galvenā sieviete romānā, ekstatiskā, dvēselīgi smalkā aktrise Zaiga Tauriņa, ir pilsētniece. Zaigai vairāk vai mazāk tuva saskare ar visiem trim brāļiem Vītoliem — vismazāk ar vidējo Miervaldi, kura dzīves risinājums ar attieksmes ar rakstnieci Māri Alksni ir pa daļai atsevišķs stāsts. — Romāns dalīts divās daļās. Pirmajā stāstīts par romāna galveno personu mīlestības pārdzīvojumiem, pie kam nodaļu virsrakstos autore šos pārdzīvojumus mazliet dīvaini apzīmē par precēšanos, lai gan ne vecākais Vītols (Pēteris), ne Tauriņa nebūt neaprecas. (Varbūt precēšanās vārds te lietots ironiski, tāpat kā Igō romānā Parīzes Dievmātes katedrālē nodaļu virsrakstos dažu personu nāvi sauc par kāzām.) Otrajā daļā risinās 1940./41. gada drāmatisks notikumi Latvijā, kuŗu gaitā jāiet bojā gandrīz visām romāna galvenām personām.

Savos daiļdarbos Zenta Mauriņa būtiski traģiska rakstniece. Spēcīgākās lappuses Dzīves vilcienā tās, kur tēlotas bēdas, nāve, atteikšanās. Arī Trīs brāļos visai drūms, bet izjūsts un pārdzīvots ir stāstījums par Māres Alksnes šuvējas dzīvi, par viņas mīlestību uz Miervaldi Vītolu, sākumā zēnu, vēlāk jaunekli un vīru; mātes mīlestības jūtas te savijušās ar citādām. Varbūt pašas istākās lappuses romānā tās, kur runāts par Māres Alksnes likteni un par Andŗa Vītola simpatiskās sievas Jānas kļūso, bet dziļo traģiku. Stipru iespaidu atstāj arī Miervalža Vītola „pārbaude“ un gals.

Romānu lasot, rodas arī dažādi iebildumi un jautājumi, ne viss tur spēj pārliecināt lasītāju. (Te tūlīt jāpiezīmē, ka visādas neticamības, psiholoģiski un citādi visai problemātiskas vietas ir arī ļoti daudzos citos latviešu romānos, arī tādos, kas izslavēti un cildināti, tādos, kuriem neviens it kā neiedrošinājas pieiet kritiski.) Skaistajam, sirsnīgajam romāna ievadam par mātes svētumu līgā nepiestāv Vītolu mātes raksturs, kas pamazām vien izrāisās pavisam nejauks; lai ievērojām vien viņas izturēšanos pret „šneiderieni“ Alksni, pret saimi, pret pilsētas viešņu Zaigu. Nedomāju, ka šis tips pārspīlēts; tādas lauksaimnieces katrs būs novērojis vairākkārt. Vītolu māte autorei labi izde-

vusies. Tikai, kā jau teicu, ievadam par māti, māju un mieru pieskanīgāks būtu mīlīgas un smalkjūtīgas lauku māmiņas tēlojums; šādu māmiņu taču arī Latvijā netrūka. Zināms, tad arī delī būtu jātēlo citādi — un tas nav bijis autores nolūks. Vecākā dēla Pēteris raksturs mēģināts veidot no nesavienojamām īpašībām: īsts ķīmiķis diez vai būs bibliofils un interesēsies par Manceli un Firekuru. Kā savdabīga skopuļa tips, īsts savas mātes dēls, Vītolu Pēteris pareizi tēlots. Bet nedabiski un dīvaini tas, ka viņš it kā domā precēt Zaigu, zinādams, kā tā viņa meita; viņš taču varēja jaunavu adoptēt. — Tiešām neizprotams jaunākā dēla Andŗa raksturs. Te viņš mūzikas sapratējs un makslicniecisks klavieru spēlētājs, maigs, pat saldens sapņotājs un jūsmotājs, ko ļoti pozitīvi vērtē gan Zaiga, gan autore — un te viņš, jāsaka vienkārši, rupjš tēviņš, egoists, pat plukata, piemēram, dodams glabāt slēpjamo šauteni Zaigai. Arī sava pagasta kultūras dzīvi celdams, Andŗis nav gluži brīvs no egoisma, nerunājot par to, ka viņš nav spējīgs saprast un novērtēt savu jauko sievu. Andŗis no trim brāļiem pats nesimpatiskākais, cildenāku raksturu, īpaši beigās, parāda pat skopais un rupjais Pēteris. Un taisni Andŗis ir tas, kam vienīgam no romāna varoņiem autore beigās liek palikt dzīvam. Nu — tā jau tas dzīvē mēdz būt, literārā darbā varētu notikt citādi, bet Mauriņa jau ir traģiskas rakstniece. — No trim brāļiem viengabalīgākais, pieņemamākais ir Miervaldis, ko autore nav apveltījusi sevišķi spilgtām īpašībām. Pārāk jau neinteliģenta šķiet Miervalža un Andŗa neaistētiskā un riebigā runāšana par augoņiem Zaigas klātienē, vedot viešņu uz Vītoliem ciemā; izglītoti vīriēši daļas, ievērojamas, viņiem tikamas sievietes sabiedrībā neievēro šo dāmu, bet ņemas sīki spriest par saviem augoņiem, kā tie pūžņojuši un strutojuši! Bet dzīvē jau šķietamu neticamību pa pilnam, un šīs sarunas notēlošana tā vien liecina, ka autore tādu kur noklausījies.

Rakstnieces Māres Alksnes cilvēciskajā personā pamattonis ir traģisms un smeldze. Grūti viņu iedomāties kā „veselīgu“, Janševska romāniem līdzīgu humora pārpilnu darbu autori; ja rakstnieka būtībā ir smeldze, tai jāizpaužas taču arī viņa darbos. Un tiešām — tiem dažu Māres Alksnes teikumu citātiem tik svinīgi nopietns gars, ka tie šķiet ne tipiskas humoristes, bet pašas Zentas Mauriņas teikumi. — 110. lp. Mauriņa stingri tiesā zināma tipa latviešu sievietes, piebilzdama, ka Miervalža līgava Silvija arī viena no tām, bet tieši Silvija ciešanās un pārbaudē pārtop un izveidojas visai vērtīga sieviete. Uz to gan norāda arī autore. Visjaukāk Mauriņai izdevies kļusi traģiskās Jānas veidojums. — Pašas romāna istās varones Zaigas Tauriņas dzīves tēlojumā ne viss pārliecinā, īpaši viņas bērnībā; piem., laikā ap 1905. gadu nevienā

Vidzemes mazpilsētā nebija pastāvīga teātra ar direktoru; bija amatiešu trupas, kas šad tad sarīkoja pa izrādei. Tālākā Zaigas mākslinieces tapšana arī nav tēlota, un taču mēs labprāt ko tuvāk zinātu kaut vai par tiem drāmatiskajiem kursiem Odesā. Interesantā un krietnā Dr. Uļa pašnāvībai un apstākļiem, kas to izraisa, tomēr trūkst ticamas motivācijas. Tiešām interesanto Zvejnieku autore varbūt tieši atturējusies tuvāk parādīt. Tomēr viņam netrūkst dzīvu vilcieni, kaut viņa runāšana vairāk no bībeles un Ničešes Zaratustras citātiem vien pastāv. Citu romāna personāžu nāvi Mauriņa tēlojusi sīkāk, bet ar Zaigu Tauriņu, kas taču viņai mīļākais un tuvākais tēls, autore tiek galā, pieminot to vienā vienīgā teikumā (242. lpp.). Tieši Zaigas nāves apstākļus un izjūtas taču būtu nepieciešami plašāk tēlot. Vispār — Zenta Mauriņa par Zaigu Tauriņu gan daudz stāstījusi, bet šim tēlam tomēr nav piešķirts gluži tāds spilgtums un skaidrība kā Maijai un Iļitai Dzīves vilcienā, kas tāpat ļoti tuvas autorei.

Arī šai romānā daudz visai jauku un izjusti īstu vietu, daudz zīmīgu domu un raksturīgi „neikdienišķu“ teicienu par kaislību un šķīstību, par termītu pūļiem u. c. Kā visām Zentas Mauriņas grāmatām, arī šai autorei stiprās, savdabīgās, cildenās personības zīmogs.

P. Ērmanis

HERMANIS HESE

Ir likteņa ieredzēti cilvēki, kam izredzētā laikā jāsaņem ilgi pelnīti godinājumi. Tāds cilvēks, tāds mākslinieks ir vācu rakstnieks Hermanis Hese (Hermann Hesse). Nesen Gētes dzimtā pilsēta Frankfurte viņam piesprieda G e t e s g o d a l g u, kas ik gadus Gētes dzimšanas dienā tiek piešķirta kādam izcilam rakstniekam. Un nu Stokholmas akadēmija Hesem piešķirusi 1946. gada N o b e l a p r ē m i j u literatūrā, kas ir rakstniekam lielākais pagodinājums pasaules mērogā. Pēc ilgāka laika šo prēmiju atkal saņem kāds vācu tautības rakstnieks. (Hitlera valdība izrādīja naidīgu nostāju pret Stokholmas akadēmiju, jo kādreiz Nobeļa miera prēmija tika piešķirta miera idejas paudējam hitlerisma pretiniekam Osjeckim, ko Vācijā tiesāja.)

Hermanis Hese dzimis Kalvā Virtembergā 1877. gadā, tātad vienā gadā ar mūsu Jaunsudrabiņu un V. Eglīti. Viņa tēvs — misioners mācītājs, cēlies no baltiešiem, māte — pusfrancūziete. Seminārā zēnam neveicās, viņš bija, tā sakot, „melnā avs“, viņu no šīs skolas izraidīja. Hese bija mehanika māceklis, tad grāmatu tirgotājs Tībingenā, bijis arī bibliotēkars un senatnes pētnieks. Kopš apm. 20 gadiem dzīvo Montañolā, Šveices dienvidos pie Lugano. Tur viņš raksta, glezno akvareļus, kopj dārzus. — Hesi varētu pieskaitīt jaunromantiķiem,

protams, cik nu, šāds šablonisks dalījums pieņemams. Savus romānus, noveles un dzejoļus viņš veido klusus, maigos toņos, atturīgās krāsās, arī episkajā daiļprōzā ievijas smalks lirisms. Hese ir humanists, kaŗa un visādu varmācību un necilvēcību nīdējs, Hitlera režīma laikā Vācijā neieredzēts. Heses romānu varoņi bieži vien meklētāji, kas pēc dažādiem maldu ceļiem un brāzmaiņiem pārdzīvojumiem tomēr atrod mieru, atgūst dvēseles līdzsvaru. Tāds jau Heses pirmā, slavenā darba (iznāca šā gadusimţeņa pirmajos gados), romāna Peter Camenzind varonis, kuŗa mūšs noriet mierīgā sevī un dabas apcerē, klusi rezignētā saskaņā ar pasauli. Romāns Unterm Rad (1905.) rāda zēna traģēdiju pubertātes sākumā; mātes vairs nav, tēvs nesaprot, skolā neveiksmes — un zēns dodas nāvē upes ūdeņos. Citādi izveidojas cita zēna, Emila Sinklēra dzīve romānā Demian, ko autors izlaida pēc pirmā pasaules kaŗa ar paša šā zēna (Emila Sinklēra) vārdu, it kā tiešām tas būtu viņa darbs. Emils atrod vecāku biedru Dēmiānu, interesantu, gudru, jau izveidojušos personību, kas viņam palīdz dažādos iekšējās un ārējās dzīves konfliktos. Romānā daži spēcīgāki tā laika modernā stila iestrāvojumi, gan pilnām Heses īpatnībā pārkaustēti. Tāpat jauna stila iezīmes romānā Der Stepwolf (1927.), kur tēlota dvēseles divdabība, var pat teikt, personības sadalīšanās. No šā romāna palicis atmiņā kāds, Hesem neparasti spilgts, erōtiska pārdzīvojuma tēlojums. Heses jaunākais liela stila darbs, ko autors veidojis 11 gadus, ir fantastisks romāns Das Glasperlenspiel, kas risinās kādā tālākā cilvēces nākotnē, kad kaŗš vairs nebūtu iespējams. Šis darbs man nav bijis pieejams.

Heses noveles iznākušas vairākos krājumos. No Heses romāniem, cik zinu, latviski nav tulkots neviens, bet viņa noveļu tulkojumi parādījās laikraksta Latvija literārā pielikumā diezgan bieži jau Blaumaņa laikā un īpaši Arturam Bērziņam pielikumu vadot. Atceros noveli Nakts uz ezera, kur tēlots kādas sabiedrības izpriece izbraukumš... bet kļūmē ātri un klusi nogrimst ezerā jauna meiča. Atceros čaklā tulkotāja Lejas-Krūmiņa tulkoto Heses noveli Marmora zāģētavā (kādā nelielā vācu noveļu antoloģijā) par citas jaukas jaunavas Helēnas traģisko galu un nelaimīgo mīlu. — Oriģinālā lasīju noveļu krājumu Umwege, vienu no autora pirmajiem, kur diezgan gaus, vietām pat it kā stiepts stāstījums ar vieglu humoru. Varoņi, no kādās vietas vai stāvokļa šķirdamies, nokļūst pēc dažādiem „apkārtceļiem“ sav istajā vietā, vai arī agrākam līdzīgā stāvoklī, jaunās atziņas guvuši, reizēm rezignēti. Bārddzinis (novelē Ladidels, dzīvē pacēlies mazliet augstāk, pēc dažādām pārbaudēm kļūst atkal bārddzinis — un tas viņa īstais darbs; arī pārējās 4 novelēs pa daļai tādas pat „apkārtgaitas“. — Jātceras daŗa cita jaunāko laiku Heses

novele, piem., Klingsors letzter Sommer, kur slimā gleznotāja izjūtas tēlotas ekspresionismam tuvē stilā. Daļa stāstu un noveļu ir par leģendāriem un vēsturiskiem ievērojamiem vīriem. Budas likteni pauž stāsts Siddharta. Par sv. Francisku Hesem siltos toņos tvērtis tēlojums Die Kindheit des Hl. Franz von Assisi. (Par Asizes Francisku Hese uzrakstījis arī nelielu monografiju.) Saturā interesants īsais stāstiņš Ein Abend bei Doktor Faust; Fausta ar maģiskās gudrības palīdzību skata nākotni, izzina pat, ka būs kāda diža traģēdija par viņu pašu, bet paliek tomēr sāpju sagrauzts, jo cilvēces gaitas arī nākotnē grūtas un tumšas. Novelē Im Presselschen Gartenhaus tēlots epizods dziļā dzejnieka romantiķa Helderlina (Hölderlin) garīgās krēslas laikmetā. Idilliska turpretī novele Eine Wanderung vor hundert Jahren, kur stāstīts par pag. gadsimteņa pirmajā pusē Vācijā parasto jaunekļu amatnieku ceļošanas gaitām; īpaši dzīvi tēlots kāds kautrs jauneklis ar savām kļūmītēm un gaidāmo laimi. Visus Heses daiļprōzas darbus, diemžēl, nesmu lasījis, un arī man pazīstamos nav šeit iespējams pilnībā pieminēt. Rakstnieks devis tiešām daudz.

Hermana Heses lirika tāpat savākta vairākos krājumos. Heses lirika liegi klusa pārdomu, izjūtu, ainavu dzeja. Latviešiem jāatceras dzejolis, kas sākas: „Ich liebe Frauen, die vor tausend Jahren geliebt von Dichtern und besungen waren“, jo šis daiļās vārsmas Fricis Bārda līcis par moto kaut kur Zemes dēlā. (Atceros Antona Austrīņa dobjot balsi, kad viņš aizkustināts skaitīja šos vārdus.) — Atmiņā pavid Heses dzejoļi ar motīviem: aka, mēnesnīca, maija zaļie dārzi pilsētiņā, arī Itālijas slaveno mākslas pilsētu motīvi. — Lasīju ļoti personīgo Heses dzejoļu krājumu Trost der Nacht (1930.). Sākumā tur dzejnieka izjūtas pirmā pasaulē kara laikā, klusa, bet rūgta kurnēšana par kara ilgumu, kara nebedzības slogu, klusi lāsti visādiem kara varmākām. Tad dzejnieks pauž neapmierinātību ar šo tehnikas laikmetu vispār, ar „mulķīgajām mašinām“. Beigās ar viegli rūgtu humoru jau vēlāku gadu dzejoļu ciklā tēlo šķietamo atstātību, slimības lekmei uznākot vientuļā dzīvoklī vai viesnīcas numurā.

Jaunais, dižās prēmijas laureāts varbūt nevar mēroties spēcīgumā un cietā monumentalitātē ar dažu no agrākiem šās prēmijas saņēmējiem, bet viņš liels un īsts savā klusajā skaistumā, dvēseles mīklu minēšanā, rāmā dzīves gudrībā, cildenās cilvēcības idejās.

P. Ērmanis

S. VIDBERGS — PIE EGLĪTES

Sigismunds Vidbergs ir viens no ievērojamākiem latviešu grafiķiem, kas pieder pie vadītājās mākslinieku paaudzes. Viņš dzimis 1890. g. Jelgavā. Pirmais Vidberga ievadītājs mākslas pasaulē ir izcilais

latviešu gleznotājs J. Valters. 1908. g. Vidbergs dodas uz Pēterpili un iestājas Stiglica mākslas skolā, kur mācās stikla glezniecību pie K. Brēncēņa. 1915. gadā viņš nobeidz skolu ar ārzemju komandējumu, kurū kara apstākļu dēļ nevar izmantot. Vidberga pirmajos darbos manāma modernā angļu grafiķa Obri Berdsleja ietekme. Tā laika krievu jaunāko grafiķu saime sekoja jauniem Eiropas virzieniem. Te jāmin krievu izcilais spalvas meistars Čehopins, kas atstājis ietekmi Vidberga mākslinieciskā attīstībā, sevišķi viņa pirmajos darbos. Ar laiku Vidbergs izstrādā personīgu stilu, palikdams uzticīgs spalvas teknikai. Viņa grafikas galvenie līdzekļi: līnija un melni balto laukumu pretstati. Viņš vairāk raksturo nekā stāsta. Viņa mākslai tieksme pēc stilizācijas un abstrakcijas. Viņš dabu analizē, sintezē, lieko un sīkumaino atmet, parāda raksturīgo, skaidro un vienkāršo formu. Vidberga grafika apliecina un izceļ plakni, pasvītrotot tās abstrakto raksturu. Viņa māksla tiecas pēc dzīves un dabas iztulkojuma, izteicot to ar līniju un melni balto pretstatu simbolikas valodu. Līnija, viņa spēcīgākais izteiksmes līdzeklis, noteic priekšmetu apveidus un raksturu. Vijīgais un smalki izjustais līnijas gājiens veido ideāli daiļus sieviešu ķermeņa plastiskos apveidus. Vietām tā plūstoša, pārtraukta, saraustīta un tā var pāriet abstraktā rotaļā. Līniju ritms apvienots ar melni balto laukumu pretstatiem un to gradācijām — līniju švīku un režģu audumiem.

1921. g. Vidbergs atgriežas dzimtenē. Viņš sarīko savu pirmo pēckaņa izstādi Rīgā. No izstādītiem sižetiem, bez dzīves baudītājiem, redzam arī cīnītājus, kas atleloti Bermontiādes ciklā. Cīņas trausmē rādīti dzelžaini smagie karavīru stāvi, kas izdalās tumši traktētos fonos.

1926. g. iznāca viņa grāmata Erotika, grafiku krājums. Ar smalkjūtību un prasmi izmantot grafikas abstraktos tēlošanas paņēmienus, meistars veikli pārvarējis visas klupšanas vietas, parādīdams erotisko svelmju un dziņu rotaļu.

Vērā liekami viņa sasniegumi rotājamā mākslā. Uz balta porcelāna fona, kombinējot rotājumus melnā un zeltā, Vidbergs ar jaunavu zīmējumiem sasniedz tīkamu iespaidu.

Plašs ir Vidberga darbības lauks. Viņš strādā grāmatu grafiķā, pagatavodams grāmatu ilustrācijas, vinjetes, grāmatu un žurnālu vākus. Bez tam viņš darina plakātus, adreses, pastmarkas u. c. Meistarīgi ir viņa grāmatu zīmju darinājumi.

Vidbergs pazīstams arī kā dekorators (balets Don-Kichots, Pavasaļa mīla u. c.).

1926. g. Vidbergs darinājis ilustrācijas franču dzejnieka Pjēra Luisa publicētām Les Chansons de Bilitis. Dziedājumos atmirz sengrieķu milas un skaistuma pielūgsme. Zīmējumi darināti dekoratīvi, lineārā stilā un atbilst sengrieķu vāzu glezniecībai.

cībai. Vijīgi liegās jaunavu un jaunekļu locekļu kustības savienojas harmoniskā ritma plūsmē, Sen grieķu vāžu gleznojumu imitāciju mākslinieks izmanto kā fonu un ietvaru savu dzejiski apdvēseloto darbu radīšanai. Vidbergs parāda izcilas spējas iedziļināties sengrieķu kultūras tradīcijās un dzīves izjūtā. Melni balto laukumu līdzsvarotā mijā ieskanas smalki un ar eleganci veidotais līniju gleznainais plūdums. Tas attēlo sievišķīgās miesas trauslo daļumu un grāciju. Šie aistētiski izjustie, pa daļai ar vieglu tērpu apsegtie ķermeņi pilni jaunavīga svaiguma, spēka un erotiskas tvīksmes. Bilītas dziesmu cikls ir viens no labākiem mākslinieka sniegtajiem.

Sinī pat laikā Vidbergs radījis zīmējumu ciklu Homera Odisejai. Stilistiskie paņēmieni tādi paši kā Bilītas dziesmai. Šis vairs nevaldzina Bilītas dziesmu erotisms, bet cēla atturība, kas parāda sengrieķu gara un klasiskā skaistuma harmonisko sakāņu.

Dažus gadus vēlāk iznāk ilustrāciju krājums Kama sutra, indiešu mīlas mācība, kas attēlo zemes milu, juteklisko baudu, Vidbergs to uztvēris kā stilistisku uzdevumu, tāpēc austrumnieciskās baudas attēlošanai izvēlēti citi līdzekļi. Atsegtam sieviešu kailumam pretstatā krāšņi tērpti vīrieši. Apveidi sulīgi un apaļoti. Bagātīgi rotāti trauki un paklāji. Sastingušās sejas izteiksmes un miesas pilnīgās formas izceļ vēl vairāk austrumniecisko juteklību.

Savas spējas Vidbergs parādījis arī karikatūrā un humoristiskos zīmējumos. Viņš radījis vairākus zīmējumus darbam un celtņu attēlojumiem.

Starp daudziem portretu veikumiem kā izcilākie minami Blaumanis un Skalbe. Dzejnieks Skalbe tēlots kā kafejnīcas viesis, sevī iegrīmušu skatu, kas pauž rāmu nopietnību.

Vidberga ainavu cikliem īpatnēja dabas izjūta ar joslainu laukumu saceri. Raksturīga priekšmetu izvēle. Priekšmeti un masas, kas novietotas priekšplānā, izslejas pret debesi, kuņu rūpīgais atveidojums sniedz dekoratīvi bagātu iztēli.

Ar laiku Vidberga stils kļūst skaidrāks, izteiksme skopāka. Viņš atmet ornamentu, kas kalpoja kā dekoratīvais izteiksmes līdzeklis. Sieviešu figūru pozas izmeklētas, kompozīcija rūpīgi izsvērtā. Ēnu pārejas atkarīgas no rūpīgi izpildītā līniju režģa biežuma līniju tievuma. Sieviešu figūrālos attēlos izcelts jaunavīgi trauslais maigums. Ķermeņu kustībās virmo erotiska tvīksme un satrauktas gaidas. Pēdējā laikā tēlojumos ornamenta vietu aizstājuši ikdienas priekšmeti. Pie šā laika ievērojamā-

kiem veikumiem pieskaitāms Baleta cikls. Meistars izvēlas raksturīgus momentus no balerīnu dzīves — priekšnesumi, ģērbšanās, gaidīšana aiz kulīšiem — tverot kustības, dinamiku un eleganci. Baltas apmales ap līniju, kas veido figūras, robežo tumšos laukumus.

Mākslinieks, dzīvodams trimdā, radījis ievērojamu latviešu tautas dvēseles stāvokļa un smagās dzīves izjūtas attēlojumu ciklā Sāpju ceļš. Dziļš pārdzīvojums un dvēselisks satraukuma smagums guls tas latviešu trimdinieku saliektos stāvos, kam jāatstāj sava dzimtene. Sejas izteiksme pauž skumjas, sāpes, bet reizē stingru apņemšanos un ticību sirdi.

Mēnešraksta Ceļš šai burtnīcā ievietotā grafika pie eglītes darināta spalvas tehnikā un attēlo svētku svinēšanu lauku skolā. Telpa pielīdusi gaismas. Mūžības gaišums spīd pār cilvēkiem, kas sapulcējušies, lai apliecinātu ticību Ziemassvētku brīnumam. Gaismas mirgojuma iespaidu Vidbergs radījis melni balto laukumu pretstatos. Gaisma top par emocionālo elementu, kas īstenībai un lietām piešķir teiksmainību. Diagonāli mainās balto un melno laukumu masas. Atvērtā klavieru vāka mala un pianista galva, kā tumšākie akcenti, nodala gaismas pārpilno eglīti, kuņa svecīšu gaismā it kā izkūst un kļūst pati kā žilbinātāja gaisma. Tā lejas svētku dalībnieku sejās, uz pianista galvas, rokām un klaviatūras. Pianista pirkstu nevaiklais piesitiens uz klaviatūras liek domāt, ka nespēlē profesionāls mūziķis, bet gan pagasta skolotājs, kas ir tā gari-gais veidotājs un ceļa rādītājs. Balti melno pretstats te izpilda dekoratīvas funkcijas, kas ar ritmiskām kombinācijām zināmā mērā dod ornamentālu rakstu. Te parādās grafika spēja nevien stilizēt, bet alegoriskā veidā parādīt kāpinātu izteiksmību un dzīves izjūtu. Lai izceltu priekšmetu taustāmās vai optiskās virsmas ipašības, mākslinieks melni balto laukumu gradāciju veidojumā parāda dažādību. Pianista seja un drēbes darinātas kāšveidīgo līniju režģu audumos. Garīgs miers un svētku noskaņa izteicas pianista galvas un ķermeņa stāvoklī.

Iedvesmu un vielu saviem darbiem Vidbergs ņēmis no dzīves, dabas un latviešu tautas vēsturiskiem notikumiem. Kā savdabīga un spilgta personība, viņš parādās latviešu mākslinieku vidū. Vidbergs sasniedz mākslinieciskā brieduma kalngalus un var atskatīties uz lielu paveiktu darbu, kam dziļa mākslinieciska vērtība. Viņa darbs veltīts latviešu tautai un dzimtenei.

V. Jansons

Permitted by Military Government

Editor — atb. redaktors V. Mežezers, redaktors prof. Dr. phil. L. Bērziņš
Virburgas Centrālās nometnes komitejas apgāds „Ceļš”

Druck: Konrad Triltsch, Druck- und Verlagsanstalt Würzburg
(Unter Verwaltung der Militär-Regierung.)

AKTIVAS
1524. g.
dib.
Bibliotēka